

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ**

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА СТАТИСТИКА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Затверджено на засіданні
вченої ради економіко-
правового факультету
протокол №2 від 16.10.2014

МАРІУПОЛЬ-2014

УДК 311:339.9(075)

ББК 65.051.10я73

Захарова О.В. Міжнародна економічна статистика: навчальний посібник /
О.В. Захарова. – Маріуполь: МДУ, 2014. – 148 с.

Навчальний посібник з дисципліни «Міжнародна економічна статистика» для студентів ОКР «Спеціаліст» та «Магістр» спеціальності «Міжнародна економіка» складено на підставі відповідних нормативних вимог Міністерства освіти і науки України та методичних рекомендацій Маріупольського державного університету.

Рекомендується студентам усіх форм навчання.

Затверджено на засіданні кафедри міжнародної економіки (протокол №3 від 15.10.2014 р.).

Рецензенти: Діленко В.О., к.е.н., доцент (Одеський національний політехнічний університет)
Мацука В.М., к.е.н., доцент (Маріупольський державний університет)

© Захарова О.В.
© Маріуполь, МДУ

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Зміст навчальної дисципліни.....	5
Тема 1. Теоретико-організаційні основи міжнародної економічної статистики	7
Тема 2. Інформаційно-методичне забезпечення міжнародної економічної статистики.....	34
Тема 3. Статистика макроекономічних показників та їх використання в міжнародних порівняннях.....	44
Тема 4. Статистика міжнародної торгівлі.....	61
Тема 5. Статистика зовнішньої торгівлі.....	77
Тема 6. Статистична оцінка ефективності зовнішньої торгівлі.....	92
Тема 7. Статистичні методи аналізу зовнішньої торгівлі.....	103
Тема 8. Статистика іноземних інвестицій.....	121
Тема 9. Статистика міжнародного туризму.....	133
Література.....	147

ПЕРЕДМОВА

Глобалізація та посилення інтернаціоналізації міжнародної економіки призводить до підвищення ролі зовнішньоекономічної діяльності в розвитку країн. Зовнішньоекономічні зв'язки та міжнародна економічна діяльність в цілому відіграють важливу роль, внаслідок чого збільшується роль міжнародної економічної статистики та статистичних методів аналізу міжнародної економічної діяльності зокрема.

Метою навчальної дисципліни «Міжнародна економічна статистика» є формування системи теоретичних знань і практичних навичок з організації з методології та організації міжнародної економічної статистики.

Задачі курсу: вивчення методів кількісного вимірювання масових явищ і процесів у світовій економіці, організації збирання статистичної інформації, її підготовки до аналізу, проведення аналізу та узагальнення результатів.

Предмет курсу: масові явища і процеси у світовій економіці, методологія розрахунків статистичних показників, що характеризують розвиток різних країн і континентів, діяльність міжнародних економічних об'єднань.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: теоретичні засади проведення статистичного дослідження; принципи підбору, систематизації, групування та аналізу статистичних даних; способи та методи розрахунку основних статистичних показників; методи аналізу динамічних процесів; способи вивчення тенденції в рядах динаміки; правила застосування індексного методу для аналізу економічних явищ та процесів; методологію проведення аналізу щодо вивчення взаємозв'язків між окремими соціально-економічними показниками розвитку світового господарства; теоретичні та організаційні основи проведення міжнародних порівнянь.

вміти: здійснювати збір статистичної інформації про економічний і соціальний розвиток країн світу на основі статистичних баз даних міжнародних організацій та даних національних статистичних служб країн світу, систематизувати та класифікувати її, приводити до порівнюваного вигляду; володіти методикою обробки отриманої інформації, узагальнювати її та аналізувати; самостійно, творчо використовувати дані аналізу економічного розвитку країн світу, робити на їх основі висновки та приймати рішення.

Програма навчального курсу побудована за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу та узгоджена зі структурою змісту навчального курсу, рекомендованою Європейською кредитно-трансферною системою та Міністерством освіти і науки України.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАТИСТИКИ

Міжнародна статистика як самостійна галузь і розділ соціально-економічної статистики. Предмет, метод міжнародної статистики. Предмет, метод і завдання міжнародної статистики. Об'єкт статистичного спостереження в міжнародній статистиці. Одиниця спостереження. Організація: національних статистичних служб Офіційна і неофіційна статистика. Статистичні підрозділи міжнародних організацій. Спеціалізовані установи ООН. Угрупування і класифікації в міжнародній статистиці.

ТЕМА 2. ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАТИСТИКИ.

Організація кодирования державної статистичної звітності. Статистичний облік суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Джерела інформації про зовнішньоекономічні зв'язки. Митна декларація як найважливіше джерело статистичних даних про експорт (імпорт) товарів. Класифікатор видів економічної діяльності. Система шифрів та кодів, що використовуються в міжнародній статистиці.

ТЕМА 3. СТАТИСТИКА МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В МІЖНАРОДНИХ ПОРІВНЯННЯХ.

Методи обчислення ВВП що використовуються в міжнародній статистиці. ВВП номінальний і реальний. Динаміка фізичного обсягу ВВП. Фактори зростання ВВП, методика обчислення. Макроекономічні показники — компоненти ВВП. Міжнародні співставлення з використанням ВВП.

ТЕМА 4. СТАТИСТИКА МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Значення статистичного вивчення міжнародної торгівлі. Зовнішньоторговельні операції. Облік обороту міжнародної торгівлі. Баланс світової торгівлі. Географічна і товарна структура світового обороту. Міжнародні класифікації товарів. Номенклатура послуг. Коефіцієнт покриття імпорту експортом. Світові ціни та їх динаміка.

ТЕМА 5. СТАТИСТИКА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Поняття зовнішньої торгівлі. Сутність митної статистики зовнішньої торгівлі. Статистичне вивчення структури і динаміки експорту, імпорту, зовнішньоторговельного обороту. Ціни СІФ та ФОБ. Експортна, імпортна, зовнішньоторговельна квоти, коефіцієнт покриття експорту імпортом, коефіцієнт внутрішньовидової міжнародної спеціалізації. Зовнішня торгівля послугами. Класифікація послуг, визначення обсягу,

структури та динаміки послуг в статистиці зовнішньоекономічної діяльності. Індексний метод в статистиці, система індексів вартісного обсягу імпорту та експорту.

ТЕМА 6. СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ.

Поняття ефективності, статистичні показники ефективності зовнішньої торгівлі. Індеси вартісного, фізичного обсягів і цін. Індекс умов зовнішньої торгівлі. Показники ефективності експорту (повна, бюджетна, економічна) та імпорту. Індекс цінових співвідношень по експорту, імпорту та зовнішньоторговельному обороту. Визначення абсолютного результату зовнішньоторговельних операцій по експорту, імпорту, зовнішньоторговельному обороту за індексами цінових співвідношень.

ТЕМА 7. СТАТИСТИЧНІ МЕТОДИ АНАЛІЗУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ.

Статистичний аналіз сезонності експортно-імпортних операцій. Використання методу аналітичного вирівнювання для прогнозування обсягів експорту, імпорту, зовнішньоторговельного обороту. Використання індексних функціональних моделей в аналізі експортних, імпортних квот, вартості експорту на рівні підприємства. Визначення збалансованості та пропорційності експорту, імпорту, іноземних інвестицій на регіональному рівні на основі коефіцієнтів локалізації та концентрації. Метод багатовимірної середньої в аналізі зовнішньоекономічних зв'язків регіонів. Використання кореляційно-регресійного методу при вивченні взаємозв'язків і виявлення закономірностей розвитку ЗЕЗ.

ТЕМА 8. СТАТИСТИКА ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.

Сутність та види іноземних інвестицій. Організація статистичного обліку іноземних інвестицій. Статистичне вивчення структури, структурних змін, динаміки та нерівномірності розподілу іноземних інвестицій. Система показників оцінки ефективності іноземних інвестицій. Індесна функціональна модель реінвестованого прибутку. Міжнародна інвестиційна позиція країни.

ТЕМА 9. СТАТИСТИКА МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ.

Сутність міжнародного туризму і завдання статистики. Основні одиниці обліку в статистиці міжнародного туризму. Класифікації попиту і пропозицій в туризмі. Статистичні показники діяльності у міжнародному туризмі. Статистика міжнародної системи володіння відпочинком.

ТЕМА 1

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАТИСТИКИ

- 1.1. Предмет, методи та задачі міжнародної економічної статистики.
- 1.2. Історія виникнення та розвитку міжнародної економічної статистики.
- 1.3. Організація міжнародної статистики.
- 1.4. Роль статистики у формуванні інформаційної інфраструктури світової економіки.
- 1.4. Міжнародні класифікації та реєстри.

1.1. Предмет, методи та задачі міжнародної економічної статистики

Важливою галуззю знань і практичної діяльності по збиранню, обробці аналізу і публікації статистичної інформації про економічні явища на рівні світової економіки в цілому стала міжнародна економічна статистика (МЕС). Міжнародна економічна статистика розробляється статистичними службами міжнародних організацій після одержання вихідної інформації від національних статистичних органів, приводиться до зіставного виду, узагальнюється в регіональних і світових підсумках публікується для широкого використання при порівняльному аналізі. Вона оцінює й аналізує дані про рівні і динаміку розвитку світового співтовариства і є базою для відповідних прогнозів.

Головна функція міжнародної економічної статистики - розробка міжнародних рекомендацій щодо уніфікованого розрахунку системи статистичних показників та їхніх угруповань за стандартними класифікаціями для всіх країн і територій на основі міжнародних стандартів обліку і статистики, побудованих за єдиною методологією. Вони забезпечують порівняльність складу і методів розрахунку всієї системи показників для аналізу тенденцій і закономірностей економічного розвитку країн. Саме це виокремило міжнародну економічну статистику з її особливим предметом, об'єктом і методами.

Міжнародна економічна статистика (МЕС) - галузь статистики, що вивчає рівень, структуру і тенденції соціально-економічного розвитку різних країн і континентів.

Предмет МЕС - методологія вивчення кількісної сторони стану та закономірностей розвитку світової економіки. Вона характеризує не тільки кількісні, але і якісні аспекти економічного стану та розвитку країн, їх світогосподарських зв'язків, а також регіонів і світу в цілому.

Об'єкт статистичного спостереження в МЕС – світове господарство і соціально-економічні явища, які в ньому відбуваються.

Одиниця спостереження – оремо узята країна.

Категоріями МЕС служать макроекономічні показники продукту, експорту, імпорту, їх товарної структури, іноземних інвестицій, міжнародного туризму і т.ін.

Статистична інформація країн, як правило, розрізняється за змістом показників, методикою їх розрахунку, розумінням об'єкта статистичного спостереження, періодами і моментами спостереження, одиницями виміру та ін.

Тому перед міжнародною економічною статистикою постає **низка проблем**, для вирішення яких необхідно:

1. скоординувати всі найважливіші статистичні роботи глобального характеру через Статистичну комісію ООН шляхом розробки відповідних програм;

2. перейти від розробки міжнародних стандартів для окремих статистичних показників до розробки й удосконалення їхньої системи для різнобічної характеристики світової економіки в її різноманітних формах;

3. розробити і застосувати методології розрахунку зведених вартісних показників у однакових грошових одиницях з урахуванням реальної купівельної спроможності валют різних країн;

4. здійснити побудову достовірних значень динамічних рядів порівнянних показників для виявлення світових тенденцій і складання прогнозів можливого розвитку світу й окремих країн як на короткостроковий, так і на довгостроковий періоди, розробляючи для цього необхідні моделі;

5. домогтися зіставності змісту національних показників відповідно до визначених міжнародних стандартів. Сприяння розвитку національної статистики на базі впровадження міжнародних стандартів зі статистики і вирішенню проблем уніфікації збирання, обробки і поширення статистичних публікацій міжнародних організацій.

Міжнародна економічна статистика - особлива галузь статистики. Її **завданням** є узагальнення вихідної інформації національних статистичних служб країн, а також міжнародних організацій у регіональних і світових підсумках на основі міжнародних стандартів у єдину систему показників для одержання порівнянних і взаємозалежних оцінок економічних явищ, та виявлення тенденцій розвитку світової економіки. Така система утворена приблизно зі ста п'ятдесяти міжнародних стандартів для статистичних показників і дозволяє різнобічно оцінювати світові рівні і тенденції соціально-економічного розвитку, а також роль і значимість окремих країн та їх угруповань.

Свої дослідження, які включають збір інформації, її обробку і аналіз отриманих результатів, МЕС здійснює, застосовуючи специфічні прийоми і методи, сукупність яких складає **статистичну методологію**. Такими методами є: метод масового

статистичного спостереження, зведення і групування даних, метод розрахунку узагальнюючих показників (абсолютних, відносних, середніх), індексний, метод обробки динамічних рядів, кореляційний-регресійний.

1.2. Історія виникнення та розвитку міжнародної економічної статистики

Зачатки міжнародної статистики простежуються в окремих збережених писемних та інших джерелах інформації з давніх часів. Але перші спроби систематизувати уривчасті дані про інші країни зафіксовані в Європі в XVI—XVII століттях: це роботи представників «описової школи» і особливо «політичних арифметиків».

Створення національних статистичних служб у багатьох країнах в IX — на початку X ст. відкрило можливість узагальнення результатів їх діяльності і вироблення загальних підходів розв'язання виниклих проблем і зіставності даних, що збираються. Такі узагальнення були започатковані періодичними міжнародними статистичними конгресами, ініціатором яких став бельгійський статистик А. Кетле. З 1853 р. по 1876 р. було проведено дев'ять таких конгресів.

Етапи розвитку МЕС:

1. Міжнародні статистичні конгреси (1853—1876)

Цей етап в розвитку міжнародної статистики можна охарактеризувати як результат досягнень окремих фахівців у цій галузі.

Розповідаючи про початок міжнародної кооперації в галузі статистики, варто згадати ім'я Адольфа Кетле (Adolphe Quetelet, 1796—1874). Статистика та астрономія (Кетле займався і першим і другим) були одними з перших дисциплін, в яких міжнародна співпраця набула організованої форми. І це зрозуміло, оскільки дослідники в обох цих сферах мали необхідність порівнювати інформацію, якою вони володіли, з отриманою від своїх колег із-за кордону. Ні астрономію, ні статистику не може задовольнити інформація лише щодо однієї географічної зони (чи країни).

В ізольованій країні можна отримати багато цінної інформації про економічні та соціально-демографічні явища, порівнюючи дані за різні роки, але важливо мати й можливість зіставляти їх з відповідними даними (наприклад, темпи зростання ВВП) з інших країн. Для всіх основних показників — від чисельності населення до національного багатства — вельми важливим є, чи вони більші, чи менші, ніж в інших країнах. Для Кетле — найвідомішого бельгійського статистика (і мабуть, на той час найвідомішого західного статистика) — було зрозуміло, що не тільки статистичну

інформацію з різних країн треба порівнювати, але й упроваджувати загальноновживані стандарти і способи для такого порівняння.

Перша сесія Міжнародного статистичного конгресу відбулась у 1853 р. у Брюсселі. Він почав свою діяльність з розробки міжнародної класифікації хвороб — першої міжнародної класифікації. (Сучасна версія цієї класифікації — 10 видання — є безпосереднім продовженням роботи над цією класифікацією, прийнятою наступником Міжнародного статистичного конгресу — Міжнародним статистичним інститутом — у 1893 р. у Чикаго.)

Хоч увесь аспект важливих ідей, що стосуються міжнародної статистики (методологія та міжнародне збирання даних), уперше було відпрацьовано Міжнародним статистичним конгресом, необхідно зважати на його міжурядовий статус (та статус його Постійної комісії). Особливістю ери Міжнародного статистичного конгресу було впровадження статистичних методів, загальноновживаних для країн-учасниць.

На міжнародних статистичних конгресах розглядалися питання методології і змісту програм демографічної і карної статистики, їх уніфікації стосовно методів збирання й обробки даних. Предметом обговорень стало вироблення правил проведення переписів населення, промисловості, сільського господарства і торгівлі. У результаті діяльності конгресів почав налагоджуватися обмін інформацією, було покладено початок регулярному виданню матеріалів з міжнародної статистики.

У роботі конгресів брали участь вчені-статистики П. П. Семенов-Тянь-Шанський, Ю. Е. Янсон. У 1872 р. було засновано Постійну комісію конгресів, головою якої було обрано П. П. Семенова-Тянь-Шанського.

У 1876 р. Міжнародний статистичний конгрес було розпущено.

2. Міжнародний статистичний інститут (з 1885 року)

Формальне поновлення міжнародної співпраці в галузі статистики відбулося в 1885 р. на Лондонській та Паризькій конференціях. З огляду на політичні суперечки, що зруйнували Міжнародний статистичний конгрес, нову організацію — Міжнародний статистичний інститут (МСІ) було вирішено створити на неурядовій основі. Безумовно, що після свого створення інститут намагався залучити до своєї роботи і національні статистичні організації, і керівників цих організацій — звичайно на неофіційній основі.

Слід зазначити, що в історії інституту дуже важливу роль зіграли німецькі вчені. Можна згадати їх наполегливу роботу, особливо Ріхарда ван дер Боргта (Richard van der Borcht) — директора Рейхсдепартаменту зі статистики у Берліні, спрямовану на створення Постійного комітету Міжнародного статистичного інституту (заснований у 1913 р. у Гаазі). Основним завданням цього комітету стало збирання статистичних даних, яке не припинялося навіть під час Першої світової війни.

Членами Міжнародного статистичного інституту були російські та українські вчені, такі як П. П. Семенов-Тянь-Шанський, О. А. Кауфман і Ю. Е. Янсон. Пізніше до нього увійшли І. О. Стрельбицький і М. О. Тройницький. У 1897—1913 рр. М. О. Тройницький був віце-президентом МСІ. Пізніше у роботі МСІ брали участь Т. В. Рябушкін, М. В. Птуха, В. С. Немчинов, А. М. Колмогоров, С. І. Бернштейн, А. Я. Хінчин, Б. Ц. Урланіс, Л. Е. Мінц, П. П. Маслов.

Міжнародний статистичний інститут є міжнародною професійною асоціацією, мета якої — удосконалення статистичних методів і сприяння їх однаковому застосуванню в різних країнах. Питання міжнародної зіставності статистичних даних стало важливим напрямом його рекомендацій, які, однак, не є обов'язковими ні для країн, ні для міжнародних організацій.

При МСІ в 1913 р. було створено Постійне бюро, яке організовує діяльність цієї міжнародної організації і керує роботою комісій МСІ. Бюро займається видавничою діяльністю, з 1916 р. видає свій Міжнародний статистичний щорічник, а з 1923 р. — і Спеціальний бюлетень. Цим було відкрито ряд перших міжнародних регулярних статистичних публікацій, в яких узагальнювалися різноманітні статистичні дані.

У 1905 р. в Римі почав функціонувати Міжнародний аграрний інститут, в якому сформувалася секція статистики. Її завданням було узагальнення й аналіз даних, що малися по країнах, про земельні угіддя та їх використання, виробництво сільськогосподарської і лісової продукції тощо. Після 1919 р. цей інститут співробітничав з Лігою Націй, з її Статистичною секцією, а в 1946 р. він увійшов до складу спеціалізованих установ ООН, узагальнюючи широкий спектр інформації про сільське, лісове і рибне господарство, торгівлю їхньою продукцією у світі і т. ін.

У 1919 р. було засновано два міжнародні органи: Міжнародний інститут торгівлі і Міжнародне бюро праці (зараз — Міжнародна організація праці), що збирали відповідну інформацію від країн, узагальнювали її у своїх статистичних довідниках і бюлетенях, якими широко користувались у світі. Ці організації тісно співпрацювали з Лігою Націй, а після 1946 р. увійшли до складу організацій системи ООН.

3. Ліга Націй (1919—1944 рр.)

Головне досягнення в галузі міжнародної статистики за ці часи — затвердження методологічних основ міжнародних статистичних досліджень.

Лігу Націй засновано в серпні 1919 р. у Лондоні. Рада Ліги призначила Міжнародну статистичну комісію, яка зібралася в Парижі у жовтні 1920 р., там і було представлено Міжнародний статистичний інститут. Обговорювалося питання тісної співпраці з інститутом, але впливова меншість країн висловилося проти.

Важливим етапом становлення міжнародної статистики є скликана Лігою Націй у 1919 р. Конференція з міжнародного співробітництва в галузі статистики, а також створення в Секретаріаті Ліги Націй секції економіки і фінансів, до складу якої входив спеціальний підрозділ статистики. Ця секція за допомогою Міжнародного

статистичного інституту почала розробку системи показників міжнародної статистики, сформулювала принципи і рекомендації з однакового розрахунку таких показників. До розробки такої системи показників залучалися й інші міжнародні організації, в яких функціонували статистичні служби.

Проведена в 1922 р. конференція рекомендувала Лізі Націй розробити і застосувати єдині принципи побудови основних соціально-економічних показників. Для вирішення такої важливої проблеми була створена спеціальна комісія, що підготувала кілька доповідей (зі статистики торгівлі, рибальства, товарних запасів, індексу цін і продукції). Ці доповіді обговорювалися на сесіях Міжнародного статистичного інституту. Крім цього, комісія підготувала Білу книгу з рекомендаціями для країн за системою показників економічної статистики і методами їх розрахунку.

У 1928 р. відбулася конференція з економічної статистики. Її завдання полягало в розробці переліку статистичних даних для порівняльної характеристики і методів розрахунку показників розвитку окремих країн та світового господарства в цілому. Повною мірою такої мети конференція не досягла, але для окремих галузей статистики було сформульовано загальні принципи (статистики зовнішньої торгівлі, промисловості, сільського господарства, рибальства, статистики професій, методи розрахунку оптових цін та індексів прожиткового мінімуму). Статистичний апарат Ліги Націй спільно з Міжнародним статистичним інститутом розпочав реалізацію міжнародних зіставлень статистичних показників на порівняльній основі (індекси фізичного обсягу промислової продукції, національного доходу, а також ряду натуральних показників виробництва і характеристик населення). Але переважна частина статистичних матеріалів, що публікувалися, являла лише просте зведення матеріалів, отриманих від окремих країн. Причому охоплення країн у виданнях Ліги Націй найчастіше було неповним, хоча регулярно робилися спроби включати дані щодо більшої кількості країн і показників. Не можна не відзначити також її спроби зібрати й опублікувати в щорічнику за 1942—1944 рр. дані про національний дохід ряду країн.

На основі рекомендацій Ліги Націй та інших міжнародних організацій з 1926 р. по 1946 р. збиралася, оброблялася і публікувалася в міжнародному статистичному щорічнику та бюлетенях інформація від країн з виведенням, у ряді випадків, світових підсумків. Так практично була закладена міжнародна статистика. На основі даних цих статистичних публікацій Ліга Націй з 1934 р. по 1946 р. випускала свій Світовий огляд.

Статистичні публікації під егідою Ліги Націй, по суті, започаткували регулярні випуски міжнародних щорічників, довідників, бюлетенів і різних досліджень стану світового господарства й окремих регіонів. Значна частина таких публікацій і нині

використовується при аналізі довгострокових тенденцій розвитку світового господарства і людства.

4. ООН та інші міжнародні організації (з 1945 року)

Сучасна система міжнародної статистики сформувалася і розвинулася після Другої світової війни. Ця система набагато досконаліша від попередніх, але все ж таки дуже до них подібна. Тому нема потреби описувати існуючу систему навіть у загальному плані. В центрі системи — статистичні органи ООН. Існують спеціалізовані агенції та інші структурні одиниці під егідою ООН. Крім того, створено регіональні організації, такі як ЄС та ОЕСР, які не є складовими ООН. ООН та деякі її агенції мають свої регіональні представництва в усіх регіонах світу, але найкраще вони репрезентовані в Європі.

Сучасна система організацій з міжнародної статистики є більш інтернаціональною, ніж раніше, навіть незважаючи на неоднаковість соціальних умов та рівня економічного розвитку країн.

Сучасний етап розвитку міжнародної статистики істотно відрізняється від усіх попередніх своїм високим методологічним і організаційним рівнем завдяки використанню накопиченого раніше досвіду міжнародної статистики і національних статистичних органів поряд із практичною діяльністю окремих фахівців.

Відповідно до Статуту ООН у 1946 р. заснована Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП) як один з органів всесвітнього форуму країн. До його функції було віднесено дослідження міжнародних проблем у галузі економіки, соціального життя, культури, освіти, охорони здоров'я та інших аналогічних аспектів життя міжнародного співтовариства країн, розробка рекомендацій у цих галузях для Генеральної Асамблеї ООН, а також країн-членів і зацікавлених спеціалізованих установ.

При ЕКОСОП засновано п'ять регіональних економічних комісій, при яких почали працювати регіональні конференції статистиків у Європі, у країнах Азії й Океанії, Африки, Латинської Америки. У секретаріатах останніх створено статистичні відділи як постійні виконавчі органи регіональних статистичних конференцій для сприяння впровадженню міжнародних статистичних стандартів і рекомендацій ООН стосовно до умов цих регіонів чи для розробки регіональних варіантів міжнародних стандартів.

При ЕКОСОП було також утворено дев'ять функціональних комісій, зокрема Статистичну комісію ООН (СК ООН). Поряд з цими функціональними комісіями ЕКОСОП заснував систему спеціалізованих установ, зв'язаних зі статистичним відділом ООН спеціальними угодами.

З ООН співпрацюють десятки інших міжнародних організацій, пов'язаних безпосередньо з її діяльністю, функціонуючих самостійно і які не входять формально

в систему ООН, але також мають свої статистичні служби, які вносять пропозиції щодо розробки і впровадження відповідних статистичних стандартів.

У 1993 р. в Секретаріаті ООН було створено Департамент соціально-економічної інформації та аналізу результатів проведеної міжнародними організаціями політики і програм розвитку. Його завдання полягає в узагальненні і координації діяльності всієї інформаційної системи ООН (не тільки статистичної) у сфері соціальних проблем та економіки. Він покликаний інтегрувати і поліпшувати всю відповідну інформацію у світі на основі концепцій СНР і баз даних міжнародних обчислювальних центрів системи ООН. На цей департамент також покладено обов'язок підготовки світового економічного і соціального огляду.

Тим самим ООН заклала основи унікальної системи міжнародної статистики на базі єдиних методологічних принципів і координації найважливіших статистичних робіт як окремих країн, так і міжнародних організацій. Ця система успішно функціонує і вдосконалюється шляхом впровадження в практику дедалі більшої кількості країн і міжнародних організацій статистичних стандартів, розроблених ООН, серед яких першорядне значення має стандарт національного рахівництва для системи взаємозалежних узагальнюючих характеристик стану та розвитку країн.

Сьогодні як частина соціально-економічної статистики міжнародна статистика складається з трьох напрямів:

- наукової і практичної діяльності міжнародних статистичних організацій;
- узагальнення досвіду і методології зарубіжної статистики;
- міжнародних зіставлень.

1.3. Організація міжнародної статистики

МЕС включає:

- національні статистичні служби (НСС);
- міжнародні економічні об'єднання.

НСС охоплюють всі урядові органи, що займаються статистичною роботою. Тому інформація, що ними надається, складає основу *офіційної статистики*.

Неофіційною статистикою називають статистичну інформацію підприємств, науково-дослідних установ, торговельно-промислових палат, митниць, різних партій, об'єднань тощо.

Організація державної (офіційної) статистики в розвинутих зарубіжних країнах регламентується законом про статистику. В Україні такий закон прийнятий 17 вересня 1992 р. "Закон України про державну статистику". В законі визначені мета, функції, права і обов'язки статистичних органів, а також особливості їх організації. Ухвалою кабінету міністрів України № 326 від 04.05.1993 р. затверджена Концепція побудови національної статистики і Державна програма переходу на міжнародну

систему обліку і статистики. В Україні державна статистика включає Державний комітет із статистики, Державний комітет статистики республіки Крим, обласні управління статистики, міські та районні відділи статистики.

Відомча статистика - це сукупність облікових статистичних служб підприємств, організацій, установ, міністерств, відомств або їх відділи, що виконують статистичну роботу.

Відповідно до закону держава не може втручатися в роботу статистичних органів: відкривати або закривати інформацію, вимагати зведення, що не передбачені статистичною звітністю, втручатися в кадрові питання, в підготовку фахівців, в оплату їх праці, в методика розрахунку показників тощо.

НСС будуються за принципом централізації і децентралізації.

Згідно визначенню експертів ООН, НСС вважається *централізованою*, якщо керівництво нею і операції, що пов'язані із статистичними програмами, є переважно функцією єдиної самостійної урядової установи (Україна, Росія, Канада, Західна Європа).

НСС вважається *децентралізованою*, якщо управлінням статистичними програмами та їх здійсненням займаються декілька статистичних органів, на один з яких покладається відповідальність за координацію статистичної діяльності різних органів. Цей координуючий орган звичайно розробляє статистичні стандарти, здійснює контроль за програмами спостереження, організовує роботу на місцях, проводить обстеження, дає консультації (США, Японії, Франція).

Переваги централізованої системи організації статистики: дозволяє більш ефективно використовувати людські (трудові) ресурси; виключає дублювання в проведенні статистичних обстежень по одній тематиці; сприяє введенню єдиних статистичних стандартів, визначень і класифікацій, тобто сприяє методологічній одноманітності.

До переваг децентралізованої системи можна віднести велику мобільність в організації статистичних обстежень, у виборі об'єктів і всебічному їх вивченні; велику свободу в методологічному пошуку показників і в способах обробки даних.

В нашій країні централізована система статистики очолюється Держкомстатом України. Проте організація статистичної служби за рубежем має ряд відмінностей від централізованої статистичної служби нашої країни. Перш за все, вона існує на законодавчій основі, що дає функціональну незалежність. Централізована система статистики за рубежом не означає єдину систему обліку і статистики, не створює одноманітність у формах і методах обліку в цілому по країні, не гарантує єдиний організаційний і методологічний підхід. Так, наприклад, статистичні органи на рівні районів, виходячи з потреб і задач місцевих органів влади, на комерційній або законодавчій основі можуть проводити самостійні статистичні спостереження за власною методологією.

Склад статистичної служби країни складається з організацій двох рівнів: статистичні служби при міністерствах, що збирають інформацію в цілому по країні, і низові статистичні управління районів, що допомагають місцевим органам влади. Статистичні управління на рівні областей, країв, автономій, як правило, відсутні. Це зменшує дублювання інформації і збільшує її надійність у зв'язку з більш високою кваліфікацією працівників міністерств. Контроль за достовірністю цих даних згідно із законом здійснює Центральне статистичне управління, а первинну додаткову інформацію ЦСУ одержує з районів.

У ряді західних країн, наприклад в Італії, збір офіційних статистичних даних державною статистикою може проводитися за запитом і за рахунок приватних осіб і організацій.

Статистичні публікації мають велику різноманітність. Їх можна розділити на:

- 1) оглядові, що містять різні соціально-економічні показники в цілому по країні;
- 2) спеціальні, що містять матеріал по окремих економічних сферах;
- 3) цифрові, де приводиться тільки кількісна інформація;
- 4) аналітичні, де окрім цифрового матеріалу, приводиться і оговорюється методологія розрахунку показників тощо.

Існує чітке розмежування між статистичними службами, зайнятими методологічною роботою, і службами, зайнятими збором інформації. Наприклад, головне статистичне управління в зарубіжних країнах збором даних звичайно не займається, тоді як статистичні служби міністерств зайняті тільки цією роботою.

Характерним для більшості організаційних систем статистики за кордоном є відрив аналізу статистичних даних від збору і їх обробки. В обов'язок статистичних служб країн не входить інтерпретація статистичної інформації. Цими займаються, як правило, науково-дослідні інститути по різних напрямках, планові державні комісії, а також неофіційні статистичні організації, причому аналіз здійснюється не обов'язково на базі статистичних даних офіційної статистики, це може бути інформація, отримана з самостійно на основі проведених приватними організаціями вибіркового спостережень. Причому кожна така установа має свої напрями дослідницької роботи. Наприклад, одна установа займається тільки аналізом кон'юнктури і її прогнозом, інші дають оцінки валового внутрішнього продукту і його складових, треті, проводячи обстеження, вивчають галузеву структуру економіки, займаються аналізом її стану в порівнянні з іншими країнами.

Статистична служба міжнародних організацій, її задачі

МЕС зосереджена і функціонує під егідою ООН. З 5 головних органів ООН (Генеральна Асамблея, Рада з опіки, Економічна і соціальна рада, Міжнародний суд і Секретаріат), при двох працюють статистичні служби:

- при Економічній і соціальній раді – статистична комісія ООН (головний методологічний центр МЕС);

- при Секретаріаті – статистичне бюро ООН (виконавчий орган ООН у сфері МЕС).

Робоча група Статистичної комісії ООН складається з цільових підрозділів, що відповідають основним напрямам економічної статистики:

- національне рахівництво;
- статистика промисловості;
- статистика міжнародної торгівлі;
- статистика фінансів;
- статистика цін;
- статистика навколишнього середовища.

Цільові підрозділи вибирають інформацію, відпрацьовують методологію, видають збірки, поширюють їх по регіонах, готують кадри і здійснюють науково-технічну співпрацю.

Основні напрями діяльності Статистичного бюро ООН є:

- підготовка матеріалів до сесій Статистичної комісії;
- збір, обробка і публікація статистичних даних;
- проведення самостійних оцінок;
- практична допомога країнам;
- робота учбових центрів;
- відрядження фахівців на місця.

Очолює роботу статистичних служб Статистичне управління ООН. Статистичні служби створені у всіх регіональних комісіях і спеціалізованих установах, що працюють в тісному зв'язку між собою і з іншими міжнародними статистичними службами.

Міжнародні статистичні організації в даний час поділяються на дві групи:

1. ті, що розробляють статистичну методологію і програми спостереження (Міжнародний статистичний інститут, Статистична комісія ООН);
2. організації, які збирають, обробляють і публікують статистичні дані (Статистичне бюро Секретаріату ООН і статистичні служби виконавчих і спеціалізованих установ ООН – ЮНЕСКО, МВФ, МБРР, ВОЗ, МОП тощо).

Велику роботу за міжнародною статистикою виконують регіональні статистичні комісії ООН: Європейська економічна комісія (ЄЕК), Економічна і соціальна комісія для Азії і району Тихого океану (ЕСКАТО), Економічна комісія для Африки (ЕКА), Економічна комісія для Латинської Америки (ЕКЛА), Економічна комісія ООН для Західної Азії (ЕКЗА). При цих комісіях існують статистичні відділи.

Щорічно з 1953 р. в Женеві проводяться сесії Конференції європейських статистиків. В склад Конференції входять керівники центральних статистичних управлінь європейських країн або рівні ним по рангу посадовці з країн, що беруть участь в роботі Європейської економічної комісії (США є також членом цієї комісії).

Таким чином, якщо в Статистичну комісію ООН входять представники держав, то в роботі Конференції беруть участь представники статистичних органів. Конференція займається розробкою статистичної методології, стандартів, програм, є форумом для європейських консультацій по них; координує діяльність статистичних служб ЄЕК по окремих напрямках. Керівним органом Конференції є президія, яка обирається на два роки і працює з сектором статистики відділу планів і досліджень ЄЕК. Конференція проводиться під керівництвом і в тісному контакті із Статистичним відділом Секретаріату ЄЕК.

Зусиллями багатьох країн створена *Глобальна статистична система*, в яку входять:

- Статистична комісія ООН;
- галузеві статистичні підрозділи ООН;
- система статистичних видань ООН та інших міжнародних організацій;
- спеціалізовані установи ООН;
- регіональні статистичні організації, наприклад Статистична організація країн Спільного Ринку (ЕВРОСТАТ).

Між статистичними органами немає строгого підпорядкування, проте Статистична комісія ООН має офіційний статус «першої серед рівних». Вона координує генеральний перелік міжнародних стандартів і класифікацій і несе відповідальність за їх передачу уряду держав. Основна ціль створення Глобальної статистичної системи полягає в ефективному використанні ресурсів для здійснення статистичної діяльності на національному і міжнародному рівнях.

1.4. Роль статистики у формуванні інформаційної інфраструктури світової економіки

Міжнародні, закордонні інформаційні системи інтегровано з інформаційною інфраструктурою окремої держави. Держава не діє в ізоляції від іноземного економічного, громадського та інформаційного оточення. Політичні контакти, економічна взаємодія примушує до злиття інфраструктурних інформаційних систем різних країн. Цю ціль міжнародна громадськість реалізує шляхом утвердження інформаційних стандартів, а також інформаційних систем. Ними займається ООН та спеціалізовані організації, діючі у рамках ООН. Діяльність ця відома лише фахівцям. Комісії ООН, перш за все комісія статистична і статистичні відділи ООН, FAO, WHO, UNESCO, UNDP, UNIDO, ILO, WIPO та багато інших, крім діяльності політичної, займаються збором інформації та розробкою інформаційних стандартів. Країни,

члени цих організацій, крім самого факту членства, зобов'язані дотримуватися цих стандартів. Це такі системи:

1. Інформаційні структури міжнародних організацій, членом яких є країна чи її урядові органи, наприклад статистичні системи ООН.

2. Спеціалізовані інформаційні системи міжнародної діяльності, які є складовою інфраструктури країни, наприклад, економічний сервіс Reuters — джерело інформації про курси валют та біржові котировки, офіційних даних статистичних публікацій країн та міжнародних організацій; система патентної інформації DERWENT; інформаційна система міжнародної організації стандартизації ISO тощо.

3. Міжнародні джерела масової інформації, з якими систематично взаємодіють системи інфраструктури даної країни.

З точки зору зв'язків внутрішньодержавних систем з міжнародними системами можна виділити:

а) інформаційні системи офіційних міжнародних організацій, перед якими кожна країна має обов'язки передачі інформації. Ці завдання покладено на відповідні інформаційні системи держави, що завдяки постійним зв'язкам з такими закордонними системами набувають вигляду інфраструктури. Наприклад, Україна є членом ООН, що вимагає від української статистики надання інформації статистичним службам ООН. Ще більше інформаційне зобов'язання накладає процес інтеграції України в структури ЕС. Членство України в більшості міжнародних організацій пов'язано з обов'язками передачі інформації;

б) інформаційні системи офіційних міжнародних організацій, з яких дана країна має право отримувати інформацію; звичайні інформаційні системи міжнародних організацій надають інформацію своїм членам на принципах виключності чи преференційності;

в) спеціалізовані міжнародні інформаційні системи, які пропонують інформацію всім бажаючим. Наприклад, система патентної інформації (DERVENT);

г) спеціалізовані міжнародні інформаційні системи, які не мають офіційного статусу. Вони діють на комерційних засадах або фінансовані науковими, громадськими чи господарськими організаціями. Прикладом таких систем є системи науково-технічної інформації в галузі медицини (MEDLINE), хімії (CAC), електроніки та електротехніки (INSPEC). Існує також багато баз наукової та технічної інформації, розробленої різними науковими групами, які пропонуються в першу чергу через INTERNET. До такого класу систем належить економічний сервіс Рейтер, сервіси Блумберга та інші;

д) міжнародні організації, які описують інформаційні стандарти, наприклад EAN (взаємодія в галузі штрихкоду), UN EDIFACT (організація, яка оброблює інформацію для електронної передачі документів), FID (міжнародна федерація з установами стандартів для бібліотечарських каталогів, описів, документів, нумерацій ISBN і

ISSN, класифікацій, в тому числі UKD), і, нарешті, ISO, яке провадить широку діяльність у галузі інформаційних стандартів.

Організації ініціюють та координують циклічні або одноразові процеси у глобальному обсязі. Наприклад, в усіх країнах — учасниках ООН повинні проводитись переписи населення, житлових умов, умов харчування, рівня розвитку сільського господарства, включаючи проблематику складності природних умов для сільського господарства. Ці переписи мають здійснюватися згідно з єдиними методологічними стандартами.

ООН прийняла стандарти понять, термінологічне адаптованих для окремих народностей, номенклатури, класифікації, одиниці виміру, що визначають спосіб накопичення інформації щодо багатьох аспектів життя та господарства.

Важливу функцію стандартизації інформації у глобальному масштабі виконує СОТ, Світовий банк та Міжнародний валютний фонд. ООН використовує роботи таких спеціалізованих організацій в галузі стандартизації, як ISO, UN/EDIFACT. Для багатьох елементарних і типових даних існують стандарти у глобальному діапазоні.

Інформаційні стандарти розробляються багатьма спеціалізованими організаціями. Координатором взаємодії таких організацій у сфері наукової документації та бібліотекознавства є FID (Міжнародна федерація DS документації).

Також більшість міжнародних конвенцій містить інформаційний компонент, що визначає стандарти та принципи обліку інформації. Наприклад, міжнародні конвенції щодо морських катастроф, хімічних катастроф, використання ядерної енергії, охорони навколишнього середовища і т. ін., зобов'язують всі країни, що беруть участь у Конвенції, до обліку інформації відповідно до прийнятих стандартів. Стандартизація процесів та інформаційних систем у ЄС глибоко проявлятимуться навіть у огляді даних у внутрішніх інформаційних системах не тільки державних органів, але й компаній та інших громадських організацій.

Типові інформаційні стандарти обов'язкові для всіх міжнародних фінансових систем, перш за все банківських. Це — стандарти огляду конкретних елементарних даних, документів, засобів електронного зв'язку, стандарти безпеки, а також типові правила, що визначають структуру та функціонування систем.

Інформаційні мережі, охоплені стандартизацією у глобальному обсязі, залишають мало свободи проектувальникам інфраструктурних інформаційних систем. Дуже часто проектувальники та оператори інформаційних систем навіть не знають, що для інформації, якою вони займаються, існують перевірені та адаптовані рекомендації та норми.

В останні роки під тиском глобальних інфраструктурних інформаційних систем, пов'язаних із світовими економічними процесами, що відбуваються у сфері глобальних фінансів, деякі країни відмовляються від координації певних аспектів своєї інформаційної інфраструктури. Пасивний підхід держави до формування

власної інформаційної інфраструктури в умовах так званого «відкритого суспільства», без належної охорони, призводить до обмеження або втрати можливостей виконання державою своїх обов'язків перед суспільством. Загроза ця в демократичному суспільстві не виникає у зв'язку з відкриттям для громадян доступу до інформації. Загрозою для демократії, для нормального функціонування демократичних держав в умовах сучасних інформаційних технологій є й те, що власники глобальних інформаційних систем мають можливість неконтрольованого інформаційного управління цими суспільствами та державою. Гасло «свобода слова» стає для власників цих інформаційних систем перепусткою для неконтрольованого управління суспільством чи громадськими групами за допомогою інформації, що передається через глобальні інформаційні мережі, а частіше за допомогою генеруючих засобів масової інформації.

В умовах ринкової економіки інформаційний порядок є основою контролю ризику економічної діяльності. Цей порядок повинен мати глобальний характер. Звісно, ще не створені кінцеві інструменти формування інформаційного порядку у масштабі локальному, регіональному і глобальному, який міг би забезпечити рівновагу між свободою інформаційної діяльності та відповідальністю за цю діяльність. Більшість державних систем перебувають у скрутному становищі: або маємо тотальний контроль інформації (в авторитарних та тоталітарних державах), або лібералізм, який призводить до хаосу на локальному рівні та до інформаційної монополії — на глобальному.

Розглядаючи рішення державної адміністрації стосовно формування інформаційної інфраструктури держави, можна говорити про такі моделі: а) модель активного управління інформаційною інфраструктурою держави (наприклад, у колишньому Радянському Союзі та Скандинавських країнах); б) модель активної координації інформаційної інфраструктури держави (наприклад, у багатьох країнах Європи, а також ЄС); в) модель посередньої координації інформаційної інфраструктури держави (наприклад, у країнах Латинської Америки); г) модель пасивна (наприклад, у країнах Середньої та Східної Європи, в тому числі в Україні).

Аналізуючи практику різних країн, розглядаємо такі моделі інституціоналізації інформаційної інфраструктури держави:

1. Європейська модель, для якої характерними є принципи рівноваги між правами та інформаційними обов'язками держави, а також індивідуальних громадян. Ця модель використовується зазвичай у більшості європейських країн. Звідси запропонована назва цієї моделі.

Рисою європейської моделі є також регулювання інформаційної інфраструктури держави за допомогою правових актів *explicite*, які відображають специфіку прав та інформаційних обов'язків громадян, державних органів та інших організаційних одиниць. Стосовно інформаційної інфраструктури

цієї моделі ми стикаємося з так званою глибокою інтервенцією уряду в державному, регіональному чи навіть глобальному масштабі.

2. Американська модель. Характерною її рисою є те, що громадяни мають пріоритетне право на інформацію. На державу та на недержавні економічні і громадські формування покладено обов'язок доведення інформації до громадян. Крім того, характерною рисою цієї моделі є рівновага між правами та обов'язками щодо інформації державних органів та недержавних господарських і громадських формувань. Ця модель у досить неідеальній формі діє в США та інших країнах з подібними функціями громадської адміністрації. Звідси назва моделі,

3. Азіатська модель. Суть азіатської моделі полягає в тому, що держава залишає за собою право накопичення, засекречення та заборону доступу до інформації. В той же час громадяни та недержавні господарські та громадські формування зобов'язані надавати інформацію державним органам і отримувати інформацію через ці ж самі органи. Витрати з реалізації цих обов'язків покладаються на громадян, компанії, недержавні громадські формування. Вони зобов'язані збирати та зберігати інформацію у формі та за технологією, що визначається державою. Громадяни та інші недержавні формування несуть відповідальність за відмову та невиконання цих обов'язків. Це може бути фінансова чи навіть кримінальна відповідальність. Громадяни, інші недержавні об'єднання розраховуються також за помилки, що виникають внаслідок неефективного чи поганого функціонування інформаційних систем, нав'язаних державою. Ця модель у зміненій формі існувала в Радянському Союзі. Вона має місце в державах з сильним впливом державного апарату на громадське та господарське життя. Слід пам'ятати, що ця модель ще недавно існувала в більшості країн Європи, а в деяких присутні до сих пір її характерні риси. За Азіатською моделлю держава має виключне право формування інформаційної інфраструктури господарства та громадськості.

ООН здійснює відповідні заходи, метою яких є регулювання основних правил інформаційного порядку на глобальному рівні, розробка принципів обміну інформацією, а також зобов'язань окремих країн в галузі передачі інформації міжнародним організаціям. Ці принципи є компонентом майже кожної конвенції, резолюції або декларації, що приймаються на засіданнях ООН та її спеціалізованих агенцій. Можливості ООН вимагати виконання зобов'язань окремими країнами обмежені. В більшості областей та для багатьох країн ООН переслідує свої цілі. Завданням ООН та багатьох організацій, що співпрацюють з нею, є пошук та збір інформації від офіційних інституцій цих країн, наприклад від офіційних статистичних служб, урядових агенцій. Вона не ігнорує при цьому внутрішньою організацією, технологією, засобами обробки інформації даної країни. ООН передає тільки методичні рекомендації, що стосуються лише змісту інформації. Отримана від даної країни інформація, піддається невеликим переробкам та опрацюванню з метою

зіставлення її з іншою інформацією. Внаслідок такого підходу часто виникають труднощі з приводу отримання порівняльних даних відповідної якості.

На подібних принципах діє ОЕСД та багато інших регіональних міжнародних економічних організацій, зони вільної торгівлі. Нові якісні інформаційні рішення можна бачити на прикладі тісних зв'язків країн, що входять до ЄС. Гуманізація інформаційної інфраструктури на міжнародному рівні, а також адаптація рішень щодо інформаційної інфраструктури держав — членів ЄС мають для більшості регіонів обов'язковий характер. Для країн ЄС це стосується обсягів інформації, пов'язаних з єдиною монетарною політикою (Європейський монетарний союз та сфера обігу євро), гармонізацією мита та податків, допомогою держави підприємцям, загальною сільськогосподарською політикою, політикою зовнішньої торгівлі, науково-технічним прогресом, ринком праці тощо. Інформаційні обов'язки країн — членів ЄС пов'язані з системами квотування продукції, а також дотацій та субвенцій з бюджету ЄС.

Можна стверджувати, що процеси економічної інтеграції та міжнародної лібералізації економічної співпраці потребують не лише гармонізації інформаційних систем більшості країн, але й створення інфраструктурних інформаційних систем міжнародного та глобального масштабу.

За сучасної глобалізації інформаційних процесів існування міжнародної інформаційної інфраструктури має великий вплив на розвиток інформаційних систем окремих країн.

Вже зараз більшість країн відмовились від розробки власних інформаційних науково-технічних систем і користуються міжнародними інформаційними службами, як правило, англомовними.

Деякі інформаційні служби створюються групами країн. Такі міжнародні інституції в деяких випадках замінюють власні інформаційні служби. Інтенсивне створення міжнародних інформаційних структур спостерігається в ЕС. Це важлива риса інтеграції держав — членів ЕС, які є основою інтеграції в інших аспектах, у тому числі і в тих, в яких ЕС залучає кошти бюджету Союзу.

Вплив окремих країн, а особливо країн малих та середніх, на формування сегментів інформаційної інфраструктури обмежено. Обмеження насамперед виникають, тому що адміністрації цих країн не усвідомлюють повністю значення, яке для малих та середніх країн має функціонування зовнішніх інформаційних систем.

Більшість інформаційних систем міжнародних організацій створені і керовані країнами чи представниками країн, які домінують економічно або політично.

1.5. Міжнародні класифікації та реєстри.

Класифікація - це найважливіший складовий елемент початкового етапу економіко-статистичних досліджень.

Найважливішими класифікаціями МЕС є:

1. Міжнародна стандартна галузева класифікація (МСГК)
2. Класифікація занять
3. Міжнародна стандартна класифікація професій
4. Міжнародні класифікації і номенклатури товарів
5. Міжнародні номенклатури послуг
6. Стандартна міжнародна класифікація видів діяльності в туризмі

МСГК є класифікацією всіх видів економічної діяльності (прийнята в 1948 р.) Вона широко використовується як на національному, так і на міжнародному рівнях при групуванні даних. Останній варіант запропонований для країн-учасниць, що застосовують міжнародну систему обліку і стандартів.

В основі міжнародної стандартної класифікації усіх видів економічної діяльності лежить одна з трьох ознак: призначення продукції, яка виробляється; єдність технології виробництва; однорідність використовуваної сировини.

Об'єкт класифікації - види економічної діяльності господарюючих суб'єктів.

ISIC складається з таких 17 розділів:

- A. Сільське господарство, полювання і лісове господарство.
- B. Рибальство.
- C. Добувна промисловість (шахти і кар'єри).
- D. Обробна промисловість.
- E. Виробництво електроенергії, газу та води.
- F. Будівництво.
- G. Оптова і роздрібна торгівля; ремонт автомашин, мотоциклів і домашньої техніки.
- H. Готелі і ресторани.
- I. Транспорт, складське господарство і комунікації.
- J. Фінансова діяльність.
- K. Операції з нерухомістю, оренда і ділові послуги.
- L. Державне управління.
- M. Освіта.
- N. Охорона здоров'я та соціальна допомога.
- O. Колективні, громадські та особисті послуги.
- P. Приватна домашня обслуга.
- Q. Екстериторіальна діяльність.

Інституційні одиниці класифікуються за критеріями діяльності. Якщо частка одного з видів діяльності у загальному обсязі доданої вартості становить більше 50 процентів, то цей вид діяльності визначає класифікацію цієї одиниці. В інших випадках повинні застосовуватись класифікаційні правила. Класифікація здійснюється ступенями зверху вниз, від найвищого рівня агрегації, що відповідає коду секції (1 буква), до підкласу (5 цифр); між ними розташовано підсекції (2 букви), розділи (2 цифри), групи (3 цифри) і класи (4 цифри). Групування на кожному рівні повинно бути сумісним з класифікацією на попередньому рівні.

Виробнича або економічна діяльність (далі — діяльність) визначається залежно від взаємодії засобів виробництва (обладнання, робочої сили, технології, інформаційної мережі, видів продукції), що спонукають виробництво певних товарів або послуг.

Якщо однією і тією ж одиницею здійснюється декілька видів діяльності, то види діяльності, що не є допоміжними, групуються залежно від доданої ними вартості. Розрізняють основні та вторинні види діяльності.

Якщо немає даних щодо доданої вартості, то слід застосовувати інші критерії, такі як зайнятість, сума заробітної плати та окладу, обсяг реалізації, вартість обладнання тощо, щоб досягти якомога більшого наближення до класифікації на основі доданої вартості.

З основною і побічною діяльністю пов'язана допоміжна діяльність. Наприклад, діяльність адміністрації, бухгалтерії, ЕОМ, їдалень, діяльність з купівлі, продажу та маркетингу, щодо зберігання на складі, з ремонту, перевезень тощо. Ця допоміжна діяльність усередині одиниці виконується з метою забезпечення або полегшення виробництва цією одиницею товарів, що призначені для реалізації на сторону. Сама продукція допоміжної діяльності на сторону не відпускається.

В Україні Загальнодержавний Класифікатор галузей народного господарства, що існувала в період 1994-1997 рр. не відповідав МСГК і передбачав розподіл на матеріальну і невиробничу сфери. З 1 січня 1998 р. введений в дію Класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД).

Міжнародна стандартна класифікація занять прийнята в 1988 р., переглянута в березні 2008 р.

Основні цілі і задачі міжнародної стандартної класифікації занять полягають в забезпеченні:

- а) основи для надання статистичних і адміністративних даних про заняття, їх зіставлення і обмін ними на міжнародному рівні;
- б) моделі для розробки національних і регіональних класифікацій занять;
- в) системи, якій можна було б безпосередньо користуватися в країнах, де ще не розроблені власні національні класифікації.

Міжнародна класифікація занять використовується в національних умовах для збору і розповсюдження статистичних даних, джерелом яких виступають переписи населення, обстеження домашніх господарств, обстеження працевлаштування тощо. Вона також використовується урядами і компаніями при здійсненні такої діяльності, як підбір відповідних вакансій для осіб, що шукають роботу, планування освіти, надання звітів про промислові аварії, адміністративне управління, в тому що стосується оплати праці робочих, працевлаштування, міграцією. В світлі глобалізації ринку праці зростає попит на міжнародно зіставну інформацію про заняття як для статистичних, так і для адміністративних цілей і потреба в ефективному сучасному механізмі звітності і обміну інформацією про заняття.

Міжнародна стандартна класифікація професій ISCO-88 характеризується чотирма рівнями агрегування, які складаються з 10 основних груп, 28 підгруп на наступній сходинці класифікації, 116 підгруп на третій сходинці класифікації і 390 підгруп на останній сходинці класифікації.

Остання підгрупа в більшості випадків складається з певної кількості конкретних професій. Наприклад, самостійна професія «Фізик-атомник» належить до 4-го ступеня класифікації ISCO-88 211 «Фізики і астрономи», що входить у більш загальну групу 211 «Фізики, хіміки і спеціалісти-професіонали схожих професій», яка є частиною підгрупи 21 «Спеціалісти-професіонали в галузі фізичних, математичних і технічних наук» основної групи 2 «Спеціалісти-професіонали». Структура ISCO-88 наведена в табл. 1.

Вісім із 10 основних груп ISCO-88 розподілено за чотирма широкими кваліфікаційними рівнями, визначеними для ISCO (див. табл. 2.1). П'ять із цих восьми основних груп - 4, 5, 6, 7 і 8 - належать до одного рівня класифікації, визначеного досить широко, і відрізняються вони за своєю спеціалізацією. Рівні кваліфікації не визначені стосовно двох основних груп - «Законодавці, старші державні службовці і керуючі» і «Збройні сили», тому що більш важливими критеріями подібності було визнано інші аспекти роботи, тобто розробка політики та управлінські функції в першому випадку, і військові обов'язки - в другому. Тому в межах цих двох основних груп існують значні розбіжності на рівні кваліфікації. Однак на 2-й і 3-й сходинках класифікації основної групи 1 об'єднано професії з подібним рівнем кваліфікації.

На рівні основних груп проведено розмежування на а) професії, які орієнтовано переважно на вміння і навички (наприклад, основна група 6 «Кваліфіковані робітники сільського господарства і риболовства» і 7 «Кваліфіковані робітники промисловості і робітники схожих професій»), і б) професії, які орієнтовано переважно на керування машинами і обладнанням (основна група 8 «Оператори і складальники промислових споруд і машин»), з тим щоб врахувати різні вимоги до кваліфікації на роботах, які мають однакові цілі, але пов'язані з різними технологіями.

**ОСНОВНІ ГРУПИ ISCO-88, КІЛЬКІСТЬ ПІДГРУП
І РІВНІ КВАЛІФІКАЦІЇ**

Основні групи (I ступінь класифікації)	Кількість підгруп на ступенях класифікації			Кваліфікаційний рівень ISCO
	II	III	IV	
1. Законодавці, старші державні службовці і керуючі	3	8	33	—
2. Спеціалісти-професіонали і допоміжний персонал	4	18	55	4-й
3. Спеціалісти	4	21	73	3-й
4. Конторські службовці	2	7	23	2-й
5. Робітники сфери обслуговування і торгових підприємств	2	9	23	2-й
6. Кваліфіковані робітники сільського господарства і риболовства	2	6	17	2-й
7. Кваліфіковані робітники промисловості, робітники схожих професій	4	16	70	2-й
8. Оператори і складальники промислових споруд і машин	3	20	70	2-й
9. Некваліфіковані робітники	3	10	25	1-й
0. Збройні сили	1	1	1	—
Усього	28	116	390	

Професії, орієнтовані на вміння і навички, включають кваліфіковані роботи, які безпосередньо пов'язані з виробництвом благ і послуг, тому що функції, які виконуються в цьому випадку, передбачають знання і досвід роботи з природними ресурсами і сировиною, що використовується для досягнення потрібного результату. На цих роботах працівники також можуть застосовувати більш технологічно передові інструменти і машини, але це не повинно позначатися на належній базовій кваліфікації і вмінні. Сучасні машини та інструменти можуть використовуватися для зниження фізичного навантаження або скорочення часу, потрібного для виконання конкретних завдань, чи для підвищення якості продукції. В той же час роботи в межах професій, орієнтованих на керування машинами і обладнанням, потребують знань про машини: як ними правильно керувати, як виявляти перебої і що робити в таких випадках. Знання при цьому орієнтовані на машини і на те, що вони роблять, а не на

процес перетворення як такий та його результати. Професії, функція яких полягає в складанні виробів з компонентів згідно із суворими правилами і процедурами, віднесені до тієї ж основної групи, що і машинно-орієнтовані професії. Роботи, які потребують невисокої або простої кваліфікації, а також мінімальних знань, віднесено до основної групи 9.

На 14-й МКСП було вирішено, що для міжнародних зіставлень має бути можливим відображати в ISCO важливі відмінності, які існують між країнами, а інколи і всередині країни, на належному рівні кваліфікації для робіт, що традиційно належали до однієї професійної групи. Такі розбіжності пов'язані з функціями, які, будучи подібними за своїм характером, можуть докорінно відрізнятися за необхідними знаннями та відповідальністю. Такі розбіжності спричиняють розбіжності в національних класифікаціях щодо рівня кваліфікації, потрібного для віднесення до професії. Тому на 14-й МКСП було вирішено, що ISCO-88 повинна надати можливість країнам відносити деякі професійні групи або до основної групи 2 «Спеціалісти-професіонали», або до основної групи 3 «Спеціалісти і допоміжний персонал» залежно від національних умов. Така можливість була запропонована стосовно деяких категорій вчителів, медсестер та акушерок, соціальних працівників і деяких артистичних занять. Роботи у Збройних силах слід виділити в самостійну групу 0 «Збройні сили», навіть якщо роботи пов'язані із завданнями і функціями, що виконуються відповідними особами і в цивільній сфері.

Всі професії, що включають і роботи, які складаються, головним чином, із законодавчих, адміністративних і управлінських функцій, слід відносити до основної групи 1 «Законодавці, старші державні службовці і керуючі».

«Працюючі власники» повинні класифікуватися залежно від того, чи подібні їх функції з функціями керуючих або бригадирів або ж із функціями інших працюючих у тій самій сфері діяльності.

Міжнародні класифікації і номенклатури товарів використовуються в зовнішній торгівлі. Вони необхідні для визначення структури зовнішньоторговельного обороту, експорту, імпорту, тарифних і митних класів товарів, характеру їх походження.

В статистиці міжнародної і зовнішньої торгівлі використовуються:

- Стандартна міжнародна торгова класифікація (СМТК, SICT), її застосовують близько 90% країн світу; (МСТК) - міжнародна класифікація товарів, яка служить основою порівняльного економічного аналізу зовнішньої торгівлі. Вперше прийнята в 1950 р., з 1988 р. МСТК діє в її третій редакції. Дана класифікація групує товари за ступенем їх обробки, призначенням і рядом інших принципів. Вона складається з 10 розділів (з нульового по дев'ятий включно), 67 груп, 261 товарних підгруп, 1033 базисних товарних позицій і 3118 субпозицій. При необхідності товарні субпозиції можуть додатково деталізуватися для національного використання.

- Брюссельська тарифна класифікація (номенклатура) - це різновид стандартної класифікації товарів, в основі якої лежить характер сировини (Брюссельська тарифна номенклатура).

- Гармонізована система опису і кодування товарів, що побудована на основі Брюссельської тарифної номенклатури з елементами інших міжнародних і національних систем класифікацій, у тому числі СМТК. Остання її версія прийнята в 1996 р.

В Україні Державна стандартна галузева класифікація товарів використовується з 1 січня 1991 р. для ведення статистики зовнішньої торгівлі і розробки митних тарифів, в цьому її головне призначення.

Стандартна міжнародна класифікація видів діяльності в туризмі була прийнята Статистичною комісією ООН в 1994г. і рекомендована до використання всіма країнами - учасницями. Перевагами даної класифікації можна вважати простоту і чіткість визначень, обмеження її використання статистичними цілями, максимальна відповідність діючим міжнародним стандартам і класифікаціям в інших сферах діяльності.

Показники стану і розвитку туризму необхідні для оцінки туристських потоків як усередині країни, так і за її межами, для вивчення галузевих інвестицій, ринку туристичних послуг, вони потрібні науковим установам, місцевим органами влади і для інших цілей.

Класифікація дозволяє виконувати угруповання туристів залежно від цілі відвідувань або поїздки, тривалості. Одним з головних питань є визначення системи показників для оцінки попиту і пропозиції в туризмі, виділення їх із загальних показників сектора послуг.

Контрольні запитання та завдання

1. Коли і в якій формі виникла міжнародна статистика?
2. Що вивчає міжнародна економічна статистика?
3. Які напрями розвитку сучасної міжнародної статистики?
4. Які методи використовує міжнародна економічна статистика?
5. Які існують типи міжнародних статистичних організацій?
6. Чим займається Статистична комісія ООН?
7. Які критичні проблеми економічної статистики?
8. Яка роль статистики у формуванні інформаційної інфраструктури світової економіки?
9. Яке значення мають класифікації у міжнародній економічній статистиці?

10. Скласти перелік міжнародних організацій, що мають у своїй структурі статистичні підрозділи, що займаються збором та публікацією міжнародної статистичної інформації (з вказанням офіційних сайтів з посиланням на розділ статистики).

11. Скласти порівняльну таблицю переваг та недоліків централізованої та децентралізованої форм організації статистичної діяльності. Привести приклади країн, статистичні служби яких працюють за цими принципами.

12. Розглянути одну з наведених в питанні 1.5 теми 1 класифікацій міжнародної економічної статистики. Дослідити, коли вона виникла, з якою метою, яких змін зазнала і яку структуру має на сьогоднішній день.

Тестові завдання

1. Вказати предмет міжнародної статистики.

1. Кількісна оцінка рівня, структури і тенденції соціально-економічного розвитку різних країн і континентів
2. Оцінка ступеня участі окремої країни в світовому господарстві
3. Кількісна оцінка специфічних умов розвитку конкретної країни
4. Виявлення, облік і використання в практичній діяльності законів господарського розвитку

2. Що складає основу офіційної статистики?

1. Інформація міністерств, відомств, наукових установ
2. Інформація партій, об'єднань, профспілок
3. Інформація урядових органів, що займаються статистичною роботою
4. Інформація, що отримана за допомогою соціологічних обстежень, опитів, анкетування, що проводяться науковими установами

3. Вказати класифікатор видів економічної діяльності, що використовується в міжнародній статистиці.

1. Міжнародна стандартна галузева класифікація
2. Міжнародна стандартна класифікація занять
3. Товарна номенклатура зовнішньоекономічної діяльності
4. Гармонізована система опису і кодування товарів
5. Тарифна класифікація (номенклатура)

4. Що є об'єктом вивчення в міжнародній статистиці?

1. Види економічної діяльності відповідно до Міжнародної стандартної галузевої класифікації
2. Найважливіші угруповання і класифікації

3. Окремо взята країна
4. Світове господарство

5. Що розуміють під неофіційною статистикою?

1. Інформацію міністерств, відомств, партій, суспільних об'єднань, наукових установ
2. Інформацію урядових органів, займається статистичною роботою
3. Інформацію Міністерства статистики або Центрального статистичного управління
4. Інформацію статистичних служб районів

6. Що є одиницею спостереження в міжнародній статистиці?

1. Світове господарство
2. Окремо взята країна
3. Найважливіші угруповання і класифікації
4. Види економічної діяльності відповідно до Міжнародної стандартної галузевої класифікації

7. Яка з класифікацій використовується в статистиці зовнішньої торгівлі?

1. Міжнародна стандартна галузева класифікація
2. Міжнародна стандартна промислова класифікація
3. Гармонізована система опису і кодування товарів
4. Міжнародна стандартна класифікація занять

8. Що вивчає міжнародна статистика?

1. Методологію розрахунків статистичних показників, що відображає соціально-економічний розвиток різних країн
2. Кількісну сторону специфічних умов розвитку конкретної країни
3. Ступінь участі окремої країни в світовому господарстві
4. Використання в практичній діяльності законів господарського розвитку

9. Назвіть групу головних установ ООН, у складі яких є статистичні організації

1. Генеральна асамблея, Рада з опіки
2. Економічна і соціальна рада, Секретаріат ООН
3. Рада Безпеки, Міжнародний суд
4. МАГАТЕ, Всесвітня торговельна організація (ВТО)

10. Що таке статистична методологія?

1. Діалектичний метод пізнання.
2. Сукупність прийомів та методів для отримання та обробки інформації.
3. Метод наукової абстракції.
4. Метод порівняльного аналізу.

11. Вкажіть класифікатор видів економічної діяльності, що застосовується у міжнародній статистиці.

1. Міжнародна стандартна галузева класифікація.

2. Міжнародна стандартна класифікація занять.
3. Товарна номенклатура зовнішньоекономічної діяльності.
4. Гармонізована система описання та кодування товарів.
5. Тарифна класифікація (номенклатура).

12. Назвіть головні переваги централізованої статистичної служби.

1. Більш висока мобільність.
2. Більш вільна у виборі об'єктів дослідження, способів обробки інформації.
3. Виконанням статистичних програм займається декілька урядових органів.
4. Виключає дублювання, сприяє введенню єдиних стандартів, визначень, класифікацій.

13. Яка національна статистична служба вважається децентралізованою?

1. Статистичну діяльність координує Центральне статистичне управління.
2. Статистичну діяльність здійснює та координує Міністерство статистики країни .
3. Статистичну діяльність здійснює декілька урядових органів, один з яких є координуючим.
4. Керівництво виконанням статистичних програм здійснює самостійна урядова установа.

14. Вкажіть головні визначальні особливості статистичної служби України.

1. Не гарантує єдиного організаційного та методологічного підходу при проведенні статистичних досліджень.
2. До складу статистичної служби країни входять організації двох рівнів: статистичні служби при міністерствах та статистичні управління районів.
3. Забезпечує більшу різноманітність статистичних публікацій.
4. Ділиться на державну та відомчу, забезпечує організаційну та методологічну єдність в організації статистичних досліджень.

15. Яку ознаку покладено в основу Міжнародної стандартної класифікації занять?

1. Призначення продукції, що виробляється.
2. Вид діяльності.
3. Однорідність сировини.
4. Єдність технології виробництва.

16. Яка національна статистична служба вважається централізованою?

1. Керівництво виконанням статистичних програм здійснює самостійна урядова установа.
2. Керівництвом виконанням статистичних програм займається декілька урядових органів.
Статистичну діяльність координує Центральне статистичне управління.
3. Статистичну діяльність здійснює декілька урядових органів, один з яких є координуючим.

4. Статистичну роботу виконують: Бюро переписів та бюро економічного аналізу Міністерства торгівлі, Бюро статистики праці Міністерства праці.

17. Яка статистична служба функціонує при Секретаріаті ООН?

1. Економічна та соціальна рада.
2. Статистична комісія ООН.
3. Статистичне бюро ООН.
4. ЮНЕСКО.

18. Вкажіть переваги децентралізованої статистичної служби.

1. Виключає дублювання в проведенні статистичних досліджень.
2. Сприяє методологічній єдності.
3. Більш мобільна та вільна у вивченні явищ та процесів, у виборі показників, способах обробки інформації.
4. Дозволяє більш ефективно використовувати матеріальні та трудові ресурси.

ТЕМА 2

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАТИСТИКИ

- 2.1. Організація кодування державної статистичної звітності.
- 2.2. Статистичний облік господарюючих суб'єктів.
- 2.3. Організація кодування частин світу (територій), країн, валют, одиниць вимірювання.
- 2.4. Вантажна митна декларація – джерело даних про експорт (імпорт) товарів.
- 2.5. Форми державної статистичної звітності про ЗЕЗ.
- 2.6. Статистичне забезпечення управління ЗЕД.

2.1. Організація кодування державної статистичної звітності

Будь-яке статистичне дослідження проходить три етапи: статистичне спостереження, зведення і групування, аналіз отриманих результатів. Перший етап передбачає отримання статистичних даних про процеси зовнішньоекономічної діяльності. Для його виконання потрібний відповідним чином розроблена статистична звітність, яка має свою систему кодування.

Кожна форма звітності є носієм інформації в статистичному спостереженні. На титульному листі у верхній частині будь-якої форми є рамка (таблиця) кодів, в кожній графі якої приведена аббревіатура української назви відповідного класифікатора. Державним Комітетом статистики України розроблені і використовуватися наступні **класифікатори:**

1.ЗКУД - Загальнодержавній класифікатор управлінської документації - містить 6-7 знаків.

2.ЕДРПОУ - єдиний державний реєстр підприємств, організацій, установ, відповідно до якого кожній юридичній особі привласнений восьмизначний ідентифікаційний код.

3.СПАТО — Система позначок адміністративно-територіальних одиниць (4 знаки). В цій графі приводиться код конкретної області України. Наприклад, код України - 1300; третя і четверта цифри коду позначають область або місто, наприклад, Донецька область — 1314.

4.КВЕД – Класифікатор видів економічної діяльності (5 знаків). Як і в міжнародній практиці, КВЕД включає буквений і шифровий код.

5. КФВ – класифікатор форм власності. (2 знаки). Наприклад, 10 - приватна

власність, 20 - колективна власність (АТ, консорціум, кооператив тощо), 30 - державна власність, 40 - власність держав ближнього зарубіжжя, 50 - власність країн далекого зарубіжжя.

6. КОПФГ – код організаційно-правової форми господарювання.

7. КОДУ – класифікатор органів державного управління, код міністерства, до якого відноситься підприємство.

2.2. Статистичний облік господарюючих суб'єктів

Облік господарюючих суб'єктів (юридичних осіб) здійснюється за допомогою **Єдиного державного реєстру підприємств, організацій, установ**, що введений в дію з 1 січня 1996 р.

Єдиний Державний реєстр (ДР) - це автоматизована система збору, накопичення і обробки даних про підприємства всіх форм власності і самостійні підрозділи (філіали, представництва).

Мета створення ДР - забезпечити єдині ознаки ідентифікації суб'єктів господарської діяльності, здійснити державний облік, спостереження, забезпечення державних органів інформацією про всі підприємства в Україні; взаємодія на єдиних методологічних принципах з базами даних Національного Банку України, Державної податкової адміністрації, Державного митного комітету, Фонду державного майна, Антимонопольного комітету і інших державних інститутів.

Введення ДР необхідне для створення інформаційного фонду Державного реєстру (інформаційного банку даних), який включає наступні відомості:

- ідентифікаційні (восьмизначний код підприємства і його назва);
- класифікаційні дані про галузеву, територіальну, відомчу приналежність; формі власності та організаційно-правові форми господарювання;
- довідкові дані - адреса, телефон і факс, прізвище, ім'я, по батькові керівника, засновників (інвесторів);
- реєстраційні (дані про реєстрацію і ліквідацію підприємства);
- економічні (дані, що характеризують виробничо-технічні і фінансово-економічні показники діяльності). Їх одержують на основі даних державної статистичної звітності, вибіркового обстеження, переписів.

Аналогічна робота виконується статистичними органами для реєстрації фізичних осіб за допомогою відповідного реєстру. В державному реєстрі фізичних осіб вказується прізвище, ім'я, по батькові, стать, дата і місце народження, місці мешкання і роботи, а також десятизначний ідентифікаційний код кожного громадянина України.

2.3. Організація кодування частин світу (територій), країн, валют, одиниць вимірювання

При складанні (заповненні) державної статистичної звітності і вантажної митної декларації використовується ціла система кодів, що розроблена Статистичним бюро ООН:

1. Класифікатор територій

Частини світу (території) кодуються двома знаками відповідно до міжнародної класифікації: 10 - Європа; 20 - Азія; 30 - Африка; 40 - Америка; 60 - Австралія і Океанія; 70 - Країни СНГ; 80 - Республіки Прибалтики.

При підбитті підсумку по всіх країнах світу вказується шифр 00 000; у результаті по конкретному континенту перші два нулі замінюються на код цього континенту, наприклад, підсумок по країнах Америки - 40 000.

В довіднику територій кожна країна має окрім двозначного коду частини світу ще і свій тризначний код, а також номер в алфавітному порядку. Наприклад, Австрія має європейський територіальний код - 10, код країни - 040; номер за порядком – 001, США - 40 840 656. Україна - 70 804 823, Росія — 70 643 790 тощо.

У всіх формах звітності про зовнішньоекономічні зв'язки і у вантажній митній декларації проставляється тризначний код країни, а для цілей міжнародної статистики перед кодом країни додається код частини світу.

2. Класифікатор валют.

Валюта має цифрову (тризначний) і буквену код (три букви). Наприклад, долари США - 001, USD; англійські фунти стерлінгів - 003, GBP тощо.

3. Класифікатор одиниць вимірювання. Всі одиниці діляться на основні (кг) і додаткові (всі інші). Так, кг, код - 166, грам - 163, метр - 006, пара - 715 тощо.

2.4. Вантажна митна декларація – джерело даних про експорт (імпорт) товарів

Чинним законодавством України встановлено, що вантажі, що переміщуються через митний кордон, підлягають обов'язковому декларуванню. Декларування здійснюється заявою по встановленій формі точних даних про мету переміщення, про товари і предмети, а також інших відомостей, необхідних для митного оформлення.

Уніфікованим документом, що містить такі відомості в рамках експортно-імпортних операцій, є **вантажна митна декларація (ВМД)**, яка як форма звітності має шифр ВД-2. Заповнення ВМД є досить трудомісткою операцією, оскільки

вимагає спеціальної підготовки і знань законодавства, регулюючого ЗЕД і митну діяльність.

Декларування вантажів може здійснюватися відправниками або одержувачами вантажів, а також митними брокерами (на підставі договору), що здійснюють посередницьку діяльність. Ліцензії на цей вид діяльності видає Державний митний комітет України. Митним брокером може бути будь-яка юридична особа або особа, зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності.

Державний митний комітет України веде державний реєстр митних брокерів і забезпечує його періодичну публікацію в офіційних виданнях.

Для заповнення декларації використовуються спеціальні класифікатори, списки товарів, заборонених до ввезення на територію України, вивозу з України і транзиту через територію України.

Вантажна митна декларація, має шифр ф. ВД-2, складається з чотирьох зброшурованих листів, з яких два призначені для державного митного контролю, третій - для органів статистики, четвертий - для експортера (імпортера). Декларація заповнюється на кожен партію товарів. Якщо в партії декілька найменувань, то використовують додаткові листи (ф. ВД-3), кожний з яких дає можливість декларувати ще три найменування товарів. До ВМД може бути додано не більше 33 додаткових листів, що дозволяє декларувати одночасно не більше сто найменувань товарів або майна.

Основними розділами декларації є наступні:

1 графа - "Тип декларації", в якій вказується вид експортно-імпоротної операції.

ЕК - означає вивіз (експорт) товарів з України.

ІМ - ввезення (імпорт) товарів до України.

ЕМ - вивіз майна з України

2 графа - Назва, поштова адреса підприємства, що експортує товар, його ідентифікаційний код по Державному реєстру.

5 графа - Цифрами вказується число найменувань.

6 графа - Кількість місць.

8 графа - Одержувач (імпортер). В цій графі вказується назва, поштова адреса одержувача.

9 графа - Особа, що є відповідальною за фінансове врегулювання (№ рахунку, реквізити банку).

11 графа - Торгуюча країна. В цій графі проставляється цифровий код країни контракту.

14 графа - Назва, поштова адреса організації, що декларує товар (відправника).

17 графа - Країна призначення (коротка назва країни відповідно до класифікатора країн світу). Умовно допускається, що країна призначення - це купуюча сторона, яка на момент відвантаження визначена як кінцева країна доставки товару.

18-19 графи - Транспортний засіб при відправленні і способи відправлення вантажів (1- в контейнері, 0 - не в контейнері).

20 графа - Умови поставки.

22 графа - Валюта і загальна фактурна вартість товарів (код валюти, загальна вартість в національній валюті).

23 графа - курс валюти контракту на дату складання декларації.

24 графа - Характер операції (переміщення товарів, бартер державний кредит і спосіб розрахунку - розрахунки у валюті України, на ВКВ і т.ін). Код 01 в цій графі проставляється в тому випадку, якщо передбачається переміщення товарів з розрахунками у валюті України. Код 21 - якщо розрахунки здійснюватимуться на ВКВ (окрім державного кредиту і погашення державного кредиту). Код 23 означає переміщення товарів по державному кредиту. Код 26 - переміщення товарів в погашення державного кредиту; 31, 33, 36 - розрахунки по клірингу; 41,43 - розрахунки в замкнутій (неконвертованій) валюті; 50, 51, 52, 54 - переміщення товарів по інших комерційних операціях (бартер, за транзит газу); 70 - в рахунок зобов'язань за угодами; 80 - інші способи розрахунків.

25 графа - Вид транспорту на кордоні.

26 графа - Вид транспорту усередині країни (використовується код по класифікатору: 10 - морський, 20 - залізничний, 30 - автомобільний, 40 - повітряний, 50 - пошта, 60 - змішані перевезення, 70 - трубопроводи, ЛЕП, 80 - Внутрішній водний транспорт, 90 - вид транспорту невідомий).

28 графа - Фінансові і банківські відомості (№ розрахункових рахунків в українській і іноземній валюті, назви і адреси банківських установ).

29 графа - Митниця на кордоні (назва і код митниці, через яку ввозиться або вивозиться товар).

31 графа - Вантажні місця і опис товару.

32 графа заповнюється, якщо в партії товару два і більш найменувань, тоді в графі 32 ставлять 1, на першому додатковому листі вказує 2, 3, 4 найменування; на другому - 5, 6, 7 (всього не більше 100 найменувань не більш, ніж на 33 додаткових листах).

33 граф – дев'ятизначний код товару за ТН ЗЕД України.

35 - Вага брутто (кг).

37 - Процедура. Вказується код митного режиму за класифікатором

38 графа — Вага нетто (кг).

39 - Квота. В графі вказується залишок квоти згідно отриманої ліцензії без урахування декларованої партії товарів.

40 - Загальна декларація попередній документ (вказується раніше проставлений номер декларації).

41- Додаткові одиниці вимірювання (код одиниці вимірювання за ТН ЗЕД України).

42 - Фактурна вартість товару. Вартість декларованого товару в цінах ФОБ або франко-кордон України. В міжнародному методологічному керівництві по веденню статистики зовнішньої торгівлі вартісну оцінку рекомендується проводити на умовах ФОБ, тобто за ринковими цінами товарів на кордоні країни-експортера. Ринкова ціна товарів на кордоні країни-експортера - це ціна виробника, збільшена на розмір торгової націнки.

44 - Додаткова інформація (дані, що поставляються):

1- Номер і дата видачі ліцензії

2- Номер і дата транспортного документа

3- Номер і дата щорічного протоколу про угоду

4- Номер і дата контракту

5 - Номер і дата протоколу (договори про прямі зв'язки)

6 - Номери і дати дозволів інших державних органів (з вказівкою їх найменувань) у випадку, якщо товар підлягає контролю з боку цих органів

7 - Номери і дати інших дозволів (з назвою органів, видасть такі дозволи).

46 - Статистична вартість - відрізняється від фактурної тим, що заокруглена до цілих тисяч грн., тобто в цій графі вказується вартість товару, обчислена за цінами ФОБ

або франко-кордон України в цілих тисячах гривень. Якщо товар проданий на умовах франко-кордон країни-покупця, то ціна контракту перераховується на ціну франко-кордон України виключенням з ціни товару фактичних витрат в іноземній валюті. Перерахунок вартості, що виражається в іноземній валюті, в гривни проводиться по курсу НБУ на дату представлення декларації до митного органу.

При цьому слід мати на увазі, що якщо вартість товару менше 500 грн., то в цій графі ставиться "0", від 501 до 1000 — "1".

47 - Обчислення митних зборів.

В першій колонці графі "Вид" вказується шифр платежу. В другій колонці графі "Основа нарахування" вноситься вартість, вказана в графі 22 ВМД. В третій колонці графі "Ставка" вказується встановлений розмір ставки платежу. В четвертій колонці графі "Сума" проставляюся начислена сума платежу. В п'ятій колонці графі "СП" (спосіб платежу) вказується: "бг" - безготівковий розрахунок через банк; "кт" - внесення платежу готівкою в касу митного органу; "гл" — платіж ще не проведений, але представлено гарантійний лист.

Кожний вид платежу позначається відповідно до класифікатора митних платежів. Код митних платежів:

10 - плата в національній валюті державними підприємствами, організаціями, об'єднаннями України;

11- плата в іноземній валюті державними підприємствами, організаціями, об'єднаннями України;

12 - плата в національній валюті виробничими кооперативами і їх союзами, спільними підприємствами, міжнародними об'єднаннями, організаціями і др.;

13- плата в іноземній валюті виробничими кооперативами і їх союзами, СП, міжнародними об'єднаннями і організаціями, суспільними і іншими організаціями;

14- плата в іноземній валюті при транзиті іноземних товарів.

В 54 графі вказується місце і дата заповнення ВМД, прізвище, ім'я, по батькові особи, уповноваженої організацією, вказаною в графі 14, його посада, особистий підпис, печатка, № телефону, факсу, телекса організації декларанта.

2.5. Форми державної статистичної звітності про ЗЕЗ

Державна статистична звітність про зовнішньоекономічні зв'язки має шифр "ЗЕЗ"

Форма № 5- ЗЕЗ "Звіт про експорт (імпорт) товарів», які не проходять митне декларування. Звіт складають всі підприємства (у тому числі з іноземними інвестиціями), установи, посередницькі і інші організації України, які здійснюють ЗЕД, незалежно від форми власності, відомчого підпорядкування. Ця форма звітності необхідна для складання торгового і платіжного балансу України.

Форма № 9- ЗЕЗ " Звіт про експорт (імпорт) послуг" дозволяє отримати інформацію від всіх підприємств, організацій України, які займаються експортом (імпортом) послуг. Дані цієї форми використовуються для складання платіжного балансу. Заповнення форми звітності здійснюється за номенклатурою послуг, у вартісному виразі, в розрізі країн, у валюті контракту.

Форма № 10 - ЗЕЗ "Звіт підприємства про іноземні інвестиції до України (з України) в економіку інших країн" Інформація використовується для складання платіжного балансу і визначення міжнародної інвестиційної позиції України. Форма містить дані про прямі інвестиції по країнах у валюті країн, з вказівкою кодів. Складається у формі балансу, в якому відображається рух сукупного капіталу:

сукупний капітал нерезидентів на початок + збільшення капіталу — зменшення капіталу = сукупний капітал на кінець періоду.

Форма № 14 - ЗЕЗ "Звіт про товари, що придбані в портах» (заправка суден нафтопродуктами, водою).

Таким чином, вся сума експорту (імпорту) товарів відображається в митній декларації, а також у формах статистичної звітності № 5 і 14

Форма № 15 ЗЕЗ "Звіт про рух коштів в іноземній валюті". Використання даних цієї форми передбачено тільки в узагальненому вигляді. Складається вона у формі балансу і розрахована на облік валют чотирьох країн. Включає наступні показники.

- а) залишок коштів на початок звітного періоду;
- б) надходження іноземної валюти;
- в) використано іноземної валюти;
- г) залишок коштів на кінець звітного періоду.

Форма № 16 "Звіт готелів про надходження коштів від іноземного туризму". Використовується для складання платіжного балансу України.

Форма № 17 ЗЕЗ "Звіт туристичних організацій про надходження коштів за туристичне обслуговування". Використовується для складання платіжного балансу. Форму заповнюють всі туристичні організації, окрім готелів, в розрізі країн (найменування, код по класифікатору). В графі 1 приводиться сума коштів за туристичне обслуговування (без плати за мешкання і проїзд), експорт послуг. В графі 2 відображається сума коштів, отриманих від резидентів України, що виїжджають за кордон, за туристичне обслуговування (імпорт послуг).

2.6. Статистичне забезпечення управління ЗЕД

Для ухвалення управлінських рішень необхідне формування системи забезпечення управлінських рішень, яка називається **статистичним забезпеченням управління (СЗУ)**. На його основі проводиться оцінка поточного стану, виявлення тенденцій розвитку, прогнозування ЗЕД, що сприяє підвищенню обґрунтованості рішень, що приймаються.

СЗУ виконує три функції:

- пізнавальну
- аналітичну
- управлінську.

СОУ включає 3 розділи:

1. джерела інформації
2. система показників
3. методи аналізу.

Контрольні запитання та завдання

1. В чому полягає основне призначення Єдиного державного реєстру підприємств, організацій та установ?
2. Охарактеризуйте інформаційне забезпечення Єдиного державного реєстру підприємств, організацій та установ.
3. У чому полягає основне призначення кодування в статичній роботі? Навести приклади кодування в рамках існуючих класифікаторів.
4. Пояснити зв'язок між класифікацією та кодуванням в статистиці.
5. Яку роль в міжнародній статистиці відіграє вантажна митна декларація?
6. Які форми звітності в сфері обліку зовнішньоекономічних зв'язків існують в Україні?
7. Що мається на увазі під статистичним забезпеченням управління, які функції воно виконує?
8. На сайті Державної статистичної служби України ознайомитися з інформацією, що наведена в розділі «Методологія та класифікації: Класифікації» та виконати такі завдання:
 - А) скласти перелік статистичних термінів, що застосовуються (з визначеннями);
 - Б) скласти перелік національних (державних) статистичних класифікацій (класифікаторів), які використовуються органами державної статистики. Вказати об'єкт класифікації, основне призначення, на що спрямована, як адаптована відповідно до міжнародних класифікацій.

Тестові завдання

- 1. З якою метою створений Єдиний державний реєстр підприємств і організацій України?**
 1. З метою отримання реєстраційних та довідкових даних про підприємства та організації України.
 2. З метою забезпечення єдиного державного обліку підприємств та організацій різних форм власності.
 3. Для оцінки активності підприємств та організацій на зовнішніх ринках.
 4. Для заміни існуючої статистичної звітності.
- 2. Які показники містить статистична звітність за ф. №9-ЗЕЗ?**
 1. Звіт про експорт (імпорт) товарів.
 2. Звіт про експорт (імпорт) послуг.

3. Звіт про іноземні інвестиції в Україну.

4. Звіт про рух коштів в іноземній валюті.

3. В яких одиницях виміру відображається в митній декларації вартість експорту товарів?

1. У кілограмах.

2. В національній валюті.

3. У доларах США та національній валюті.

4. В тисячах одиниць валюти контракту на умовах ФОБ.

4. Які показники містить статистична звітність за ф. №5-ЗЕЗ?

1. Звіт про експорт (імпорт) послуг.

2. Звіт про рух коштів в іноземній валюті.

3. Звіт про експорт (імпорт) товарів, які не проходять митного декларування.

4. Звіт про іноземні інвестиції в Україну.

5. Які показники містить статистична звітність за ф. №16-ЗЕЗ?

1. Звіт туристичних організацій про надходження коштів за туристичне обслуговування.

2. Звіт про рух коштів в іноземній валюті.

3. Звіт готелів про надходження коштів від іноземного туризму.

4. Звіт про товари, що були придбані у портах.

6. Які показники містить статистична звітність за ф. №10-ЗЕЗ?

1. Звіт про іноземні інвестиції в Україну.

2. Звіт про рух коштів в іноземній валюті.

3. Звіт про експорт (імпорт) послуг.

4. Звіт про товари, що були придбані у портах.

7. Що характеризує показник «статистична вартість» у митній декларації?

1. Це вартість товару, що експортується, в національній валюті

2. Це вартість товару, що експортується, в валюті контракту

3. Це вартість в національній валюті, що округлена до цілих тисяч

4. це вартість в доларах США

8. Яка форма звітності є первинним документом для обліку експорту (імпорту) товарів?

1. Митна декларація

2. Звіт про експорт (імпорт) послуг

3. Звіт про іноземні інвестиції

4. Звіт про експорт товарів, що не проходять митного декларування

9. Який код мають країни Європи у міжнародному класифікаторі країн?

1. 10

2. 20

3. 30

4.

40

ТЕМА 3

СТАТИСТИКА МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В МІЖНАРОДНИХ ПОРІВНЯННЯХ

- 3.1. Система національних рахунків.
- 3.2. Методика розрахунку валового випуску і проміжного споживання.
- 3.3. Валовий внутрішній продукт – центральний показник системи національних рахунків. Методи визначення валового внутрішнього продукту.
- 3.4. Статистичне вивчення динаміки ВВП.
- 3.5. Методика розрахунку інших макроекономічних показників.
- 3.6. Міжнародні порівняння з використанням ВВП.

3.1. Система національних рахунків

Для оцінки економічної діяльності господарюючих суб'єктів використовується система національних рахунків (СНР). Показники результатів функціонування економіки країни в цілому, що відображаються в СНР, називаються макроекономічними. Кожному з основних макроекономічних показників відповідає аналог, що розраховується на кожному підприємстві, фірмі (на мікрорівні).

Відповідно до Наказу Президента України і Постанови Кабінету Міністрів України від 4 травня 1993 р. № 326 “Про Концепцію побудови національної статистики України і Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики” була поставлена задача оволодіння сучасними методами національного рахівництва, що дасть можливість в ринкових умовах характеризувати основні процеси виробництва і розподілу продукту, доходу, фінансів і національного багатства країни. Це вимагає стандартизації і гармонізації бухгалтерського обліку і фінансової звітності, які є основним джерелом інформаційного забезпечення системи національних рахунків (СНР). Таким чином, побудова СНР стала найважливішою задачею переходу України на міжнародні стандарти обліку і статистики.

СНР – це макроекономічне, бухгалтерське, цифрове відображення кругообігу доходу в рамках замкнутого господарського періоду. Суть СНР зводиться до формування узагальнюючих показників функціонування економіки на різних стадіях процесу відтворення і взаємній ув'язці цих показників між собою.

На основі СНР можна:

- 1) виявити кількісні взаємозв'язки і пропорції, структуру формування і використання ресурсів, матеріальних благ і послуг;

2) охарактеризувати процеси утворення, розподілу, перерозподілу і використання доходів за секторами і галузями економіки, їх розподілу на кінцеве споживання і накопичення;

3) дати аналіз джерел і напрямів капіталовитрат, оцінку фінансових активів і пасивів;

4) охарактеризувати рух потоків капіталу в регіональному і галузевому розрізах, формах підпорядкування власності;

5) кількісно оцінити взаємостосунки держави, окремих регіонів і підприємств з іншими країнами;

6) здійснити порівняльний аналіз кількісних характеристик, темпів і пропорцій розвитку економіки країни і інших держав світу відповідно до вимог міжнародних стандартів ООН.

В основу побудови СНР покладена розширена концепція виробництва. Суть її полягає в тому, що виробництво включає створення матеріальних благ і послуг. Останні, як і матеріальні блага, володіють корисністю і повинні бути включені в склад національного продукту і доходу.

З упровадженням СНР вводиться новий для вітчизняної практики розподіл економіки на сектори; з'являються поняття економіки: внутрішньої і національної, а з ними – валового внутрішнього і валового національного продукту; потребують пояснення поняття трансфертів, резидентів і нерезидентів, економічної території тощо.

Резидент – інституційна (“господарська” - по термінології міжнародної статистики) одиниця, центр економічного інтересу якої знаходиться на даній економічній території. Інституційною є одиниця, яка займається або збирається займатися економічною діяльністю або операціями в значному масштабі протягом невизначеного або тривалого періоду часу (рік і більш).

Нерезиденти – громадяни, що мають постійне місце проживання за кордоном, навіть якщо вони тимчасово знаходяться на території даної країни, а також іноземні дипломатичні, торгові і інші офіційні представництва з дипломатичними привілеями, що знаходяться в цій країні.

Внутрішня економіка охоплює діяльність на економічній території даної країни як резидентів, так і нерезидентів. При цьому під економічною розуміється територія, адміністративно керована урядом даної країни, в межах якої особи, товари і гроші можуть вільно переміщатися.

Національна економіка охоплює діяльність тільки резидентів незалежно від їх місцезнаходження: на економічній території даної країни або за її межами.

В СНР взаємопов'язані статистичні показники представлені у вигляді певного набору рахунків і таблиць, що характеризують результати економічної діяльності країни. До основних зведених рахунків СНР відносяться: рахунок виробництва,

рахунок утворення доходів, рахунки розподілу первинних і вторинних доходів, рахунок використання наявного доходу, рахунок операцій з капіталом і фінансовий рахунок.

СНР включає наступні показники результатів виробництва товарів і послуг, утворення, розподілу та використання доходів:

1. Валовий випуск (ВВ).
2. Валовий внутрішній продукт (ВВП).
3. Чистий внутрішній продукт (ЧВП).
4. Валовий національний дохід (ВНД).
5. Чистий національний дохід (ЧНД).
6. Валовий національний наявний дохід (ВННД).
7. Чистий національний наявний дохід (ЧННД).
8. Валовий прибуток економіки (ВПЕ).
9. Чистий прибуток економіки (ЧПЕ).
10. Валове національне заощадження (ВНЗ).
11. Чисте національне заощадження (ЧНЗ).
12. Валове і чисте накопичення (ВН і ЧН).
13. Валові і чисті інвестиції (ВІ і ЧІ).

В СНР показники результатів підрозділяються на **валові** (з урахуванням зносу основного капіталу - амортизації) і **чисті** (за вирахуванням вартості споживання основного капіталу).

Основним макроекономічним показником результатів функціонування економіки країни є ВВП. Початковими елементами для розрахунку ВВП на стадії виробництва служить валовий випуск (ВВ) і проміжне споживання (ПС).

3.2. Методика розрахунку валового випуску і проміжного споживання

Валовий випуск – це сумарна вартість товарів і послуг, вироблених в звітному періоді (включає всі товари і послуги, а також послуги фінансового посередництва). Служить базою для розрахунку валової доданої вартості (ВДВ), оскільки в склад ВВ входить проміжне споживання (ПС), що відображає вартість витрат минулої праці на виробництво продуктів і послуг. Валовий випуск по країні в цілому визначається як сума ВВ всіх секторів економіки.

Валовий випуск продуктів і послуг оцінюється в поточних цінах у момент закінчення процесу їх виробництва. Ураховуючи, що продукти можуть знаходитися в різному ступені готовності, виділяють три категорії продуктів за ступенем готовності:

- готова продукція;
- напівфабрикати;
- незавершене виробництво і будівництво.

Готова - це продукція, виготовлення якої остаточно завершено в межах даної господарської одиниці.

Напівфабрикати – це продукти, доведені до певного ступеня готовності, призначені для подальшої обробки на даному підприємстві або за його межами.

Незавершене виробництво має місце у видах діяльності з тривалим циклом виробництва. Є продуктами, не закінченими обробкою в межах одного цеху підприємства. В сільському господарстві – це сума витрат, пов'язаних з урожаєм майбутнього року (підйом парів, витрати під озимі культури тощо), витрати на вирощування багаторічних насаджень (садів, виноградників). В тваринництві незавершене виробництво включає витрати на вирощування молодняку худоби на відгодівлі до віку господарського використання.

В будівництві визначають незавершене будівельне виробництво (як незакінчені конструктивні неоплачені елементи і види будівельних робіт), так і вартість закінчених і сплачених замовником окремих конструктивних елементів і видів будівельних робіт (незавершене будівництво).

Проміжне споживання (ПС) визначається за період як вартість спожитих товарів і послуг (окрім споживання основного капіталу) в процесі виробництва інших товарів і послуг. Інакше проміжне споживання – це витрати минулої праці, пов'язані з виробництвом валового випуску товарів і послуг.

Проміжне споживання включає: матеріальні витрати (витрати сировини, матеріалів, енергії, палива, насіння, медикаментів, продуктів харчування, спецодягу і т.п.); оплату робіт і послуг, наданих іншими підприємствами і окремими особами (послуги транспорту, зв'язки, ВЦ, юридичні послуги, послуги банків, юристів, рекламу, страхування, орендні платежі, платежі за охорону і ін.); витрати на відрядження в частині оплати проїзду і мешкання (оплата харчування і побутового обслуговування, що включається в оплату праці).

3.3. Валовий внутрішній продукт – центральний показник системи національних рахунків. Методи визначення валового внутрішнього продукту

Основним показником результатів функціонування економіки країни в СНР є ВВП.

ВВП – це вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених за період всіма господарюючими суб'єктами-резидентами країни в усіх секторах економіки.

Резидентами вважаються всі економічні одиниці (підприємства і домашні господарства) незалежно від їх національної приналежності і громадянства, що займаються виробничою діяльністю на економічній території даної країни не менше року.

Особливості валового внутрішнього продукту:

- перш за все, це показник вироблених кінцевих товарів і послуг, тобто з його складу виключена вартість проміжних продуктів і послуг, що усуває повторний рахунок;

- ВВП – це внутрішній продукт, оскільки вироблений резидентами даної країни;

- ВВП – це валовий продукт, оскільки обчислюється на валовій основі, тобто до вирахування споживання основного капіталу (СОК) і амортизації, яка відображає зменшення його вартості в результаті фізичного і морального зносу протягом звітного періоду. Акумуляуючись в амортизаційному фонді, після реалізації товарів амортизаційні відрахування повертаються виробнику.

Значення ВВП як основного макроекономічного показника, полягає в наступному:

- використовується для характеристики розвитку економіки країни;

- з розрахунку на душу населення служить для оцінки рівня життя;

- використовується при міжнародних зіставленнях;

- служить для розрахунку продуктивності суспільної праці, рівнів державного боргу і бюджетного дефіциту, фондівіддачі, матеріаломісткості, і інших показників економічної ефективності.

На підприємстві, в секторі економіки, в галузі валовому внутрішньому продукту відповідає показник «валова додана вартість» (ВДВ), що характеризує кінцевий результат їх виробничої діяльності, вона ураховується в основних цінах: $ВДС = ВВ - ПС$.

Для розрахунку обсягу ВВП застосовуються наступні методи:

➤ виробничий;

➤ розподільчий (за доходами);

➤ кінцевого використання (за витратами).

Відповідно до **виробничого** методу ВВП визначається в ринкових цінах як сума ВДС одиниць – резидентів (в основних цінах), і податків на виробництво та імпорт за вирахуванням субсидій. Різниця між сумою сплачених податків на виробництво і імпорт (ΣН) і сумою отриманих субсидій (ΣС) дає величину чистих податків (ΣЧН).

Податки на виробництво та імпорт – це обов'язкові безвідплатні неповоротні платежі, що стягуються органами державного управління з господарських одиниць у зв'язку з виробництвом та імпортом товарів і послуг або використанням чинників виробництва. До податків на продукти відносять: ПДВ, імпортні та експортні митні збори, акцизні збори тощо. Інші податки, пов'язані з виробництвом, включають

платежі підприємств і організацій в державний і місцеві бюджети, державні цільові і позабюджетні фонди у зв'язку з використанням ресурсів і отриманням дозволу на специфічні види діяльності.

Субсидії на виробництво та імпорт, включають дотації на продукцію та інші цілі, пов'язані з виробництвом. Вони є відрахуваннями з держбюджету для державного регулювання цін на сільськогосподарську і іншу продукцію або для покриття поточних збитків підприємств.

Таким чином, отже

$$ВВП = \sum ВДС_{осн.ц.} + \sum ЧН = \sum ВВ_{осн.ц.} - \sum ПС + \sum Н - \sum С$$

Виробничий метод визначення ВВП дозволяє оцінити внесок кожного сектора економіки в його створіння, проаналізувати структуру за видами діяльності, виявити характер розвитку економіки країни і окремих її регіонів.

Розподільчий метод (за потоком доходів) застосовується на стадії первинного розподілу ВДС, яка розпадається на суму отриманих первинних (ПД) і розподілених доходів (Дрозп):

$$ВДС = \sum ПД + \sum Д_{розп}$$

Основою для такого розрахунку служить рахунок утворення доходів, де в ресурсах відображається величина ВДС, а у використанні - оплата праці найманих працівників, податки (за вирахуванням субсидій) на виробництво та імпорт, валовий прибуток і змішаний дохід.

Первинними є доходи від виробничої діяльності, створені до моменту їх розподілу суспільством. До первинних доходів відносяться:

- Доходи працівників (оплата праці найманих працівників) у вигляді винагороди в грошовій або натуральній формі, за роботу, виконану резидентами і нерезидентами в звітному періоді. Ураховується на основі нарахованих сум двох складових: заробітної плати і відрахувань на соціальне страхування.

Заробітна плати включає всі види заробітку в грошовій і натуральній формах до утримання відрахувань і податків (валова зарплата) і добові по відрядженнях.

Відрахування на соціальне страхування проводяться працедавцями для забезпечення найманим працівникам в майбутньому права отримання соціальної допомоги. Розрізняють фактичні і умовно нараховані внески на соціальне страхування. Фактичні – це відрахування підприємств і організацій до фонду соціального страхування і пенсійного забезпечення. Умовні внески – це допомога, яку виплачують безпосередньо підприємства і організації своїм працівникам. Наприклад, доплати до пенсій, виплати у зв'язку з виробничими травмами, оплата учбових відпусток, вихідні допомоги тощо.

- Доходи держави, є податками (за вирахуванням субсидій). Наприклад, ПДВ, акцизні збори, надбавки до ціни окремих товарів, плата за основний капітал і оборотні кошти, за воду, земельний податок, сільськогосподарський податок тощо.

- Доходи господарюючих суб'єктів виступають у формі валового прибутку як частини ВДС, залишається у виробників після віднімання витрат, пов'язаних з оплатою праці найманих працівників і сплатою податків на виробництво та імпорту. Інакше, валовий прибуток - це сума чистого прибутку і вартості споживання основного капіталу;

- Доходи домогосподарств (змішані доходи) є сумою зарплати і прибутку, що одержують члени домогосподарств в місці основної діяльності.

Розподіленими є доходи від власності, від капіталу, від підприємницької діяльності. Це відсотки по банківських кредитах, позиках, внесках; різні дивіденди; рента; доходи від прямих зарубіжних інвестицій і т.п. Розподільний метод розрахунку ВВП дозволяє проаналізувати склад і структуру доходів, виділити частку податків у ВВП.

Метод кінцевого використання (за потоком витрат) застосовується для розрахунку ВВП на стадії його використання. В результаті перерозподілу первинних доходів відбувається утворення вторинних (похідних) доходів. Закінчується процес перерозподілу утворенням кінцевих доходів.

На стадії кінцевого використання ВВП включає: кінцеві споживчі витрати (КСВ), валове накопичення (заощадження) основного капіталу (ВН), сальдо експорту і імпорту продуктів і послуг або інакше чистий експорт (ЧЕ).

Таким чином, ВВП за потоком витрат визначається:

$$ВВП = КСП + ВН + ЧЕ$$

Кінцеві споживчі витрати включають:

1. Витрати на кінцеве споживання домашніх господарств (вартість товарів і послуг, придбаних на ринку, а також виготовлених домашніми господарствами для особистого споживання, вартість газу, електроенергії, води, споживання послуг страхування і тощо).

2. Витрати на кінцеве споживання державних установ і некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (вартість послуг освіти, житлового господарства, охорони здоров'я, соціального забезпечення, спорту, культури тощо); колективні послуги суспільству в цілому на утримання науки, органів державної влади і управління, оборони.

Валове заощадження або накопичення (інвестиції) – чисте придбання резидентами товарів і послуг для майбутнього споживання. «Чисте» означає придбання за вирахуванням вибуття.

Валове накопичення включає:

1. Валове накопичення основного капіталу – інвестиції до основних фондів, геологорозвідувальних і бурових робіт; капітальні роботи по меліорації земель, капремонт; придбання устаткування, інвентарю, книг для бібліотек бюджетних організацій, спеціалізованих засобів програмного забезпечення ЕОМ.

2. Зміна запасів матеріальних оборотних коштів – ця зміна вартості виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції і товарів для перепродажу. Визначається за даними бухгалтерських звітів підприємств як різниця між вартістю запасів на кінець і початок періоду. При цьому з приросту запасів виключається збільшення вартості, пов'язане із збільшенням цін під час знаходження продукції в запасах, тобто за рахунок холдингового прибутку.

3. Чисте придбання цінностей (придбання за вирахуванням вибуття). Цінності – це предмети, які утримуються не для виробничих або споживчих цілей, а для збереження вартості, тобто предмети, цінність яких з часом збільшується (дорогоцінні метали, камені, ювелірні вироби, антикваріат тощо).

Чистий експорт (сальдо експорту і імпорту) представляє різницю між вартістю вивезених з країни і увезених в країну товарів, включаючи товари, що поставляються в порядку надання гуманітарної допомоги, в якості дарунку, а також пересилання, товари неорганізованої торгівлі, майно мігрантів.

Експорт і імпорт послуг включає транспортні послуги, туризм, фінансові, страхові, комп'ютерні, інформаційні, послуги зв'язку тощо.

Метод кінцевого використання – найточніший з методів розрахунку ВВП, відображає структуру використання ВВП, його роль в задоволенні потреб кінцевих споживачів і в збільшенні національного багатства країни. Цей метод дозволяє визначити розмір національного заощадження як різницю між ВВП і кінцевими споживацькими витратами (ВВП – КСВ). Або інакше як суму валового накопичення і чистого експорту (ВН + ЧЕ), тобто ці розрахунки складають макроекономічну тотожність: $ВВП - КСВ = ВН + ЧЕ$.

3.4. Статистичне вивчення динаміки ВВП

Однією із задач статистичного вивчення показників є розгляд і аналіз їх в динаміці.

Величина ВВП може вимірюватися в поточних цінах, діючих в даному, звітному періоді і в зіставних (незмінних), цінах базисного періоду. ВВП, обчислений в поточних цінах називається номінальним ($\sum p_1q_1$), а в зіставних – реальним ($\sum p_0q_1$). Оцінка в поточних цінах відбувається у момент виробництва, а оцінка ВВП в

зіставних цінах здійснюється розподілом номінального ВВП на індекс-дефлятор і використовується при різних зіставленнях, наприклад, при аналізі показника в динаміці.

Співвідношення показника ВВП номінального з реальним представляє індекс-дефлятор ВВП:

$$I_{\text{деф}} = \frac{ВВП_1}{ВВП_{\text{реальн.}}} = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}$$

В цьому індексі відображається зміна цін в звітному періоді в порівнянні з базисним при незмінному фізичному обсязі

Динаміка ВВП оцінюється індексом фізичного обсягу:

$$I_q = \frac{\sum p_0 q_1}{\sum p_0 q_0}$$

В цьому індексі порівнюється реальний ВВП (показник звітного періоду в зіставних цінах) з ВВП номінальним базисного періоду.

Для визначення індексу фізичного обсягу номінальний ВВП звітного періоду повинен бути переоцінений в зіставні ціни. Існують декілька методів перерахунку ВВП і його компонентів в зіставні (незмінні) ціни. Основні з них:

- метод дефлятирування за допомогою індексів цін;
- метод подвійного дефлятирування;
- метод екстраполяції;
- метод переоцінки елементів витрат.

Метод дефлятирування застосовується головним чином для переоцінки компонентів кінцевого використання ВВП в зіставні ціни. Полягає він в том, що ВВП в поточних цінах ($\sum p_1 q_1$) ділиться на індекс-дефлятор ВВП:

$$\sum p_0 q_1 = \frac{\sum p_1 q_1}{I_p} \quad \text{або} \quad ВВП_{1, \text{зс.ц.}} = \frac{ВВП_{1, \text{пот.ц.}}}{I_p}$$

Метод подвійного дефлятирування застосовується для перерахунку ВДВ в зіставні ціни. Здійснюється послідовним дефлятируванням, тобто розподілом валового випуску (ВВ) і проміжного споживання (ПС), що виражаються в поточних цінах, на відповідний індекс цін.

$$\sum ВДС_{1, \text{зс.ц.}} = \sum \left(\frac{ВВ_1}{I_p} - \frac{ПП_1}{I_p'} \right)$$

де I_p – індекси цін валового випуску товарів і послуг окремих секторів економіки

I_p' - індекси цін проміжного споживання в тих же секторах економіки.

Метод екстраполяції застосовується, коли індекси цін менш точні, чим індекси фізичного обсягу або коли індекси цін взагалі неможливо визначити (наприклад, для неринкових послуг). В цьому випадку показник ВДС в зіставних цінах визначається

шляхом множення його вартості за базисний період ($\sum p_0 q_0$) на індекс фізичного обсягу ВДС (I_q). Величина ВДС звітного періоду в зіставних цінах буде дорівнювати:

$$\sum p_0 q_1 = \sum p_0 q_0 \cdot I_q$$

Метод переоцінки по елементах витрат полягає в дефлятируванні елементів витрат на неринкові послуги. Заснований на припущенні, що витрати на виробництво таких послуг (в зіставних цінах) змінюються пропорційно динаміці їх фізичного обсягу.

3.5. Методика розрахунку інших макроекономічних показників

ВВП, як наголошувалося вище, - центральний показник СНР, що характеризує результат діяльності внутрішньої економіки країни. Проте, на території країни може здійснюватися виробнича діяльність нерезидентами, а за межами країни може розміщуватися виробництво резидентів даної країни. Для обліку таких явищ визначають показник «валовий національний дохід» (ВНД), обчислюваний за національною ознакою. ВНД дорівнює сумі ВВП в ринкових цінах плюс первинні доходи, отримані резидентами даної країни за кордоном (отримані з «іншого світу»), мінус первинні доходи, отримані нерезидентами в даній країні (виплатить «іншому світу»):

$$\text{ВНД} = \text{ВВП} + \text{ПДотрим} - \text{ПДвипл}$$

В розвинутих країнах відмінність між показниками ВВП і ВНД – не більше 1 - 2 %. В Україні за даними Держкомстату ВВП у 2012 році складав 1459,1 млрд. грн., а ВНД – 1443,2 млрд. грн., отже різниця між ними складає 1,1%.

В СНР визначають ряд інших макроекономічних показників, обчислюваних як на валовій основі, тобто з урахуванням споживання основного капіталу (СОК), так і на чистій основі (за вирахуванням СОК).

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) визначають на основі ВВП:

$$\text{ЧВП} = \text{ВВП} - \text{СОК}$$

На основі показника ВНД аналогічно визначають ЧНД (чистий національний дохід):

$$\text{ЧНД} = \text{ВНД} - \text{СОК}$$

В результаті розподілу і перерозподілу доходів утворюється наявний дохід валовий або чистий (ВННД і ЧННД). Його розрахунок базується на показниках ВНД і ЧНД з урахуванням сальдо (отриманих за вирахуванням переданих) поточних трансфертів (ПТ).

$$\text{ВННД} = \text{ВНД} + \text{ПТотр.} - \text{ПТпер}$$

Валовий національний наявний дохід характеризує реальний дохід, що використовується для кінцевого споживання і заощадження нації, є джерелом всіх доходів, споживання і заощадження, необхідного для подальшого розвитку економіки країни. ВННД дорівнює ВВП в ринкових цінах плюс (мінус) чисте сальдо між національною економікою і «іншим світом» по податках на виробництво і імпорт, субсидіям, оплаті праці, доходам від власності і підприємницькому доходу, операціям страхування від нещасних випадків і іншим поточним трансфертам. ВННД рівний сумі валових наявних національних доходів всіх секторів економіки.

Поточні трансферти – це доходи від економічних операцій, в результаті яких одні інституційні одиниці передають безвідплатно іншим інституційним одиницям товари, послуги, активи, права власності.

Поточні трансферти призначені для фінансування поточних витрат. До них відносяться: прямі поточні податки на доходи, на власність; внески по соціальному страхуванню, пенсії, штрафи; різні збори і добровільні внески; подарунки тощо.

Наявний дохід кожного сектору економіки складається з кінцевих споживчих витрат і заощаджень, звідси валові заощадження :

$$BC = \text{ВННД} - \text{КСВ}$$

Валове заощадження є важливим джерелом фінансування та інвестицій. Частку заощаджень в наявному національному доході називають нормою заощадження. В аналітичних цілях можуть бути обчислені і інші макроекономічні показники. Динаміку всіх показників макрорівня вивчають за допомогою індексного методу.

В міжнародній практиці для динамічних та міжнародних порівнянь застосовують коефіцієнт самофінансування, який розраховується як співвідношення валового заощадження до валового накопичення:

$$K = V3/VH$$

Валове накопичення включає приріст (накопичення) основного капіталу, зміну запасів матеріальних оборотних коштів, надходження мінус вибуття цінностей.

Здатність (або потребу) до фінансування розраховують співвідношенням валового заощадження в % до ВВП:

$$K = V3/VBP$$

Програма міжнародних зіставлень (ПМЗ) ООН валового внутрішнього продукту (ВВП) була запроваджена у 1970 році з метою одержання інформації для здійснення співставного аналізу рівня розвитку й ефективності економік різних країн світу, оцінки їхнього зростання, а також для вирішення питань, пов'язаних із розробкою економічної політики певної країни, прогнозування її валютного курсу та оцінки рівня добробуту населення.

3.6. Міжнародні порівняння з використанням ВВП

Програма міжнародних зіставлень (ПМЗ) ООН валового внутрішнього продукту (ВВП) була запроваджена у 1970 році з метою одержання інформації для здійснення співставного аналізу рівня розвитку й ефективності економік різних країн світу, оцінки їхнього зростання, а також для вирішення питань, пов'язаних із розробкою економічної політики певної країни, прогнозування її валютного курсу та оцінки рівня добробуту населення.

Починаючи з 1980 року, міжнародні зіставлення проводились за регіональним принципом один раз на декілька років.

Глобальний раунд Програми міжнародних зіставлень (ПМЗ) останнє проводився у 2005р., у ньому брали участь 146 країн і окремих економічних територій. Цей раунд зіставлень проводився за рішенням Статистичної комісії ООН. Координація робіт була доручена Всесвітньому банку за підтримки Секретаріату ООН, МВФ, ОЕСР, Євростату, ряду регіональних банків розвитку, а також провідних міжнародних і національних статистичних служб. З метою оптимізації керування роботами в рамках Глобального раунду всі учасники були поділені на шість груп країн (регіонів): країни Азії (крім Західної), країни Західної Азії, країни Африки, країни Південної Америки, країни СНД, а також група країн, зіставлення яких координуються ОЕСР - Євростатом. Керівництво роботами у кожному регіоні здійснювали регіональні координатори.

Для проведення міжнародних зіставлень та одержання співставних результатів необхідним є виконання таких умов:

- здійснення перерахунку в єдину грошову одиницю вартісних показників ВВП, виражених у національних грошових одиницях;
- застосування єдиних методологічних засад щодо визначення обсягів ВВП.

Оскільки основною метою ПМЗ ООН виступає зіставлення фізичних обсягів ВВП за його витратними компонентами (споживання, валове нагромадження й експорт за виключенням імпорту товарів і послуг), необхідно виключити вплив різниці в цінах між окремими країнами. Тому для перерахунку номінальних кінцевих витрат у реальні в рамках міжнародних зіставлень використовується паритет купівельної спроможності (ПКС), який відображає відносні ціни на кінцеві товари і послуги в різних країнах.

Паритети купівельної спроможності є коефіцієнтами перерахунку національної валюти в єдину валюту з урахуванням різниці в рівнях цін між країнами. Для їх розрахунку зіставлялися по країнах ціни близько 3000 товарів і послуг, які охоплюють усі товари і послуги, що формують ВВП за категоріями кінцевого використання (споживчі товари і послуги, послуги органів державного управління, інвестиційні товари).

Обсяги ВВП, конвертовані в єдину валюту за допомогою ПКС, показують місце, яке займає економіка країни, порівняно з іншими країнами світу. Дані, засновані на паритетах купівельної спроможності, дають більш точну картину співвідношень економіки країн.

У рамках міжнародних зіставлень, поряд з ПКС, розраховуються такі аналітичні показники:

- індекси реального ВВП за кінцевими витратами в цілому та на одну особу - показники обсягів, які характеризують співвідношення величин витратних компонентів ВВП країн, що зіставляються;

- порівнянні рівні цін - співвідношення ПКС та обмінного курсу, які використовуються для визначення різниці в цінових рівнях між країнами шляхом розрахунку кількості одиниць загальної валюти, необхідної для придбання однакового обсягу даної товарної групи ВВП та його компонентів.

Контрольні запитання та завдання

1. Що представляє собою система національних рахунків?
2. Що лежить в основі побудові системи національних рахунків?
3. За якими напрямками можна проводити аналіз та оцінку на основі СНР?
4. Поясніть поняття «резидент», «нерезидент», «внутрішня економіка», «національна економіка».
5. З яких взаємопов'язаних рахунків складається СНР?
6. Перерахувати основні показники СНР.
7. Чим відрізняються чисті показники від валових?
8. Що таке валовий випуск і як він розраховується?
9. Що мається на увазі під проміжних споживанням?
10. Що таке валовий внутрішній продукт?
11. Особливості розрахунку ВВП.
12. У чому полягають основні методи розрахунку ВВП?
13. Чим відрізняється реальний ВВП від номінального?
14. Що таке індекс дефлятор?
15. За допомогою якого індексу оцінюється динаміка ВВП?
16. Які існують методи перерахунку ВВП в зіставні ціни?
17. Чим відрізняються показники «валовий внутрішній продукт» та «валовий національний дохід»?
18. Яким чином і з якою метою здійснюються міжнародні порівняння з використанням ВВП?

19. Що таке паритет купівельної спроможності?
20. На яких показниках базуються міжнародні порівняння?

Тестові завдання

- 1. Назвіть центральний макроекономічний показник СНР ООН.**
 1. Валовий національний дохід.
 2. Чистий національний дохід.
 3. Валовий внутрішній продукт.
 4. Валовий наявний національний дохід.
- 2. Який принцип використовується при розрахунку ВВП?**
 1. Територіальний.
 2. Національний.
 3. Територіальний та національний.
- 3. Який принцип використовується при розрахунку ВНД?**
 1. Територіальний.
 2. Національний.
 3. Територіальний та національний.
- 4. Чим відрізняється показник чистого внутрішнього продукту від валового?**
 1. Величиною споживання основного капіталу.
 2. Сумою іноземних інвестицій.
 3. Сальдо первинних доходів.
 4. Сальдо поточних трансфертів.
- 5. Методом кінцевого використання називають інакше розрахунок ВВП:**
 1. За доходами.
 2. За витратами.
 3. На чистій основі.
 4. З урахуванням сальдо капітальних трансфертів.
- 6. В яких цінах необхідно розраховувати ВВП при динамічних порівняннях?**
 1. В фактичних цінах року, що аналізується.
 2. В поточних цінах.
 3. В зіставних цінах одного року.
 4. В цінах будь-якого року.
- 7. Що таке національні рахунки?**
 1. Вид балансовий рахунків, що відображають рух ВВП та його компонентів.
 2. Економіко-статистична модель прогнозування розвитку економіки країни.
 3. Модель споживання населенням матеріальних благ та послуг.

4. Подвійний запис господарських операцій конкретного підприємства.

8. Валовий внутрішній продукт –це:

1. Вартість товарів та послуг, вироблених для кінцевого споживання.
2. Вартість валового випуску товарів та послуг за мінусом проміжного споживання та амортизації за звітний період.
3. Чистий національний дохід плюс сальдо поточних трансфертів.
4. Чистий внутрішній продукт плюс сальдо первинних доходів із-за кордону.

9. Якщо з ВВП виключити вартість споживання основного капіталу, то отримаємо:

1. Наявний національний дохід.
2. Чистий внутрішній продукт.
3. Чистий національний дохід.
4. Валовий національний дохід.

10. Яким методом визначається ВВП як сума первинних доходів робітників, держави, господарських суб'єктів?

1. Виробничим.
2. Розподільним.
3. Методом кінцевого використання.
4. За витратами.

11. Який метод визначення ВВП передбачає виключення з валового випуску товарів та послуг вартість проміжного споживання?

1. Виробничий.
2. Розподільний.
3. Метод кінцевого використання.
4. За витратами.

12. Як перерахувати номінальний ВВП в реальній?

1. Номінальний ВВП розділити на індекс-дефлятор.
2. Номінальний ВВП помножити на індекс-дефлятор.
3. Номінальний ВВП помножити на індекс споживчих цін.
4. Номінальний ВВП помножити на індекс покупної спроможності грошей.

13. За допомогою якого показника оцінюється динаміка ВВП?

1. Індексу ВВП в поточних цінах.
2. Індексу фізичного обсягу ВВП.
3. Індексу-дефлятора ВВП.
4. Індексу номінального ВВП.

14. Що таке проміжне споживання?

1. Результат економічної діяльності окремих господарських суб'єктів, галузей та секторів економіки.
2. Вартість товарів та послуг, витрачених у процесі виробництва, з амортизацією.

3. Вартість товарів та послуг, витрачених у процесі виробництва, без амортизації.
4. Вартість зносу основних фондів.

15. Як визначається національне заощадження?

1. Різницею між наявним національним доходом і сумою кінцевих споживчих витрат.
2. Сумуванням валового національного доходу та сальдо поточних трансфертів.
3. Різницею між валовим національним доходом і вартістю споживання основного капіталу.
4. Сумуванням валового накопичення основного капіталу та чистого експорту товарів та послуг.

16. Яка з перерахованих статей рахунку виробництва складає різницю ВВП в основних і ринкових цінах?

1. Податки на продукти
2. Проміжне споживання;
3. Субсидії на продукти;
4. Чисті податки на імпорт.

17. Який з показників можна отримати в результаті побудови рахунку вторинного розподілу доходів?

1. Первинні доходи;
2. Наявний дохід;
3. Валове накопичення;
4. Сальдо поточних трансфертів.

18. Що представляє собою сумарна вартість товарів і послуг, вироблених в звітному періоді усіма господарськими суб'єктами, секторами та галузями економіки?

1. ВВП.
2. Проміжне споживання.
3. Валовий випуск.
4. Валова додана вартість.

19. Який показник можна визначити за формулою: $\frac{ВВП_1^{РЕАЛ}}{ВВП_0}$?

1. Індекс вартості ВВП .
2. Індекс фізичного обсягу ВВП.
3. Дефлятор ВВП.
4. Індекс номінального ВВП.

20. Які доходи за економічним змістом є «первинними»?

1. Прибутковий податок
2. Прибуток, оплата праці, відсотки, дивіденди

3. Аліменти, пенсії, допомога, отримані із-за кордону

4. Аліменти, пенсії, допомога, передані за кордон

21. За звітний період відомі дані, млн.грн.:

- ВВП - 202
- Споживання основного капіталу - 98
- Доходи резидентів за рубежем - 35
- Доходи нерезидентів в країні - 40

Визначити величину чистого національного доходу (ЧНД)

1. 99 млн.грн.

2. 197 млн.грн.

3. 109 млн. грн.

4. 104 млн. грн.

ТЕМА 4

СТАТИСТИКА МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

- 4.1. Організація статистики зовнішньоторговельних операцій.
- 4.2. Система показників обороту світової торгівлі.
- 4.3. Статистичне вивчення структури обороту світової торгівлі.
- 4.4. Статистика цін світового ринку. Методи оцінки інфляції.
- 4.5. Статистичні публікації ООН з міжнародної торгівлі

4.1. Організація статистики зовнішньоторговельних операцій

Посилення взаємозалежності держав у сучасному світі сприяє підвищенню значення не тільки національної статистики зовнішньої торгівлі, а й статистики країн-учасниць світової торгівлі. Ґрунтуючись на міжнародному поділі праці так, торгівля між країнами дозволяє раціональніше використовувати ресурси, досягнення різних країн, задовольняти попит населення.

Проблемами статистики міжнародної торгівлі в рамках ООН займається Міжнародний торговельний центр ЮНКТАД МТЦ. Він здійснює збір, обробку, зберігання, поширення і публікацію даних про торгівлю по країнах та товарних групах. Важливою ланкою в організації сучасної статистики міжнародної торгівлі є Статистичне бюро ООН, зокрема, відділ статистики міжнародної торгівлі та суміжних галузей статистики. У його функції крім збору та обробки статистичних даних входить розробка міжнародних класифікацій, їх узгодження, організація спеціальних обслуговувань, координація роботи в цьому напрямку, а також публікація збірників "Щорічник світової торгівлі", "Щорічник статистики міжнародної торгівлі за окремими товарами" тощо.

Необхідною умовою існування міжнародної торгівлі є виробництво в різних країнах одних і тих же товарів з різними витратами. Кожна країна прагне спеціалізуватися на виробництві товарів або послуг, що вимагають тих ресурсів, якими вона володіє. Міжнародна торгівля являє собою процес купівлі і продажі, здійснюваний між покупцями, продавцями і посередниками в різних країнах.

Характерною рисою розвитку світової торгівлі є прискорення темпів її розвитку і випередження темпів зростання світового ВВП. Динаміка світового ВВП, торгівлі товарами та послугами наведена в таблиці 4.1.

Динаміка світового ВВП та світової торгівлі товарами та послугами

Роки	Світовий ВВП		Світова торгівля товарами (експорт)		Світова торгівля послугами (експорт)	
	млрд. дол. США	Темпи зростання, % до попереднього року	млрд. дол. США	Темпи зростання, % до попереднього року	млрд. дол. США	Темпи зростання, % до попереднього року
2000	32857,9		6452,6		1522,0	
2001	32670,3	99,4	6194,8	96,0	1525,1	100,2
2002	33987,7	104,0	6499,5	104,9	1634,1	107,1
2003	38153,3	112,3	7589,6	116,8	1896,6	116,1
2004	42946,3	112,6	9223,2	121,5	2302,4	121,4
2005	46505,8	108,3	10501,7	113,9	2573,2	111,8
2006	50382,9	108,3	12126,9	115,5	2908,7	113,0
2007	56672,3	112,5	14019,9	115,6	3490,2	120,0
2008	62095,1	109,6	16147,8	115,2	3916,2	112,2
2009	58944,3	94,9	12554,7	77,7	3555,6	90,8
2010	64400,7	109,3	15300,7	121,9	3896,3	109,6
2011	71212,3	110,6	18329,2	119,8	4372,9	112,2
2012	72692,0	102,1	18405,3	100,4	4473,8	102,3
2013	74600,7	102,6	18817,7	102,2	4720,2	105,5

Так, як свідчать дані таблиці протягом 2000-2013 рр. окрім кризового 2009 р. спостерігається зростання обсягів світового ВВП та світової торгівлі товарами та послугами. Після 2009 р. найбільше зростання обсягів показників спостерігалось у 2011р., коли світовий експорт товарів зріс на 21,9%, експорт послуг – на 12,2%, а світовий ВВП - на 10,6%. В середньому за аналізований період найбільш швидкими темпами 9,1% характеризувалося щорічне зростання торгівлі послугами, обсяги світового експорту товарів щорічно збільшувалися на 8,6%, а світовий ВВП щорічно зростає лише на 6,5%.

Статистичний облік зовнішньоторговельних операцій полягає у спостереженні за рухом товарних потоків через державний кордон. Залежно від напрямку руху товарів виділяють два об'єкти статистичного спостереження:

- статистика експорту - спостереження за товарами, що вивозилися з країни;
- статистика імпорту - спостереження за товарами, які надходять у країну.

Одиницями статистичного спостереження у зовнішньоторговельних операціях є:

- видимі товари, за якими здійснюються товарні угоди;
- немонетарне золото, яке не використовується в якості платіжного засобу;
- товари, що поставляються в рахунок внесків до фонду технічної допомоги ООН;
- безоплатна допомога, дари, позики;

- електроенергія, вода, постачання нафти і газу по трубопроводах;
- бункерні паливо, пальне, продовольство та матеріали, що продаються іноземним судам, літаків і відповідно що купуються для вітчизняних судів;
- товари, орендовані на один рік і більше;
- реекспортні товари, що завозяться в країну (імпортні товари, ввезені, а потім продані за кордон протягом звітного періоду, тобто побічний імпорт або перепродаж);
- товари, продані і відповідно куплені на ярмарках, виставках, що проводяться на території країни і за кордоном;
- вилов риби та інших морських продуктів, що продаються (купуються) у нейтральних та іноземних водах (на умовах концесій);
- цінні папери, банкноти, монети, що не знаходяться в обігу.

Зовнішньоторговельні операції групують, виділяючи: комерційні угоди, технічну допомогу ООН, безоплатну допомогу інших країн. У зовнішньоторговельних операціях враховується три категорії статей торгівлі: товари, послуги, кредити.

До товарів відносять промислові вироби, сільськогосподарську продукцію та інші матеріальні цінності. Послуги являють собою операції між резидентами і нерезидентами. Вони пов'язані з навантаженням і транспортуванням вантажів, з спорудженням і введенням в дію будівельних об'єктів, страхуванням, фінансовим та торговим посередництвом, обслуговуванням систем зв'язку, програмним забезпеченням, створенням банків даних та їх обробкою і т.п. Як правило, до послуг відносять види діяльності, які надаються споживачам в момент їх виробництва. Кредити - це фінансові операції, що передбачають відрахування або отримання відсотка.

У завдання статистики зовнішньоторговельних операцій входить вдосконалення статистичного спостереження торговельних угод, контрактів, протоколів; уніфікація оперативної та статистичної звітності господарюючих суб'єктів, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність; збір і обробка даних для отримання показників експорту та імпорту, географії зовнішньоторговельного обороту; аналіз динаміки обсягу експорту та імпорту по товарних груп, по кожній країні і групі країн; обчислення індексів фізичного обсягу експорту, індексів цін та умов торгівлі; вдосконалення методів статистичного аналізу, закономірностей розвитку зовнішньоторговельних операцій та прогнозування показників зовнішньої торгівлі.

4.2. Система показників обороту світової торгівлі

Облік обороту зовнішньої та світової торгівлі здійснюється строго за календарний період у натуральному і вартісному вираженні. При цьому не

враховується, в рахунок якої торговельної угоди і якого періоду здійснювалися ввіз і вивіз товарів.

Натуральний облік здійснюється у фізичних одиницях, а також вагою брутто і нетто. Такий облік не залежить від відмінностей методик визначення фізичного обсягу, що використовуються в країнах-партнерах, від рівня інфляції, не пов'язаний з проблемами оцінки валютних курсів, їх коливаннями. Вага-брутто (з упаковкою) застосовується при аналізі обсягу перевезень. Вага-нетто (без упаковки) є основою для точних зіставлень різних поставок одного й того ж виду товарів.

Для оцінки експорту використовуються ціни FOB, імпорту ціни CIF. Ціна FOB визначається на основі внутрішньої ціни з урахуванням вартості доставки товарів до митного кордону та експортного мита. (В перекладі з англійської *fob* - скорочення від *free on board* - це вид договору купівлі-продажу при морському перевезенні, коли в ціну товару включається вартість, витрати на транспортування та інші витрати по його доставці на борт судна). Отже, експорт за цінами FOB включає вартість товару на місці продажу і всі витрати до порту відправлення експортує країни, включаючи навантаження на борт судна. При сухопутній перевезення товарним цінами FOB відповідають ціни франко-кордон експортує країни.

CIF (англ. *CIF*, від початкових літер слів *cost*-ціна, *insurance* - страхування, *freight*-фрахт) в міжнародній торгівлі - це вид договору купівлі-продажу під час морського перевезення, за умовами якого в ціну товару включається також вартість його перевезення до порту призначення і страхування. Отже, імпорتنі ціни CIF включають вартість товарів в порту відправлення, витрати на страхування та морський фрахт (голл. *vracht*, плата за перевезення вантажів або пасажирів морським транспортом). При сухопутних перевезеннях товарної ціни CIF відповідає ціна франко-кордон країни, що імпортує.

Нове видання СМТТ зберігає в силі колишню рекомендацію використовувати ціни CIF для оцінки імпорту, а ціни FOB - для оцінки експорту. Однак при розрахунку статистичної вартості необхідно використовувати фактичні ціни або ціни, які підлягають оплаті, відповідно до правил визначення митної вартості, сформульованими СОТ в угоді від 1994 р.

У тих випадках, коли ціни CIF і FOB не застосовуються, пропонується використовувати для імпорту ціни СИП, для експорту - ФСА і ДАФ.

При перерахунку валют рекомендується застосовувати курс, розрахований як середня величина між курсами покупок і продажів за найбільш короткий період часу, що передує даті даної угоди.

Зовнішньоторговельний оборот окремої країни (ЗОТ) визначається сумою вартісних обсягів експорту та імпорту

$$\text{ЗОТ} = \text{Е} + \text{І}.$$

Оборот світової торгівлі розраховується як сума експорту (або сума імпорту) всіх країн світу.

$$O = \sum E \quad \text{або} \quad O = \sum I$$

Такий підхід необхідний для виключення повторного рахунку, т к. експорт однієї країни одночасно є імпортом для іншої країни. У результаті одержують два різних значення величини світового обороту, оскільки експорт оцінений в цінах ФОБ, а імпорт в цінах СІФ. У статистичних довідниках ООН частіше наводяться дані про обіг світової торгівлі і його динаміці як суми вартості експорту всіх країн світу.

При складанні платіжного балансу Міжнародний валютний фонд рекомендує перераховувати вартість імпорту в ціни ФОБ, що дозволяє отримати однакову величину світового товарообігу. У новому виданні СМТТ країнам запропоновано збирати інформацію про вартість міжнародних перевезень і страхування для перерахунку імпорту в ціни ФОБ для цілей ведення національних рахунків та складання платіжного балансу країни.

4.3. Статистичне вивчення структури обороту світової торгівлі

Надзвичайно важливим аспектом в аналізі зовнішньої торгівлі та виявленні перспектив її розвитку є вивчення структури товарообігу. Обороти світової торгівлі досліджується статистикою у двох напрямках:

- З точки зору географічного розподілу;
- З точки зору товарної структури імпорту та експорту.

Метою першого групування є оцінка ступеня участі окремої країни в міжнародному розподілі праці, в характеристиці орієнтації країни у зовнішньоекономічних зв'язках, у визначенні частки зовнішньої торгівлі країни у світовій торгівлі.

Вивчення товарної структури світової торгівлі необхідно для оцінки товарних потоків, характеристики спеціалізації країн у виробництві окремих видів товарів, сировинних ресурсів.

Вивчення географічної структури зовнішньої торгівлі ведеться відповідно до прийнятої методології обліку та визначенням країни-партнера. Національні статистики при визначенні зовнішньоторговельного обороту застосовують три методи обліку:

1. Країна виробництва (походження) - країна споживання (призначення);
2. Країна відвантаження - країна поставки;
3. Країна покупки - країна продажу.

Найбільше поширення отримав метод визначення зовнішньоторговельного обороту за принципом країна виробництва - країна споживання. Умовно припускається, що країна виробництва (походження) - це країна, яка продає товар, тобто в якій товар був повністю виготовлений або остаточно допрацьований (перероблений), а країна споживання (призначення) - це купує сторона, яка визначена на момент відвантаження як кінцева країна доставки товару. При такому методі визначаються країни-виробники експортної продукції і споживачі імпоротної продукції.

Метод обліку країна відвантаження - країна поставки дає більш точні дані про зовнішній торгівлі окремих країн. Проте в цілому по світовій економіці призводить до завищення підсумків, тому що до складу відвантажень і постачання входить товарообіг країн-посередників.

Країною продажу (купівлі) вважається та, на території якої зареєстровано (або проживає) фізична або юридична особа, яка продає або купує товар. Метод країна покупки - країна продажу реєструє в якості партнерів ті країни, в яких проживають і ведуть справи експортер та імпортер. Отримані результати характеризують купівлі та продажу жителів різних держав. Цей метод використовується в основному для характеристики валютних розрахунків з експорту та імпорту.

Для полегшення роботи національних статистичних служб Статистичне управління ООН періодично публікує спеціальний документ "Митні території світу". Останнє його видання відноситься до 1989 р., тому в даний час розпочато роботу для підготовки оновленого випуску.

Для географічного розподілу світової торгівлі в даний час характерна перевага країн з розвинутою ринковою економікою. Розвинені країни більше торгують одна з одною. Торгівля країн, що розвиваються, орієнтована в основному на ринки промислово розвинутих країн, їх частка у світовій торгівлі становить близько 25% світового товарообігу. Все помітнішою стає роль нових індустриальних країн, особливо азійських.

Як свідчать дані таблиці 4.2 за даними 2012 р. на розвинені країни припадає 50,9% світової торгівлі товарами, з яких 33,7% - експорт країн Європи; 44,7% - на країни, що розвиваються, з яких 35% - експорт країн Азії; 4,5% - на країни з перехідною економікою. Якщо проаналізувати зміни в географічній структурі, що відбулися протягом останніх 20 років (1994-2013 рр.), то очевидним є скорочення частки розвинених країн (з 70,3% у 1994 р. до 50,9% у 2013 р.) та зростання питомої ваги країн, що розвиваються, (з 37,6% у 1994 р. до 44,7% у 2013 р.) та країн з перехідною економікою (з 22% у 1994 р. до 4,5% у 2013 р.).

Географічний розподіл світової торгівлі товарами

Групи країн	1994		2003		2012	
	Обсяг експорту, млн. дол.	Питома вага, %	Обсяг експорту, млн. дол.	Питома вага, %	Обсяг експорту, млн. дол.	Питома вага, %
Розвинуті країни: Америка	678 332	15,7	997 917	13,1	2 001 441	10,9
Азія	414 157	9,6	503 601	6,6	861 708	4,7
Європа	1 882 606	43,6	3 333 219	43,9	6 206 422	33,7
Океанія	59 713	1,4	86 904	1,1	293 728	1,6
Країни, що розвиваються: Африка	95 757	2,2	179 350	2,4	639 841	3,5
Америка	189 750	4,4	390 433	5,1	1 120 143	6,1
Азія	903 438	20,9	1 892 292	24,9	6 449 069	35,0
Океанія	4 837	0,1	5 455	0,1	10 370	0,1
Країни перехідною економікою	94 017	2,2	200 401	2,6	822 567	4,5
Разом:	4 322 607	100,0	7 589 572	100,0	18 405 289	100,0

Для отримання даних про географічний розподіл експорту та імпорту статистика вивчає зовнішньоторговельний оборот окремої країни з іншими країнами-партнерами, а також в угрупованні з розвиненими і країнами, що розвиваються, країнами ЄС, СНД. Оцінка значимості окремих країн або групи країн у зовнішній торгівлі України проводиться за їх питоною вагою в зовнішньоторговельному обороті (експорт, імпорт) нашої країни. Географічне розподіл світової торгівлі характеризує участь країни (групи країн або регіону) у світовому та регіональному товарообмін.

Міжнародні публікації про експорт та імпорт товарів відображають світ у цілому, розвинені країни з розбивкою по регіонах (Європа, Америка, Азія, Африка, Австралія та Океанія) і по найважливішим економічним групам країн.

При вивченні товарної структури світової торгівлі статистика застосовує різні міжнародні торговельні класифікації: гармонізовану систему опису та кодування товарів (ГСОКТ), Міжнародну стандартну торговельну класифікацію (МСТК). У статистиці зовнішньої торгівлі країни (України) використовується Товарна номенклатура ЗЕД.

У статистичних збірниках ООН товарна структура світової торгівлі відбивається зазвичай відповідно до МСТК, яка групує товари за двома ознаками: за ступенем

обробки (сировина, готові вироби) і за призначенням. У цій класифікації виділяються 10 розділів, які далі поділяються на групи, підгрупи, товарні позиції, субпозиції.

0. Продовольство і живі тварини.

1. Напої і тютюн.

2. Сировина непродовольчі, крім палива.

3. Мінеральне паливо, мастила і аналогічні матеріали.

4. Жири, масла та воски тваринного і рослинного походження.

5. Хімічні продукти.

6. Оброблені вироби, класифіковані переважно за матеріалами.

7. Машини, обладнання та транспортні засоби.

8. Різні готові вироби.

9. Товари та угоди, не включені в інші розділи.

Більшість країн (у тому числі і Україна з 1991 р.) використовують гармонізовану систему опису та кодування товарів (ГС), яка являє собою міжнародні правила класифікації статистичної інформації по товарах надходять в зовнішню торгівлю. Статистична комісія ООН підтвердила запропоновану раніше рекомендацію базувати збір статистичних даних у категоріях гармонізованої системи. ГСОКТ відповідає вимогам митних органів статистики та комерційної діяльності, комп'ютеризації зовнішньоторговельних операцій, використовується для визначення митних тарифів. В її складі виділяють наступні розділи:

1. Живі тварини та продукти тваринного походження

2. Продукти рослинного походження.

3. Жири та олії тваринного і рослинного походження, продукти їх розкладу, приготовлені харчові жири, віск тваринного і рослинного походження.

4. Продукти харчової промисловості: напої, алкогольні напої і оцет, тютюн і штучні замінники тютюну.

5. Мінеральні продукти.

6. Продукти хімічної промисловості та суміжних з нею галузей.

7. Пластмаси і вироби з пластмас. Каучук та вироби з каучуку.

8. Шкури, шкіри, хутро та вироби з них; шорні вироби; дорожні речі, сумки та аналогічні вироби.

9. Деревина, деревне вугілля та вироби з дерева, пробка та вироби з пробки; плетені вироби.

10. Деревна маса та інші целюлозні волокнисті речовини; паперові і картонні відходи; папір та вироби з паперу.

11. Текстиль і текстильні вироби.

12. Взуття, головні убори, парасольки, тростини, батоги, батоги, перо і пір'яні вироби, штучні квіти, волосяні вироби.

13. Вироби з каменю, гіпсу, цементу, азбесту, слюди або аналогічних матеріалів, керамічні вироби, скло та вироби зі скла.

14. Натуральний та штучний перли, дорогоцінне і напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали, вироби, плаковані дорогоцінними металами, та вироби з них, біжутерія, монети.

15. Звичайні метали та вироби з них.

16. Машини та апарати, електричне обладнання та їх частини, пристрої для запису і відтворення телевізійного зображення і звуку, частини та приладдя цих пристроїв.

17. Транспортне обладнання.

18. Оптичні, фотографічні і кінематографічні прилади та апарати, контрольновимірювальні і прецизійні прилади, медичні та хірургічні інструменти та прилади, годинники, музичні інструменти, частини та приладдя для цих інструментів або приладів.

19. Зброя, боєприпаси, їхні частини і приналежності.

20. Предмети мистецтва, колекціонування та антикваріату.

Найбільше значення у світовій торгівлі в сучасних умовах має продукція обробної промисловості, на частку якої припадає за даними 2013 р. близько 64,7% світового товарообігу (11848 млрд. дол.). На частку продукції сільського господарства приходиться 9,5% (1745 млрд. дол.), на сировину і палива – 21,8% (3997 млрд. дол.). Більш динамічно розвивається торгівля наукомісткими товарами і високотехнологічною продукцією, стимулюючи тим самим міждержавні обмін послугами науково-технічного, комунікативного і фінансово-кредитного характеру.

4.4. Статистика цін світового ринку. Методи оцінки інфляції

Характерною рисою світової торгівлі є наявність особливої системи цін - світові ціни. В їх основі закладені інтернаціональні витрати виробництва, які формуються під переважним впливом країн, що є головними постачальниками конкретних видів товарів на світовий ринок. Значний вплив на рівень світових цін робить співвідношення попиту та пропозиції товарів.

У міжнародній практиці для отримання середніх міжнародних цін на окремі продукти або групи продуктів, а також паритетів купівельної спроможності валют різних країн до умовної міжнародної валюти використовують метод Гирі - Каміс. Це метод багатосторонніх міжнародних зіставлень ВВП, що базується на розв'язанні системи лінійних рівнянь.

Паритет купівельної спроможності валют - це статистичний коефіцієнт, що характеризує співвідношення цін різних країн. Він обчислюється на основі обробки великого масиву даних про ціни на товари-представники, підбираються для різних компонентів ВВП.

Для міжнародної торгівлі характерна множинність цін. На практиці як світові застосовуються ціни великих регулярних експортно-імпортних комерційних угод, що укладаються у визначених центрах світової торгівлі відомими фірмами-експортерами або імпортерами відповідних видів товарів. На більшість сировинних товарів (зерно, каучук, бавовна) світові ціни встановлюються на найбільших світових товарних біржах.

При визначенні світових цін охоплюється приблизно 60% світового обороту, що забезпечує достатню показність в розрахунках. У статистичних публікаціях висвітлюються індекси цін на сировинні товари, готові вироби і на продукцію окремих країн - постачальників.

Статистичне вивчення цін припускає оцінку їх динаміки, що пов'язано з вивченням інфляційних процесів. Інфляція - процес знецінення грошей, зниження їх купівельної спроможності.

Залежно від характеру інфляції і темпів наростання інфляційних процесів розрізняють такі типи інфляції:

1. Повзуча (помірна) інфляція, для якої характерні відносно невисокі темпи зростання цін (від 10 до 40% на рік). Такий тип притаманний більшості країн з розвинутою ринковою економікою.

2. Галопуюча (стрибокподібна) інфляція не має чітко окреслених критеріїв (зазвичай вважається від 40 до 200% і вище), на відміну від повзучої - важко керована.

3. Гіперінфляція, для якої характерні надзвичайно високі щомісячні темпи зростання цін (50% і вище) протягом трьох-чотирьох місяців поспіль, що надає руйнівну дію на виробництво та зайнятість. Особливість гіперінфляції в тому, що вона практично не керована, стимулює не виробничу, а спекулятивну діяльність.

4. Затяжний характер гіперінфляції позначають терміном "стагфляція".

У якості вимірників інфляції в даний час у статистичній практиці застосовують індекс-дефлятор ВВП і індекс споживчих цін (ІСЦ), що обумовлено наявною інформаційною базою даних для їх розрахунку.

Індекс-дефлятор ВВП визначається на основі зіставлення значень номінального ВВП (у поточних цінах) і реального ВВП (у постійних цінах базового періоду, або використовуються поточні ціни періоду, прийнятого за базу порівняння).

$$I_{\text{деф}} = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}$$

Рівень інфляції визначається: $U\% = (I_{\text{деф}} - 1) * 100$

Динаміка ВВП України та рівня інфляції

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
Номінальний ВВП, млн. грн	913345	1082569	1302079	1411238	1454931
Реальний ВВП, млн. грн	808270	951291	1139177	1305493	1411184
Індекс-дефлятор, %	113,0	113,8	114,3	108,1	103,1

Наведені дані свідчать про щорічне зростання обсягів виробництва, у 2013 р. порівняно з 2004 роком номінальний ВВП України зріс у 1,6 рази. Його інфляційний рівень також має тенденцію до зниження, так, якщо у 2009 році рівень інфляції складав 13%, то у 2013 р. – 3,1%.

Більш широке застосування в якості вимірювача інфляції знаходить індекс споживчих цін, що обумовлено оперативністю спостереження статистичними органами за динамікою цін на споживчі товари і послуги, високою "чуйністю" цього індексу на всі економічні і соціальні зміни, доступність для користувачів як загальнонаціонального, так і регіональних значень ІСЦ, а також легкістю інтерпретації.

Зведений ІСЦ відображає зміну вартості фіксованого (базового) повного набору товарів і послуг (споживчий кошик). Основою для його розрахунку служать індивідуальні індекси роздрібних цін на споживчі товари і тарифів на платні послуги населенню, що обчислюються на підставі їх щомісячної реєстрації для товарів (послуг)-представників. Індекс споживчих цін будується як середній показник з індивідуальних індексів цін ($i_p = p_1/p_0$), які відображають зміну цін на окремі товари. Отже, формула індексу споживчих цін буде мати вигляд:

$$I_p = \frac{\sum \frac{p_1}{p_0} q_0 p_0}{\sum q_0 p_0}$$

де p_0, p_{01} — ціни i -го виду товару (послуги)- представника споживчого кошика у базисному або у звітному періоді;

$q_0 p_0$ — вартість i -го виду товару (послуги) у базисному періоді.

Проблема полягає в тому, яку структуру витрат населення на купівлю товарів взяти за ваги, який період часу прийняти за стійку базу з фіксованою структурою споживання. Якщо позначити вагу для індивідуальних індексів

$$d_0 = \frac{q_0 p_0}{\sum q_0 p_0}$$

де d_0 — питома вага вартості i -го виду товару або послуги у загальній сумі витрат населення на всі товари (послуги)- представники, які спостерігаються статистикою в базисному періоді, то індекс споживчих цін буде мати вигляд:

$$I_p = \sum i_p d_0$$

В індексі споживчих цін набір товарів і послуг повинен бути постійним.

Розрахунок ІСЦ може здійснюватися до попереднього місяця (періоду), до грудня попереднього року, до відповідного місяця (періоду) попереднього року. Інформаційною базою для розрахунку ІСЦ є дані підприємств торгівлі різних форм власності по затвердженому переліку населених пунктів, де здійснюється спостереження за динамікою цін і тарифів. Склад споживчого кошика періодично переглядається з урахуванням зміни структури витрат населення. В якості ваг при розрахунку ІСЦ використовується структура споживчого кошика, що визначається на основі бюджетних обстежень витрат населення. В Україні в даний час споживчого кошика використовується набір товарів і послуг 2000, цей набір передбачено переглянути у 2010 р.

При розрахунку територіальних індексів споживчих цін використовується колишня схема

$$I_p = \sum i_p d_0$$

в якій i_p — індивідуальні індекси середніх цін товару (послуги) по населеному пункту;

d_0 — зафіксовані ваги базисного періоду.

В якості ваги для територіальних індексів використовується питома вага чисельності населення конкретної області (території) на початок поточного року в загальній чисельності населення України.

ІСЦ за рік отримують перемножуванням місячних індексів, виражених в коефіцієнтах. Рівень інфляції визначається:

$$U\% = (I_p - 1) * 100$$

Згідно з класичним рівнянням обміну, зміну обсягів грошової маси викликає зміну в темпах приросту цін. Але ця залежність виявляється через деякий час - лаг. Додаткова грошова маса (у зв'язку з емісією) виливається на ринок і викликає на ньому протягом декількох місяців прискорення зростання цін. Тривалість лага залежить від структури національної економіки, ступеня її адаптованість до ринку. В економіках з розвиненою структурою ринкових і фінансових інститутів часовий лаг більше.

4.5. Статистичні публікації ООН з міжнародної торгівлі

Одним з напрямів багатогранної діяльності статистичного апарату ООН - Статистичної комісії і Статистичного Бюро - є дослідження міжнародної торгівлі.

Статистичного Бюро відповідає за збирання, обробку і публікацію статистичної інформації про зовнішню торгівлю окремих держав світу та розрахунок показників світової торгівлі, а Статистична комісія - за стандартизацію та постійне вдосконалення методології статистики зовнішньої торгівлі.

Внаслідок існуючих до нинішнього моменту розходжень в методологічних принципах обліку зовнішньоторговельного обороту в різних країнах світу виникають певні складнощі при порівнянні показників, наданих ООН національними статистичними органами, та розрахунку зведених показників, що розробляються ООН. Рекомендації ООН не всі країни застосовують у повному обсязі у своїй зовнішньоторговельній практиці. Проте діяльність Статистичної комісії сприяє поліпшенню постановки статистичного обліку. Методологічні збірники, що видаються ООН, дозволяють ознайомитися з особливостями формування статистичної методології щодо зовнішньої торгівлі конкретних держав.

Найбільш повний матеріал містить *Статистичний щорічник світової торгівлі* в двох томах. У першому томі наведено інформацію про динаміку експорту та імпорту кожної країни, про структуру імпорту - за основними економічними категоріями (продовольство, напої, сировина, промислові товари), про структуру експорту - за галузями (видами економічної діяльності): сільське господарство, добувна, обробна промисловість, харчова, текстильна та ін. Показники розраховано за вартістю та у відсотках до загальної вартості експорту та імпорту держав. Другий том присвячено товарній структурі імпорту та експорту за Гармонізованою системою. По кожній товарній позиції зазначаються найважливіші країни-контрагенти.

Інформація загального характеру про зовнішньоторговельні відносини окремих країн публікується і в *Статистичному щорічнику ООН*. Крім цього, ООН видає Місячний статистичний бюлетень ООН, що має розділ Зовнішня торгівля (External Trade) та Статистика товарів зовнішньої торгівлі (Commodity Trade Statistics). Обчислення показників, включених до нього, здійснено згідно з рекомендаціями Статистичної комісії ООН. Значну частину статистичних даних Статистичне Бюро ООН одержує з офіційних статистичних джерел країн — членів ООН.

Ознайомленню широкого кола спеціалістів у галузі зовнішньоекономічної діяльності, економістів-статистиків з основними методологічними положеннями ООН щодо економічної статистики і, зокрема, з зовнішньої торгівлі сприяє спеціальний додаток до Місячного статистичного бюлетеня і методологічний додаток до щорічника ООН, що видається з 1948 р. Статистичною комісією ООН. Практична цінність названих вище матеріалів полягає в тому, що в них досить повно характеризуються не лише методологія Статистичної комісії ООН, але й особливості статистичної методології окремих країн.

Друга група статистичних збірників представлена Щорічником статистики міжнародної торгівлі, що видається з 1951 р., Щорічником світової торгівлі, що

публікується з 1963 р. у п'яти томах і охоплює країни, на які припадає 80 % обсягу міжнародної торгівлі. Сюди ж треба включити і Додаток до Щорічника світової торгівлі, що випускається також з 1963 р. Цікавим виданням цієї групи є Статистика товарів зовнішньої торгівлі (квартальне видання ООН), що виходить з 1951 р.

У розгалуженій системі міжнародних організацій, що склалася після Другої світової війни та достатньою мірою стабілізувалася на цей час, особливе місце посідає Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР, OECD).

Статистична служба ОЕСР здійснює активну інформаційну діяльність, використовуючи сучасні засоби розповсюдження статистичних даних. Водночас формується та видається розгалужена система традиційних за формою статистичних публікацій, вагома частина яких присвячена питанням статистики зовнішньої торгівлі. Три спеціалізованих серійних видання поєднані загальною назвою «ОЕСР. Статистика зовнішньої торгівлі».

Перша серія - серія А (Serie A. Monthly Bulletin) - щомісячне видання, в якому на основі підсумкових показників дається різнобічна характеристика цього напрямку економічної діяльності держав, що беруть участь у роботі ОЕСР.

Друга серія - серія Б (Serie B. Annual: tables by reporting countries) - щорічник, що містить інформацію переважно про географічний розподіл торгівлі в цілому, а також щодо окремих товарних розділів, груп і підгруп Стандартної міжнародної торговельної класифікації.

Третя серія - серія С (Serie C. Annual. Tables by commodities) - щорічник, побудований за принципом «товар-країна», тобто акцент зроблено на характеристиці товарної структури.

Крім того, відомості статистичного характеру про зовнішньоторговельну діяльність країн ОЕСР можна отримати, звернувшись ще до одного періодичного видання, а саме: «ОЕСР. Основні показники економічного розвитку», в якому публікуються дані про фактичну вартість експорту та імпорту за останні десять років. Найбільш змістовною є щомісячна публікація «Monthly Statistics of Foreign Trade».

Контрольні запитання та завдання

1. Який підрозділ в рамках ООН займається питаннями статистики міжнародної торгівлі?
2. Які функції в системі організації сучасної статистики міжнародної торгівлі виконує Статистичне бюро ООН?
3. Що є об'єктом та одиницями статистичного спостереження у зовнішньоторговельних операціях?

4. Що відносять до завдань статистики зовнішньоторговельних операцій?
5. Як здійснюється статистичний облік міжнародної торгівлі?
6. В яких цінах оцінюється вартість експорту та імпорту?
7. Як оцінюється оборот світової торгівлі?
8. В яких напрямках досліджується статистикою структура обороту світової торгівлі?
9. На основі яких методик здійснюється вивчення географічної структури зовнішньої торгівлі?
10. Які міжнародні торговельні класифікації застосовуються статистикою при вивченні товарної структури світової торгівлі?
11. Охарактеризуйте міжнародну стандартну торговельну класифікацію.
12. У чому полягають особливості статистики цін при здійсненні зовнішньоторговельних операцій?
13. Статистична оцінка динаміки цін, особливості врахування інфляції.
14. Назвіть основні публікації ООН з міжнародної торгівлі.

Тестові завдання

1. Що характеризують індекси світових експортних цін?

1. Відображають зміну цін лише декількох, але основних країн-експортерів конкретної продукції
2. Відображають зміну цін всіх країн-експортерів конкретної продукції
3. Розкривають тенденцію взаємного руху експортних і імпортних цін
4. Відображають зміну цін в країнах, орієнтованих на англійський ринок

2. Що характеризують індекси світових імпортних цін?

1. Відображають зміну цін лише декількох, але основних країн-імпортерів конкретної продукції
2. Відображають зміну цін всіх країн-імпортерів конкретної продукції
3. Розкривають тенденцію взаємного руху експортних і імпортних цін
4. Відображають зміну цін в країнах, орієнтованих на англійський ринок

3. За який період урахується оборот світової торгівлі?

1. Згідно торговельної угоди між країнами
2. За період, протягом якого здійснювалися ввезення або вивіз товарів
3. За календарний період
4. З моменту підписання контракту

4. Для чого використовують ціни СІФ?

1. Для оцінки вартості експорту

2. Для оцінки вартості імпорту
3. Для оцінки зовнішньоторговельного обороту
4. Для міжнародних порівнянь

5. Для чого використовують ціни ФОБ?

1. Для оцінки вартості експорту
2. Для оцінки вартості імпорту
3. Для оцінки зовнішньоторговельного обороту
4. Для міжнародних порівнянь

6. Що характеризує географічна структура обороту світової торгівлі?

1. Питому вагу окремої товарної групи в обороті світової торгівлі.
2. Питому вагу конкретної країни (континенту) в обороті світової торгівлі
3. Питому вагу товарних потоків
4. Спеціалізацію країн у виробництві окремих видів товарів

7. Що характеризує товарна структура обороту світової торгівлі?

1. Питому вагу окремої товарної групи в обороті світової торгівлі
2. Питому вагу конкретної країни (континенту) в обороті світової торгівлі
3. Ступінь участі окремої країни в міжнародному розподілі праці
4. Роль окремих країн у виробництві конкретних видів товарів

8. Як визначається оборот світової торгівлі?

1. Сумою вартості світового експорту і світового імпорту
2. Сумою вартості світового експорту або світового імпорту
3. Різницею між вартістю світового експорту і світового імпорту
4. Співвідношенням між вартістю світового експорту і світового імпорту

9. Як визначається сальдо світової торгівлі?

1. Сумою вартості світового експорту і світового імпорту
2. Сумою вартості світового експорту або світового імпорту
3. Різницею між вартістю світового експорту і світового імпорту
4. Співвідношенням між вартістю світового експорту і світового імпорту

10. Яким може бути сальдо міжнародної торгівлі?

1. Додатним
2. Від'ємним
3. Нульовим
4. Усе перераховане вище

11. На основі якого індексу в міжнародній практиці розраховується індекс споживчих цін?

1. Індекс цін Пааше
2. Індекс цін Фішера
3. Індекс цін Еджворта-Маршалла
4. Індекс цін Ласпейреса

ТЕМА 5

СТАТИСТИКА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

- 5.1. Сутність митної статистики зовнішньої торгівлі.
- 5.2. Методологічні питання митної статистики.
- 5.3. Статистичне вивчення структури та динаміки експорту та імпорту товарів.
- 5.4. Статистичне вивчення зовнішньої торгівлі послугами.

5.1. Сутність митної статистики зовнішньої торгівлі

Кожна держава прагне до співпраці, вишукує додаткові можливості для вирішення національних економічних проблем, прискорення темпів розвитку, використовуючи вигоди міжнародного поділу праці. Наявність ресурсного потенціалу ставить державу в більш вигідне положення по відношенню до інших країн. Вигідність міжнародного обміну полягає в тому, що дозволяє країнам отримувати такі продукти, які вони в силу природно-географічних умов не можуть виробляти.

Різні форми економічного співробітництва країни утворюють її зовнішньоекономічні зв'язки. Зовнішня торгівля займає центральне місце в системі зовнішньоекономічних відносин різних країн. Для України її домінування особливо характерно внаслідок недостатнього розвитку інших видів зовнішньоекономічної діяльності.

Сутністю зовнішньої торгівлі є економічний обмін із закордонними країнами, вивіз товарів з країни (експорт) та їх ввезення в країну (імпорт). У цій якості зовнішня торгівля активно впливає на економіку країни: зменшує національне багатство за рахунок експорту вітчизняної продукції і збільшує його за рахунок імпорту, в цьому і полягає мета зовнішньої торгівлі.

Статистика зовнішньої торгівлі досліджує масові явища і процеси економічних зв'язків держави із зарубіжними країнами, застосовуючи спеціальні прийоми і методи. За допомогою цифрових показників (натуральних і вартісних) зовнішньоторговельна статистика визначає обсяги перевезень експортних та імпортних вантажів, пропускну спроможність морських і річкових портів, залізничних прикордонних пунктів.

Зовнішня торгівля, інші економічні зв'язки з закордонними країнами вивчаються трьома видами обліку, в сукупності утворюють систему зовнішньоторговельного обліку: статистика, оперативний та бухгалтерський облік. Перші два види тісно

пов'язані між собою організаційно і методологічними прийомами. У деяких випадках статистика також використовує дані бухгалтерського обліку.

У завдання статистики зовнішньої торгівлі входить розробка системи показників, визначення обсягу та динаміки експорту, імпорту і зовнішньоторговельного обороту, вивчення географічної структури експорту та імпорту, оцінка їх товарної структури, аналіз чинників, що обумовлюють тенденції розвитку зовнішньоторговельного обороту, оцінка ефективності зовнішньої торгівлі.

Перехід на міжнародні стандарти в галузі методології обліку зовнішньоекономічних операцій зажадав зміни організації статистики зовнішньої торгівлі, і зокрема, використання даних митного обліку, як прийнято в міжнародній практиці. Митна статистика зовнішньої торгівлі є складовою частиною статистики зовнішньоекономічної діяльності, вивчає переміщення товарів через кордон країни, у той час як статистика ЗЕД враховує та інші операції - виконання робіт, надання послуг, надання кредитів, інвестицій, туризм.

Предметом спостереження і вивчення митної статистики є експорт та імпорт товарів у натуральному і вартісному вираженні, а також їхня географічна спрямованість. Дані митної статистики необхідні для складання торгового та окремих статей платіжного балансу. При цьому товаром вважається продукція, а також будь-яке рухоме майно, в т.ч. валюта, валютні цінності, електрична, теплова, інші види енергії і транспортні кошти (за винятком використовуваних для міжнародних перевезень).

5.2. Методологічні питання митної статистики

З переходом на міжнародну систему обліку та статистики постала необхідність формування митної статистики зовнішньої торгівлі. Її основу складають: правовий аспект, регламентований Митним кодексом; інформаційний, що дозволяє отримати статистичні дані з первинного документа - Вантажної митної декларації (ВМД) - і щоквартальних та річних публікацій Державного митного комітету; організаційний - у вигляді діючого регламенту збору та обробки вихідної інформації, підготовки до публікації та формування офіційної митної статистики зовнішньої торгівлі країни.

Обов'язкове декларування товарів, що переміщуються через митний кордон країни, пов'язане з відходом від принципів державної монополії на зовнішню торгівлю і виходом на зовнішні ринки підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність.

На основі даних ВМД формується інформація про зовнішню торгівлю країни, тому що в ній відбиваються всі зовнішньоторговельні операції з ввезення або

вивезення товарів. Тому при заповненні ВМД застосовуються єдині способи обліку і загалом – прийняті міжнародні класифікатори та номенклатури. Дані, що містяться у ВМД, дозволяють визначити географічний розподіл зовнішньої торгівлі не тільки за принципом "країна виробництва - країна споживання", але і за принципом "країна купівлі - продажу" (країна контракту), або визначити країну відправлення (відвантаження) товару при імпорті.

Якщо в міжнародній статистиці, як зазначалося в попередньому розділі, використовуються три методи визначення країн-контрагентів (країн, між якими здійснюється зовнішньоторговельний оборот):

- 1) країна виробництва (походження) - країна споживання (призначення);
- 2) країна відвантаження - країна поставки;
- 3) країна покупки - країна продажу;

то в митній статистиці країнами-контрагентами вважаються:

- при ввезенні - країна виробництва (походження) товару;
- при вивезенні - країна споживання (призначення) товару.

Органи статистики України дані про експорт товарів наводять за країною призначення (яка купує країна); про імпорт товарів - за країною походження (що продає країна). Країною призначення вважається та, яка визначена на момент відвантаження як кінцева країна доставки товару, а країною походження - в якій товар був повністю виготовлений або остаточно допрацьований (перероблено).

У міжнародній статистичній практиці існують дві загальноприйняті системи обліку експортно-імпортних операцій - загальна і спеціальна. При загальній системі обліку експорт та імпорт реєструються, коли товар перетинає державний кордон, а при спеціальній - митний кордон країни.

Моментом експорту та імпорту вважається дата штампеля митниці при перетині товаром митного кордону (не завжди збігається з державним кордоном).

Відповідно до рекомендацій Статистичної комісії ООН доцільніше використовувати загальну систему обліку зовнішньої торгівлі. Стосовно до неї в складі експорту необхідно враховувати такі категорії товарів:

- Товари, що вивозяться відповідно до митного режиму експорту;
- Ввезені в країну товари, випущені для вільного обігу, а потім вивозяться за кордон відповідно до митного режиму експорту;
- Товари, що вивозяться після переробки на митній території;
- Товари, що вивозяться після переробки під митним контролем;
- Товари, що вивозяться для переробки за межами митної території;
- Товари, що вивозяться з території країни відповідно до режиму реекспорту;
- Товари, що вивозяться за кордон з вільних митних зон і з вільних складів;
- Іноземні та вітчизняні товари, що вивозяться за кордон з магазинів безмитної торгівлі;

- Товари, що вивозяться тимчасово для оренди терміном на один рік і більше.

До складу імпорту необхідно включати наступні категорії товарів:

- Товари, що ввозяться для вільного обігу;
- Товари, що реімпортують;
- Товари, що ввозяться для переробки на митній території;
- Товари, що ввозяться після переробки за межами митної території;
- Товари, що ввозяться для переробки під митним контролем;
- Товари, що ввозяться на територію країни (України) відповідно до режиму

реекспорту;

- Товари, що ввозяться на державну територію країни (України) у вільні митні зони і на вільні склади;

- Ввезені товари, від яких юридична або фізична особа відмовляється на користь держави;

- Іноземні товари, що ввозяться до магазинів безмитної торгівлі;
- Товари, що тимчасово ввозяться для оренди на термін 1 рік і більше.

Не враховуються митною статистикою при загальній системі обліку категорії товарів з наступними митними режимами:

- Товари, що переміщуються транзитом через територію країни;
- Товари, поміщені під митний режим митного складу;
- Тимчасово ввозяться (вивозяться) товари, за винятком орендованих більш,

ніж на один рік;

- Іноземні товари, знищені на території країни;
- Вивозяться товари, від яких юридична або фізична особа відмовилася на користь держави;

- Товари, що вивозяться для представництв країни (України) за кордоном.

Особливу актуальність має облік неорганізованої ("човникової") торгівлі, яка є важливою статтею платіжного балансу країни. Тому відповідно до рекомендацій Статистичної комісії ООН вартість ввезених споживчих товарів для комерційних цілей повинна враховуватись у статистиці зовнішньої торгівлі.

Важливим питанням митної статистики є облік орендованих товарів. Методології митної статистики передбачається тільки довгострокова оренда (лізинг), отже, обліку підлягають тільки товари, що ввозяться або вивозяться на умовах оренди на термін більше одного року (наприклад, постачання обчислювальної техніки, технологічного обладнання).

У міжнародній зовнішньоторговельній статистиці загальна вартість експорту та імпорту окремої країни обчислюється в національній валюті і в доларах США. Основним джерелом статистичних даних для обліку товарів є вантажна митна декларація, в якій вказується вартість експорту (імпорту) у національній валюті, валюта контракту, курс даної валюти на момент заповнення декларації.

Таким чином, митна статистика забезпечує основну частину інформації, необхідної для визначення величини експорту та імпорту товарів, а також показників їх структури та динаміки. Для отримання показників статистики зовнішньої торгівлі, тобто загального обсягу експорту та імпорту країни, необхідно до даних митного обліку додати дані форм статистичної звітності № 5 - ЗЕЗ "Звіт про товари, які не підлягають митному декларуванню", № 14 - ЗЕЗ "Звіт про товари, придбані в портах" і ф. № 9 - ЗЕЗ "Звіту про експорт (імпорт) послуг", що містить аналогічні показники, що дозволяють перерахувати вартість експорту та імпорту в долари США.

Ще однією методологічною особливістю митної статистики є забезпечення повного обліку експорту (імпорту) товарів та порівнянності даних національної статистики зовнішньої торгівлі з міжнародними даними. З цією метою використовуються класифікації та номенклатури товарів. В Україні застосовується Товарна номенклатура зовнішньоекономічної діяльності (ТН ЗЕД), яка базується на міжнародному класифікаторі - Гармонізованій системі опису та кодування товарів. В її основі закладений принцип ступеня обробки товарів: сировина - напівфабрикати - готові вироби. При побудові позицій номенклатури використовується така послідовність ознак, як призначення товарів, ступінь обробки, вид матеріалу.

Перевагами Гармонізованої системи є те, що вона найбільш повно відображає сучасну структуру міжнародної торгівлі і відповідає потребам митних органів (для визначення митних тарифів) та статистичних служб. У ТН ЗЕД кожен товар має дев'ятизначний цифровий код, що включає наступні елементи.

Перші шість цифр означають код товару за Гармонізованою системою; вісім перших знаків утворюють код товару за Комбінованою номенклатурі Європейського Союзу (КН ЄС). Дев'ята цифра призначена для майбутньої деталізації конкретних товарних позицій.

Таким чином, дотримання методологічних основ митної статистики забезпечує умови для порівнянності даних національних статистичних служб про зовнішню торгівлю з міжнародними.

5.3. Статистичне вивчення структури та динаміки експорту та імпорту товарів

Статистичні органи України розробляють показники структури експорту та імпорту з точки зору географічного розподілу і товарного складу. Зовнішньоторговельний оборот визначають, підсумовуючи обсяги експорту та імпорту. Сальдо зовнішньої торгівлі (зовнішньоторговельний баланс) являє собою різницю між експортом та імпортом ($C = E - I$).

У процесі аналізу встановлюється число країн, з якими Україна здійснює зовнішньоторговельні операції. Географічна структура експорту, імпорту і зовнішньоторговельного обороту визначається питомою вагою кожної країни в загальному обсязі експорту, імпорту і зовнішньоторговельного обігу. При цьому виділяють частку певної країни і окремих груп (країни СНД, країни ЄС, Америка, Азія тощо).

Зовнішньоторговельні операції Україна проводила з партнерами із 229 країн світу. За 2013р. експорт товарів склав 63312 млн. дол. США, імпорт – 76964 млн. дол. Від’ємне сальдо становило 13652 млн. дол.

Обсяг експорту товарів до країн СНД становив 34,8% від загального обсягу експорту, Європи – 27%, у т.ч. до країн Європейського Союзу – 26,5%, Азії – 26,6%, Африки – 8,1%, Америки – 3,4%, Австралії і Океанії – 0,1%. Найсуттєвіші експортні поставки здійснювались до Російської Федерації – 23,8% від загального обсягу експорту (механічні машини, чорні метали, залізничні локомотиви), Туреччини – 6% (чорні метали, добрива, жири та олії тваринного або рослинного походження), Китаю (руди, шлак і зола, жири та олії тваринного або рослинного походження, механічні машини) та Єгипту (чорні метали, зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження) – по 4,3%, Польщі – 4% (чорні метали, руди, шлак і зола, електричні машини), Італії – 3,7% (чорні метали, зернові культури, насіння і плоди олійних рослин), Казахстану – 3,3% (вироби з чорних металів, залізничні локомотиви, механічні машини).

Імпорт з Європи становив 37,1% від загального обсягу імпорту, у т.ч. з країн Європейського Союзу – 35,1%, з країн СНД – 36,3%, Азії – 19,8%, Америки – 5,6%, Африки – 1%, Австралії і Океанії – 0,1%. Найбільші надходження здійснювались з Російської Федерації – 30,2% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні машини, чорні метали), Китаю – 10,3% (електричні та механічні машини, взуття), Німеччини – 8,8% (механічні машини, засоби наземного транспорту, крім залізничного, фармацевтична продукція), Польщі – 5,3% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, пластмаси, полімерні матеріали, електричні машини), Білорусі – 4,7% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, крім залізничного, добрива), США – 3,6% (засоби наземного транспорту, крім залізничного, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні машини) та Італії – 2,7% (механічні машини, фармацевтична продукція, пластмаси, полімерні матеріали).

Товарна структура зовнішньої торгівлі України розробляється на основі ТН ЗЕД, відповідно до якої товари групують, розподіляючи їх у 21 розділ. У кожному розділі виділяється 97 груп, групи розбиваються на товарні позиції (більше 1200), потім на субпозиції (більше 5000) і підсубпозиції (більше 9000).

При вивченні товарної структури обчислюється питома вага кожного розділу ТН, а також частка бартерних (товарообмінних) операцій. Особливе місце приділяється аналізу обсягів давальницької сировини і продукції, яка виготовлена з нього, у складі експорту (імпорту) товарів.

Товарна структура експорту та імпорту товарів України наведена на рис. 5.1 та 5.2.

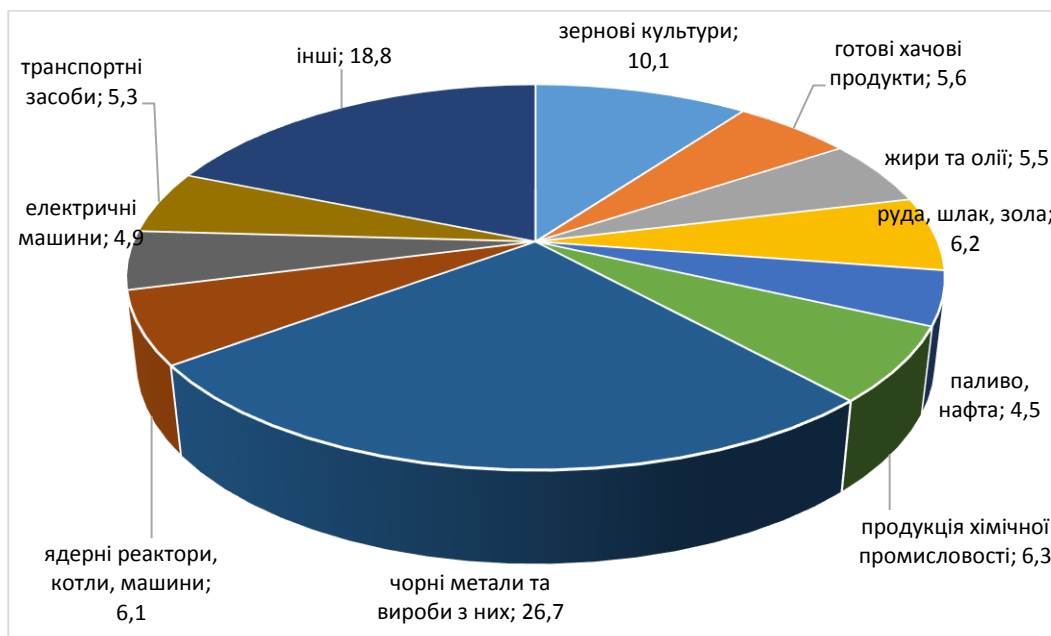

Рис. 5.1. Товарна структура експорту України у 2013 році

Отже, на зазначені позиції припадає 82% українського експорту. Найбільшу частку в товарній структурі експорту України займає чорні метали та вироби з них – 26,7%, продукція хімічної промисловості – 6,3%, руда, шлак та зол - 6,2%, ядерні реактори, котли та машини – 6,1%, готові харчові продукти – 5,6%, жири та олії – 5,5%, транспортні засоби – 5,3%.

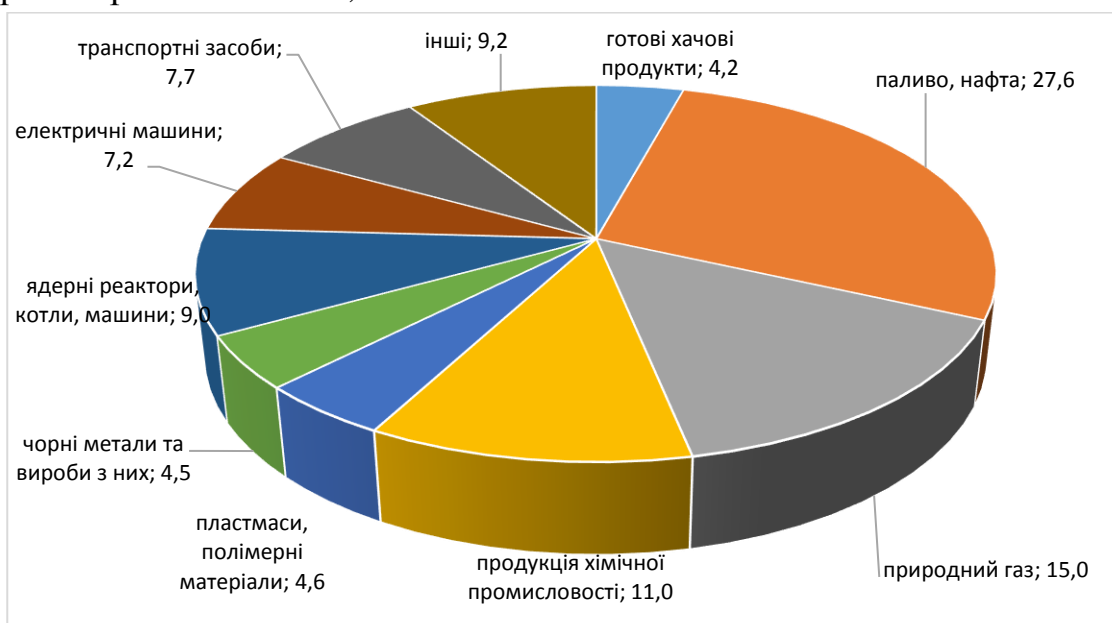

Рис. 5.2. Товарна структура імпорту України у 2013 році

Отже, зазначені позиції складають 91% українського імпорту. Найбільшу частку в структурі імпорту України займають мінеральні продукти, з яких 27,6% - це паливо та нафта, 15% - природний газ. 11% імпорту це продукція хімічної промисловості, 9% - ядерні реактори, котли та машини, 7,7% - транспортні засоби, 7,2% - електричні машини.

Загалом слід зазначити, що товарна структура зовнішньої торгівлі України протягом десятиріччя практично не змінилася, незмінною лишилася й номенклатура товарів, які забезпечують основну частину валютних доходів. У цілому структура експорту охоплює багато видів національних товарів, але список товарів, на які припадають основні обсяги валюти, налічує не більше десяти позицій: метали, товари хімічної промисловості, добрива, деякі види продукції харчової промисловості. Основу товарної структури зовнішньої торгівлі України, як було зазначено, як і раніше, складали недорогочінні метали та вироби з них, мінеральні продукти, механічне та електричне обладнання, транспортні засоби і шляхове обладнання, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості.

Для розрахунку показників структури використовується інформація про експорт (імпорт) товарів, що міститься у звітах підприємств та організацій України, що здійснюють ЗЕД. Оцінка товарів за їх вартістю у звітах наводиться у валюті контракту. Відомо, що зовнішньоторговельний оборот, експорт та імпорт оцінюється як у національній валюті, так і в доларах США. Тому перерахунок вартості товарів у долари США здійснюється на основі валюти контракту та офіційного середньомісячного курсу конкретної валюти до долара, встановленим НБУ.

Підрахунок експорту та імпорту України виконується за даними Державної митної служби (дані ВМД), плюс обсяги експорту електроенергії, риби, виловленої в нейтральних водах; імпорту природного газу і товарів, придбаних в іноземних портах, тобто даних ф. № 5 і ф. № 14.

Аналіз динаміки експорту, імпорту і зовнішньоторговельного обороту виконується за допомогою аналітичних показників ряду динаміки: абсолютний приріст, темп зростання, темп приросту абсолютне значення одного відсотка приросту, а також з використанням середніх показників динаміки.

Абсолютний приріст показує, на скільки одиниць один рівень ряду більше (+) або менше (-) іншого. Отже, для його розрахунку необхідно знайти різницю між порівнюваними рівнями ряду динаміки:

- ланцюговий абсолютний приріст: $\Delta_y^a = y_i - y_{i-1}$

- базисний абсолютний приріст: $\Delta_y^b = y_i - y_1$

Коефіцієнт (темп) зростання показує, у скільки разів один рівень ряду динаміки більше або менше за інший. Отже, для його розрахунку необхідно знайти відношення двох рівнів ряду динаміки:

- ланцюговий коефіцієнт зростання: $K_{zp}^n = y_i / y_{i-1}$

- базисний коефіцієнт зростання: $K_{zp}^b = y_i / y_1$

Через множення цих коефіцієнтів на 100% отримують відповідні темпи зростання:

- ланцюговий темп зростання: $T_{zp}^n = (y_i / y_{i-1})100$

- базисний темп зростання: $T_{zp}^b = (y_i / y_1)100$

Темп приросту показує, на скільки відсотків один рівень ряду динаміки більше (+) або менше (-) за інший. Оскільки базу порівняння при розрахунку темпів зростання завжди приймають за 100%, то для розрахунку темпу приросту достатньо із темпу зростання відняти 100%:

$$T_{np} = T_{zp} - 100\%.$$

Темп приросту, відповідно, як і темп зростання, може бути обчислений за ланцюговою та базисною схемою. Підстановка у формулу розрахункових формул темпів зростання (ланцюгового або базисного) і наступні перетворення дають змогу отримати прямі формули розрахунку темпів приросту:

- ланцюговий темп приросту:
$$T_{np}^n = \frac{y_i - y_{i-1}}{y_{i-1}} 100 = \frac{\Delta_i^n}{y_{i-1}} 100$$

- базисний темп приросту:
$$T_{np}^b = \frac{y_i - y_1}{y_1} 100 = \frac{\Delta_i^b}{y_1} 100$$

Як бачимо, прямі формули розрахунку темпів приросту (ланцюгового або базисного) - це відношення відповідного абсолютного приросту (ланцюгового чи базисного) до рівня ряду динаміки (попереднього або першого), у порівнянні з яким обчислено кожний абсолютний приріст.

Абсолютне значення 1% приросту вказує на абсолютну величину показника, що припадає на кожний відсоток приросту. Виражають показник у тих же одиницях, що і рівні ряду динаміки і розраховують як співвідношення абсолютного приросту і темпу приросту:

$$A_i = \frac{\Delta_i^n}{T_{np}^n} = \frac{y_i - y_{i-1}}{\frac{y_i - y_{i-1}}{y_{i-1}} 100} = \frac{y_{i-1}}{100} = 0.01 y_{i-1}$$

Цей показник має економічний сенс тільки за ланцюговою системою, оскільки усі базисні його значення однакові між собою - для будь-якого року буде дорівнювати $0,01 y_1$ тобто одній сотій першого рівня ряду динаміки.

Для отримання узагальнених характеристик часових рядів обчислюють **середні значення розглянутих показників аналізу ряду**.

Середній абсолютний приріст показує, на скільки у середньому приростав за одиницю часового відрізка показник, що розглядається у динаміці.

Його обчислюють за формулою середньої арифметичної простої із ланцюгових абсолютних приростів:

$$\bar{\Delta}_y = \frac{\sum_{i=1}^m \Delta_i}{m} \quad \text{або} \quad \bar{\Delta}_y = \frac{y_n - y_1}{n-1}$$

де m - число ланцюгових абсолютних приростів (нагадаємо, що воно на одиницю менше числа рівнів (n) у ряду динаміки, тобто $m=n-1$).

Середній коефіцієнт (темп) зростання показує, у скільки разів у середньому змінювався рівень ряду динаміки за одиницю часового відрізка.

Його розраховують із ланцюгових коефіцієнтів зростання за формулою середньої геометричної:

$$\bar{K}_p = \sqrt[m]{K_{zp(1)} * K_{zp(2)} * \dots * K_{zp(m)}}$$

де m — число ланцюгових коефіцієнтів зростання.

Якщо взяти до уваги взаємозв'язок ланцюгових і базисних коефіцієнтів (темнів) зростання, то розрахунок середнього коефіцієнта (темпу) зростання можна провести за формулою:

$$\bar{K}_p = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}}$$

Середній коефіцієнт (темп) приросту показує, на скільки відсотків (%) у середньому приростав за одиницю часового відрізка показник, що розглядався у динаміці.

Він знаходиться єдиним способом: як різниця середнього коефіцієнта (темпу) росту і одиниці (100%):

$$\bar{K}_{np} = \bar{K}_{zp} - 1$$

$$\bar{T}_{np} = \bar{T}_{zp} - 100$$

Середнє абсолютне значення 1% приросту установлює середню абсолютну величину показника, що припадає на кожний відсоток приросту в межах періоду, що аналізують.

Розрахунок здійснюють за формулою середньої арифметичної простої:

$$\bar{A}_i = \frac{\sum_{i=1}^m A_i}{m}$$

Важливим моментом для оцінки ефективності зовнішньої торгівлі є випередження темнів експорту в порівнянні з темпами зростання імпорту. З цією метою доцільним є розрахунок **коефіцієнта випередження (відставання)**:

$$K = T_e / T_i$$

де T_e , T_i — відповідно темпи зростання експорту та імпорту.

Якщо аналіз динаміки виконується за даними більше, ніж за два періоди, то коефіцієнт випередження слід розраховувати, використовуючи середні темпи зростання.

При аналізі динаміки зовнішньої торгівлі доцільним є проводити оцінку структурних змін експорту та імпорту.

Аналіз зміни географічної чи товарної структури зовнішньої торгівлі країни в динаміці здійснюються за допомогою коефіцієнтів:

1). Коефіцієнта структурних відхилень К. Гатєва:

$$K_r = \sqrt{\frac{\Sigma(d_1 - d_0)^2}{\Sigma(d_1^2 + d_0^2)}}, \text{ де}$$

d_1 , d_0 – частка певної країни, регіону (товару) в структурі експорту чи імпорту звітного та базисного періодів відповідно.

Цей коефіцієнт змінюється від 0 до 1. Чим ближчим є коефіцієнт до «1», тим більш суттєві зміни відбулися у структурі зовнішньої торгівлі.

2). Коефіцієнта структурних змін у часі:

$$K = \sqrt{\frac{\Sigma(d_1 - d_0)^2 * Q_i}{\Sigma Q_i}}, \text{ де}$$

Q_i – обсяги експорту (імпорту) по окремій країні, регіону чи товарній групі.

Даний коефіцієнт показує, на скільки процентних пунктів у середньому змінилася структура зовнішньої торгівлі країни у звітному періоді порівняно з базисним.

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі передбачає також виявлення тенденції (зростання або зниження) зовнішньоторговельного обороту, експорту, імпорту. З цією метою використовуються методи укрупнення інтервалів часу, метод "ковзної середньої", аналітичного вирівнювання.

5.4. Статистичне вивчення зовнішньої торгівлі послугами

Особливість експорту та імпорту послуг полягає в тому, що їх надають у момент споживання. Експорт і імпорт послуг здійснюється в різних формах:

- 1) виробник приїжджає до країни споживача для надання консультаційних послуг;
- 2) споживач приїжджає у країну виробника, наприклад, туризм;
- 3) виробник і споживач зустрічаються за межами своїх країн для надання (отримання) деяких транспортних послуг;

4) послуга забезпечується за допомогою транскордонного електрозв'язку (наприклад, комп'ютерні послуги) або поштою.

Дані про експорт (імпорт) послуг відображаються у формі статистичної звітності № 9 - ЗЕЗ, яка фіксує зміни в економічних відносинах між двома сторонами-резидентами і нерезидентами України. У міжнародній практиці резидентами вважають господарюючі суб'єкти, які функціонують на території країни (України) не менше одного року, а нерезидентами - тимчасово функціонуючих (менше одного року). Названий звіт складають всі юридичні особи, що здійснюють ЗЕД: підприємства, банки, біржі, комерційні структури, будівельні та транспортні організації, річкові та морські порти, готелі, ресторани, підприємства громадського харчування, вищі навчальні заклади, туристичні бюро, пошти, страхові компанії та деякі інші. Операції реєструються в момент надання послуг.

Звіт про експорт (імпорт) послуг складається відповідно до номенклатури послуг (НП ЗЕД) у вартісному вираженні, у розрізі країн, у валюті контракту. У ній наводяться найменування та коди країн, послуг, валют. Датою надання експорту (імпорту) послуг вважається дата приймально-здавального акту або платіжного документа.

Згідно з новим виданням Керівництва МВФ з платіжного балансу у складі послуг виділяють наступні види:

- *Транспортні послуги* включають вантажні та пасажирські перевезення будь-якими видами транспорту, а також інші види доставки і допоміжних послуг, включаючи оренду транспортного обладнання разом з екіпажами.

- *Туристичні послуги* - витрати по перебуванню за кордоном, пов'язані з обслуговуванням, освітою та охороною здоров'я, придбанням товарів і послуг відвідувачами для використання в ділових та особистих цілях протягом строку їх перебування (менше одного року) на території цієї країни.

- *Послуги зв'язку* включають операції між резидентами і нерезидентами з обслуговування систем зв'язку. Сюди відносяться поштові, кур'єрські та телекомунікаційні послуги (різні способи передачі звуку, зображення та інших видів інформації на відстань і пов'язане з цим експлуатаційне обслуговування, що здійснюється резидентами і нерезидентами).

- *Будівельні послуги* включають проекти зі спорудження та введення в дію будівельних об'єктів, тимчасово здійснюються за кордоном.

- У складі *страхових* враховуються послуги зі страхування вантажів (експортних та імпортних), інші види прямого страхування.

- *Фінансові послуги* охоплюють фінансове посередництво та допоміжні фінансові послуги, що надаються резидентами нерезидентам (і навпаки). У вартість фінансових послуг включаються комісійні збори і платежі, пов'язані з оформленням акредитивів, кредитних ліній, фінансового лізингу, операціями з іноземною валютою, наданням

споживчих і комерційних кредитів, брокерськими операціями, розміщенням цінних паперів, а також угоди про різні форми хеджування та ін.

- До категорії *комп'ютерні та інформаційні послуги* відносяться операції, що здійснюються між резидентами і нерезидентами та пов'язані з консалтингом в області обчислювальної техніки, програмним забезпеченням, наданням інформаційних послуг (обробкою даних, створенням банків даних, підготовкою зведень, новин); в цю категорію також включаються обслуговування та ремонт комп'ютерної техніки та іншого обладнання.

- *Роялті та ліцензійні платежі* включають надходження (експорт) і платежі (імпорт) резидентів і нерезидентів за офіційно дозволене використання торгових знаків, авторських прав, патентів, процесів, технологій, дизайнів, прав на виготовлення, а також використання оригіналів творів (приклад, рукописів, фільмів і т.п.)

- *Інші ділові послуги* включають перепродажу товарів за кордоном та інші торговельні послуги, операційний лізинг і, ділові, професійні і технічні послуги.

Зовнішньоторговельні операції послугами Україною проводилися з партнерами із 223 країн світу. За 2013 рік загальний обсяг експорту послуг становив 14509,2 млн. дол. США, імпорту – 7649,3 млн. дол. Позитивне сальдо становило 6859,9 млн.дол.

Структура українського експорту послуг протягом тривалого часу залишається майже незмінною. У 2013р. найбільші обсяги припадали на транспортні послуги, які займали 56,1% від загального обсягу експорту (за рахунок наданих послуг трубопровідного транспорту, залізничного, повітряного та морського), послуги з переробки матеріальних ресурсів – 11,8%, ділові послуги – 10,3% та послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги – 10%.

29% від загального обсягу експорту надано країнам Європейського Союзу, 41,3% - країнам СНД. Основною країною-партнером в експорті послуг залишається Російська Федерація, на яку припадає 5424,8 млн.дол. (37,4% від загального обсягу експорту).

Структура імпорту послуг також залишається майже незмінною протягом останніх років. Найбільшу частку в загальному обсязі імпорту послуг у 2013р. складала транспортні послуги – 21,6% (за рахунок одержання послуг повітряного, залізничного, автомобільного та морського транспорту), ділові послуги – 18,3%, послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю, – 13,1%, роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності, – 10,4%, Частка імпорту послуг, одержаних від країн СНД, складає 19,7% від загального обсягу імпорту, від країн Європейського Союзу – 54,5%.

Контрольні запитання та завдання

1. Що досліджує статистика зовнішньої торгівлі?
2. Що входить до завдань статистики зовнішньої торгівлі?
3. Митна статистика зовнішньої торгівлі: предмет спостереження, мета та завдання.
4. У чому полягають методологічні особливості митної статистики?
5. Назвіть основні показники аналізу зовнішньої торгівлі?
6. На основі яких статистичних показників здійснюється аналіз динаміки зовнішньої торгівлі?
7. За допомогою яких статистичних показників здійснюється оцінка зрушень в структурі зовнішньої торгівлі?
8. У чому полягає особливість статистичного вивчення зовнішньої торгівлі послугами?
9. Які види послуг розрізняють в статистиці торгівлі?
10. Проведіть аналіз динаміки та структури зовнішньої торгівлі товарами та послугами України.

Тестові завдання

- 1. Яким може бути сальдо зовнішньої торгівлі окремої країни?**
 1. Додатним
 2. Від'ємним
 3. Нульовим
 4. Усе перераховане вище
- 2. Як визначається оборот зовнішньої торгівлі окремої країни?**
 1. Підсумовуванням її експорту й імпорту
 2. Різницею між експортом і імпортом
 3. Підсумовуванням її експорту чи імпорту
 4. Відношенням суми експорту до суми імпорту
- 3. Як визначається сальдо (баланс) зовнішньої торгівлі?**
 1. Підсумовуванням її експорту й імпорту
 2. Різницею між експортом і імпортом
 3. Підсумовуванням тільки її експорту чи імпорту
 4. Відношенням суми експорту до суми імпорту

4. Товарна структура експорту - це:

1. Питома вага експорту конкретного товару в загальній вартості експорту
2. Питома вага експорту в окрему країну в загальній вартості експорту
3. Питома вага імпорту конкретного товару в загальній вартості імпорту
4. Питома вага імпорту з конкретної країни в загальній вартості імпорту

5. Вартість зовнішньоторговельних операцій за рік становила, в млрд. дол США: експорт товарів — 14,7; експорт послуг — 4,2; імпорт товарів — 15,2; імпорт послуг — 4,8. Зовнішньоторговельний оборот дорівнює: а) 38,9; б) 29,9. Сальдо торговельного балансу: в) активне; г) пасивне.

1. а, в.
2. а, г.
3. б, в.
4. б, г.

6. Яка форма звітності є первинним документом для обліку експорту (імпорту) товарів?

1. Митна декларація
2. Звіт про експорт (імпорт) послуг
3. Звіт про іноземні інвестиції
4. Звіт про експорт товарів, що не проходять митного декларування

7. Географічна структура експорту товарів характеризує:

1. питому вагу експорту в окрему країну в загальному обсязі експорту;
2. питому вагу експорту товарів в окрему країну в загальному обсязі експорту;
3. питому вагу експорту мінеральних продуктів у загальному обсязі експорту;
4. співвідношення вартості експорту та імпорту.

8. Що характеризує показник «статистична вартість» у митній декларації?

1. Це вартість товару, що експортується, в національній валюті
2. Це вартість товару, що експортується, в валюті контракту
3. Це вартість в національній валюті, що округлена до цілих тисяч
4. це вартість в доларах США

ТЕМА 6

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

- 6.1. Статистичні показники ефективності зовнішньої торгівлі.
- 6.2. Індексні показники в оцінці ефективності зовнішньої торгівлі.

6.1. Статистичні показники ефективності зовнішньої торгівлі

Під *ефективністю зовнішньої торгівлі* розуміють економію витрат праці, яка утворюється за рахунок різних рівнів витрат на виробництво однакових товарів у різних країнах. Розрізняють ефективність експорту, ефективність імпорту та ефективність зовнішньої торгівлі в цілому. Будь-який показник ефективності визначається співвідношенням отриманого ефекту з витратами або ресурсами, що викликали цей ефект.

Ефективність зовнішньої торгівлі (національного господарства в цілому) визначається зіставленням витрат виробництво імпоротної продукції у вітчизняних умовах та витрат на виробництво експортних товарів. Різниця між цими величинами дорівнює економії витрат у зв'язку з розвитком зовнішньої торгівлі.

Витрати на виробництво експортних товарів включають виробничі витрати на створення продукції в експортному виконанні, транспортування до кордону і навантаження, тобто вартість експорту в цінах ФОБ або у внутрішніх цінах.

Витрати на імпорту продукцію включають вартості виробництва імпоротної продукції, додатковий економічний ефект, отриманий за рахунок різної якості вітчизняної та імпоротної продукції, отже, це вартість імпорту у внутрішніх цінах реалізації.

Коефіцієнт економічної ефективності, що дорівнює відношенню витрат на імпорт до витрат на експорт, повинен бути більше 1, у такому випадку зовнішньоторговельний обмін вважається вигідним. Крім узагальнюючого показника бюджетної ефективності в оцінці зовнішньої торгівлі використовуються приватні показники.

Показники ефективності експорту:

1. Повна ефективність експорту (ПЕ), що визначається співвідношенням валютної виручки від реалізації експортної продукції та витрат на її виробництво.
2. Бюджетна (валютна) ефективність експорту (БЕ)– співвідношення між валютною виручкою за експортну продукцію та вартістю продукції в внутрішніх цінах (цінах виробництва).

3. Економічна ефективність експорту (ЕЕ) – співвідношення вартості експортної продукції в внутрішніх цінах та витрат на її виробництво.

Взаємозв'язок: $ПЕ = БЕ * ЕЕ$.

Валютна ефективність імпорту визначається відношенням виручки від реалізації імпорту всередині країни до витрат на його придбання або співвідношенням необхідних витрат на виробництво імпорту в умовах країни до витрат на імпорт.

Використання цих показників для кожного товару дозволяє виключити з зовнішньоторговельного обороту ті товари, які мають низьку валютну ефективність. Разом з тим скорочення експорту може призвести до скорочення імпорту з високим рівнем валютної ефективності, тому необхідність експорту або імпорту окремих товарів визначається розрахунком іншого показника, який визначається множенням валютної ефективності конкретного товару на загальний показник середньої валютної ефективності імпорту (експорту).

Зовнішньоторговельний оборот конкретними товарами вважається доцільним, якщо зазначене твір буде більше одиниці. Така умова пояснюється тим, що

*Валютна ефективність експорту i-го товару * середня валютна ефективність імпорту = 1*

*Валютна ефективність імпорту i-го товару * середня валютна ефективність експорту = 1*

Роль зовнішньої торгівлі в національній економіці країни характеризують системою показників, які можна об'єднати в групи.

I. Об'ємні показники, що обчислюються в національній валюті і в доларах США.

1. Обсяг імпорту (І).

2. Обсяг експорту (Е).

3. Обсяг зовнішньоторговельного обороту (СОТ), який визначається сумою експорту в цінах ФОБ і сумою імпорту в цінах СІФ.

4. Сальдо експорту-імпорту (Е - І), яке визначається різницею між експортом та імпортом, або зовнішньоторговельний баланс. Сальдо може бути позитивний, нульове і негативне.

Важливе значення має показник доходів від зовнішньоекономічної діяльності в доходах державного бюджету.

II. Відносні показники:

1. Коефіцієнт еластичності (залежності) експорту (імпорту) на душу населення від ВВП на душу населення. Показник розраховується співвідношенням темпів приросту експорту (імпорту) і ВВП в розрахунку на душу населення.

$$K = \frac{\Delta E}{E} \div \frac{\Delta ВВП}{ВВП}$$

де ΔE - абсолютний приріст експорту у звітному періоді порівняно з базисним (на душу населення);

E - абсолютний експорт в розрахунку на душу населення (у базисному періоді);

$\Delta \text{ВВП}$ - приріст ВВП в розрахунку на душу населення.

2. Коефіцієнт випередження (відставання) темпів зростання експорту (імпорту) над темпами зростання ВВП:

$$K_{\text{вип}} = \frac{T_E}{T_{\text{ВВП}}} ; \quad K_{\text{вип}} = \frac{T_I}{T_{\text{ВВП}}}$$

3. Відсоток покриття експортом імпорту, що розраховується відношенням суми експорту до суми імпорту:

$$\%n = \frac{E}{I} * 100\%$$

4. Коефіцієнт внутрішньовидової міжнародної спеціалізації, що розраховується співвідношенням сальдо зовнішньої торгівлі до зовнішньоторговельного обороту:

$$K_{\text{вн}} = \frac{E_i - I_i}{E_i + I_i} \cdot 100\%$$

Значення коефіцієнту $K_{\text{вн}}$ змінюється від -100% (виключно імпортуюча країна за певним товаром) до $+100\%$ (виключно експортуюча країна за певним товаром). Показники в середині діапазону $[-100\%; +100\%]$ характеризують ступінь втягнення країни до внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації.

III. Показники експортної та імпортної залежності, що характеризують масштаби зв'язків окремих національних економік зі світовим ринком.

Термін квота в даний час має три значення. Перш за все, це метод регулювання експортно-імпортних операцій і встановлення кількісних обмежень обсягів ввезення або вивезення товарів на певний термін. По-друге, квота - це кількісний показник, який характеризує частки країни у світовому обсязі виробництва, ресурсів, капіталу. По-третє, квота - це інструмент регулювання зовнішньої торгівлі і показник значення імпорту та експорту в національному господарстві.

Експортна квота (ЕК), розраховується відношенням обсягу експорту до зовнішньоторговельного обороту або до ВВП. Показники використовуються на рівні країни для характеристики значущості експорту для економіки щодо конкретних видів продукції. На рівні підприємства експортна квота визначається ставленням експорту до виручки від реалізації. Прийнято вважати експортну квоту в межах норми, якщо її рівень становить близько 10% від ВВП:

$$ЕК = \frac{E}{\text{ВВП}} * 100\% ; \quad ЕК = \frac{E}{\text{ЗТО}} * 100\% ;$$

Крім узагальнюючого показника в аналітичних цілях використовують приватні показники експортної квоти, які розраховують по відношенню до обсягу виручки від реалізації:

- а) по промисловості в цілому;
- б) за галузями промисловості;
- в) з найважливіших видів промислової продукції

$$EK = \frac{E_i}{BP_i} * 100\% ;$$

де BP_i — виручка від реалізації продукції даного виду.

Імпортна залежність країни характеризується узагальнюючим показником **імпортної квоти (ІК)**:

$$IK = \frac{I}{ВВП} * 100\%$$

У цьому сенсі показник використовують як кількісне обмеження імпорту. Імпортну квоту розраховують також відношенням вартості імпорту до обсягу внутрішнього споживання, що включає ВВП і вартість імпорту.

Більш комплексним показником відкритості економіки зазвичай вважають **зовнішньоторговельну квоту**:

$$ЗТК = \frac{ЗТО}{ВВП} * 100\%.$$

Окремі показники розраховуються:

- а) зіставленням обсягу продукції, що ввозиться і ресурсів окремих галузей:

$$d = \frac{\text{імпорт продукції}}{\text{для } i - \text{галузі}} / \frac{\text{кінцева продукція}}{i - \text{галузі}}$$

- б) з найважливіших видів сировини для промисловості або продуктів харчування (зерно, м'ясо тощо) імпортна квота визначається часткою імпорту в обсязі споживання.

$$d = \text{Імпорт} / \text{Споживання};$$

- в) по найважливіших видах продукції цей показник обчислюють по відношенню до видимого споживання:

$$d = \text{Імпорт} / \text{Видиме споживання},$$

$$\text{Видиме споживання} = \text{Виробництво} + \text{Імпорт} - \text{Експорт}.$$

На посилення імпортної залежності вказує підвищення (у динаміці) частки імпортної продукції в поточному виробництві провідних галузей промисловості. Імпортна залежність в цьому випадку виступає одним з факторів, що визначають функціонування економіки галузей і національного господарства в цілому. Висока імпортна залежність характерна для країн, що мають вузьку спеціалізацію.

Вивчення динаміки розглянутих вище показників дозволяє зробити висновки про посилення (ослаблення) участі країни в міжнародному поділі праці, про зростання (зниження) залежності країни від імпортних поставок продукції, технологій.

Аналіз змін, що відбуваються в обсязі зовнішньоторговельного обороту і в його структуру, необхідний також при дослідженні загальногосподарської кон'юнктури країни з урахуванням залежності її від зовнішніх ринків.

6.2. Індексні показники в оцінці ефективності зовнішньої торгівлі

До числа найважливіших завдань статистики у перехідний період належить розробка методології розрахунку індексів цін, умов торгівлі.

Динаміка експорту (імпорту) зовнішньоторговельного обороту вивчається за допомогою системи індексів вартісного обсягу

$$I_{pq} = \frac{\sum q_1 p_1}{\sum q_0 p_0}$$

фізичного обсягу в порівнянних цінах

$$I_q = \frac{\sum q_1 p_0}{\sum q_0 p_0}$$

і цін

$$I_p = \frac{\sum q_1 p_1}{\sum q_1 p_0}$$

Взаємозв'язок між ними виражається: $I_{pq} = I_q * I_p$

На основі індексів середніх цін експорту та імпорту статистичні служби різних країн розраховують, а потім публікують у щорічниках по зовнішній торгівлі **індекси умов торгівлі** ($I_{у.т.}$).

$$I_{у.т.} = I_{\text{середніх цін експорту}} / I_{\text{середніх цін імпорту}}$$

Якщо величина цього індексу більше одиниці, то умови зовнішньої торгівлі для країни з іншою державою покращилися, тобто ціни на експортовану продукцію росли швидше, ніж на імпортовану і буде потрібно менша кількість експорту, щоб сплатити певну кількість імпорту.

Якщо цей індекс дорівнює одиниці, то умови зовнішньої торгівлі для країни не змінилися, отже, зміна середніх цін експорту пропорційно зміні середніх цін імпорту.

У разі, якщо індекс менше одиниці, значить зміна цін зовнішньої торгівлі для країни було несприятливим, тобто зростання цін на експортовану продукцію відставав від зростання цін на імпортовану продукцію. Тоді кажуть, що умови зовнішньої торгівлі для даної країни погіршилися.

Індекс умов торгівлі розкриває тенденцію взаємного руху експортних та імпортних цін у торгівлі з окремо взятою країною або за групами країн. Величина індексу залежить від товарної структури експорту та імпорту, а також від рівня цін в торгівлі з окремою країною. Індекс умов торгівлі дає інформацію, що характеризує положення країни в світовій торгівлі, але він має ряд недоліків. Найважливіший з них полягає в тому, що, засвідчуючи про загальне поліпшення умов торгівлі, індекс не враховує кількість проданого товару. Тому поряд з поліпшенням умов зовнішньої торгівлі можуть погіршуватися показники платіжного балансу країни через

скорочення обсягу експортованих товарів і, навпаки, через збільшення обсягу імпортованих товарів.

Крім розглянутого індексу в статистиці зовнішньої торгівлі зарубіжних країн знаходить застосування **індекс бруто-умов торгівлі**, що розраховується на основі індексів фізичного обсягу експорту та імпорту

$$I_{\text{бр.-ум.}} = \frac{I_{qe}}{I_{qi}}$$

Представляє також інтерес **індекс умов торгівлі**, що розраховується з використанням індексу фізичного обсягу та індексів експортних та імпортних цін

$$I_{\text{у.т.}} = I_{\text{фіз. обсягу експорту}} * I_{\text{експортних цін}} / I_{\text{імпортних цін}}$$

Ефективність зовнішньої торгівлі конкретної країни з іншою країною або з групою країн оцінюють за допомогою **індексу цінових співвідношень**:

$$I_{\text{ц.с.}} = I_{\text{експортних цін}} / I_{\text{імпортних цін}}$$

$$I_{\text{ц.с.}} = \frac{\sum q_a^E p_a^E}{\sum q_a^E \bar{p}^E} \div \frac{\sum q_a^I p_a^I}{\sum q_a^I \bar{p}^I}$$

де q_a — кількість експортованих (імпортованих) товарів в країну a ;

p_a — експортна (імпортна) ціна товару, направлено в країну (з країни) a ;

\bar{p}^E — середня ціна даного товару при експорті його до групи країн;

\bar{p}^I — середня ціна імпортного товару з групи країн;

$\sum q_a^E \bar{p}^E$, $\sum q_a^I \bar{p}^I$ — виручка з експорту (або витрати на імпорт), які могли б бути, якщо б ціна експортованого (імпортованого) товару була б дорівнює середньогруповій.

Співвідношення цін буде сприятливим для нашої країни, якщо $I_{\text{ц.с.}} > 100\%$. Це можливо, якщо зростання експортних цін випереджає зростання цін імпортової продукції. Результати цінових співвідношень можуть бути використані в аналітичних цілях і в абсолютному (грошовому) обчисленні:

а) для експорту $\sum q_a^E p_a^E - \sum q_a^E \bar{p}^E$.

абсолютний приріст вартості експорту в країну "а" можливий в результаті перевищення цін у конкретну країну в порівнянні із середньою ціною до групи країн (більш низькі ціни призведе до зменшення експорту);

б) для імпорту $\sum q_a^I \bar{p}^I - \sum q_a^I p_a^I$.

абсолютна зміна імпорту за рахунок розбіжності між середньою ціною з групи країн і конкретної країни;

в) абсолютна зміна зовнішньоторговельного обороту в цілому визначається алгебраїчної сумою величин з експорту та імпорту.

Таким чином, індекс умов торгівлі та індекс цінових співвідношень характеризують ефективність зовнішньої торгівлі.

Контрольні запитання та завдання

1. Що розуміють під ефективністю зовнішньої торгівлі?
2. Які показники ефективності розраховують, який між ними взаємозв'язок?
3. Охарактеризуйте систему показників оцінки ефективності зовнішньої торгівлі?
4. Що характеризує і як розраховується коефіцієнт еластичності експорту (імпорту) на душу населення від ВВП на душу населення?
5. Що характеризує і як розраховується коефіцієнт випередження (відставання) темпів зростання експорту (імпорту) над темпами зростання ВВП?
6. Що характеризує і як розраховується коефіцієнт покриття експортом імпорту?
7. Що характеризує і як розраховується коефіцієнт внутрішньовидової міжнародної спеціалізації?
8. Що належить до показників експортної та імпоротної залежності?
9. Що входить до системи індексів вартісного обсягу та для чого вони використовуються?
10. Що таке індекс умов торгівлі?
11. Для чого в статистиці торгівлі використовуються індекс цінних співвідношень?

Тестові завдання

1. Що розуміємо під ефективністю зовнішньої торгівлі країни?

1. Абсолютний результат (ефект) здійснення експортно-імпортних операцій
2. У скільки разів витрати на покупку імпорту більше витрат на виробництво цього товару у вітчизняних умовах;
3. Економію витрат праці, яка утворюється за рахунок різних рівнів витрат на виробництво однакових товарів в різних умовах;
4. На скільки відсотків зміниться експорт при збільшенні ВВП на 1%.

2. Який показник одержимо відношенням валютного виторгу від продажу продукції на зовнішньому ринку до вартості експортної продукції у внутрішніх цінах?

1. Економічна ефективності експорту
2. Бюджетна ефективність експорту

3. Повна ефективність експорту

4. Експортну квоту

3. Який економічний зміст має коефіцієнт еластичності ВВП від обсягу експорту?

1. На скільки % зросте (зменшиться) ВВП, якщо обсяг експорту збільшиться на 1%

2. На скільки грошових одиниць зросте (зменшиться) ВВП, якщо експорт збільшиться на 1 грошову одиницю

3. У скільки разів рівень ВВП вище (нижче) ніж рівень експорту

4. На скільки % зросте (зменшиться) обсяг експорту, якщо ВВП збільшиться на 1%

4. Який територіальний індекс визначається співвідношенням індексів експортних та імпортних цін?

1. Індекс цінових співвідношень у зовнішній торгівлі з конкретною країною

2. Індекс умов торгівлі для конкретної країни

3. Індекс бруто-умов торгівлі

4. Індекс зовнішньоторговельного обороту

5. Як змінилися за звітний період умови зовнішньої торгівлі для країни, якщо середні ціни експорту знизилися на 6 %, середні ціни імпорту зросли на 4 %?

1. Поліпшилися на 9,6 %.

2. Погіршали на 2 %.

3. Погіршали на 9,6 %

4. Поліпшилися на 10,6 %.

6. Валютна виручка від експорту товару А склала 490 млн. дол., вартість експорту у внутрішніх цінах – 482 млн. дол., а витрати на виробництво - 436 млн. дол. Розрахувати коефіцієнт бюджетної ефективності експорту товару А.

1. 1,12.

2. 1,02.

3. 1,11.

4. 1,29.

7. Бюджетна ефективність експортних товарів у звітному періоді порівняно з базисним збільшилася на 3%, повна ефективність зменшилася на 2%. Як змінилася економічна ефективність експорту?

1. зменшилася на 1%

2. збільшилася на 1%

3. зменшилася на 4,9%

4. збільшилася на 0,9%

8. Що можна визначити за формулою $\sum q_x^i \bar{p}^i - \sum q_x^i p_x^i$?

1. Фактичну вартість імпорту з країни

2. Вартість імпорту з країни, що перерахована по середній ціні для групи країн, з яких постачається товар
3. Абсолютний результат цінових співвідношень по експорту в конкретну країну
4. Абсолютний результат цінових співвідношень по імпорту із конкретної країни

9. Що можна визначити за формулою $\sum q_x^e \bar{p}^e - \sum q_x^e p_x^e$?

1. Абсолютний результат цінових співвідношень по експорту в конкретну країну
2. Абсолютний результат цінових співвідношень по імпорту із конкретної країни
3. Фактичну вартість експорту в країну «X»
4. Вартість експорту в країну «X», що перерахована по середній ціні для групи країн, в які постачається товар

10. Що можна визначити відношенням індексу динаміки середніх цін експорту на індекс динаміки середніх цін імпорту?

1. Індекс цінових співвідношень
2. Індекс умов торгівлі
3. Загальний індекс цін експорту продукції
4. Індекс зовнішньоторговельного обороту

11. Якщо індекс цінових співвідношень України в торгівлі з Росією складає 161,8%, то:

1. Результати зовнішньої торгівлі з Росією сприятливі для України
2. Результати зовнішньої торгівлі з Росією несприятливі для України
3. Висновок зробити неможливо

12. Якщо вартість імпорту газу з Росії в Україну складає 2288 млн. дол., а вартість імпорту газу з Росії в Україну за середньою світовою ціною – 3700 млн. дол., то абсолютний результат цінових співвідношень по імпорту сладе:

1. 1412 млн. дол.
2. - 1412 млн. дол.
3. 161,7%
4. 61,8%

13. Якщо коефіцієнт економічної ефективності експорту дорівнює 1,09, це означає, що:

1. експортна ціна на 9% вища, ніж ціна на внутрішньому ринку
2. експортна ціна на 9% менша, ніж ціна на внутрішньому ринку
3. на одну грошову одиницю витрат на експорт приходиться 1,09 гр. од. виручки во внутрішніх цінах
4. віддача від 1 грошової одиниці витрат складає 1,09 гр. од.

14. Якщо коефіцієнт повної ефективності експорту більший за одиницю, це означає, що:

1. експорт вигідний та доцільний

2. експорт не вигідний та недоцільний
3. висновок зробити неможливо

15. Якщо індекс умов торгівлі менший за одиницю, це означає, що:

1. умови торгівлі з конкретною країною поліпшилися
2. умови торгівлі з конкретною країною погіршилися
3. умови торгівлі з конкретною країною не змінилися
4. висновок зробити неможливо.

16. Як визначається коефіцієнт покриття експортом імпорту для країни?

1. Підсумовуванням її експорту й імпорту
2. Різницею між експортом і імпортом
3. Підсумовуванням тільки її експорту чи імпорту
4. Відношенням суми експорту до суми імпорту

17. Який показник одержимо відношенням експорту до ВВП?

1. Коефіцієнт покриття
2. Імпортну квоту
3. Експортну квоту
4. Зовнішньоторговельну квоту

18. Який показник одержимо відношенням балансу зовнішньої торгівлі до зовнішньоторговельного обороту?

1. Коефіцієнт покриття
2. Коефіцієнт внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації
3. Експортну квоту
4. Зовнішньоторговельну квоту

19. У звітному періоді вартість експорту в поточних цінах зросла на 8%, його фізичний обсяг скоротився на 4%. Як змінилися ціни на експортну продукцію?

1. Зросли на 3,7 %.
2. Зросли на 4 %.
3. Зросли на 12,5%.

20. Експорт товарів і послуг за рік становив 34 млрд. дол. США, імпорт товарів і послуг — 35,5. Сальдо торговельного балансу: а) активне; б) пасивне. Коефіцієнт покриття: в) менше 100 %; г) більше 100 %.

1. а, в.
2. а, г.
3. б, в.
4. б, г.

21. Чистий експорт країни дорівнює 4 млн. дол., імпорт 3,5 млн. дол. Розрахувати величину експортної квоти, якщо ВВП дорівнює 50 млн. дол.

1. 8%
2. 7%

3. 15%
4. 45 млн. дол.

22. У звітному періоді вартість експорту в поточних цінах зросла на 10%, його ціни збільшилися на 2%. Як змінився фізичний обсяг експорту?

1. Зріс на 12 %.
2. Зменшився на 8 %.
3. Знизився на 7,3 %.
4. Зріс на 7,8%.

23. Експорт країни у звітному році збільшився на 2% порівняно з попереднім роком, а імпорт – на 7 %. Коефіцієнт випередження зростання імпорту порівняно зі зростанням експорту складає:

1. 3,5
2. 1,05
3. 5%
4. 0,95

24. Коефіцієнт внутрішньовидової спеціалізації розраховується як:

1. відношення між сальдо та оборотом зовнішньої торгівлі
2. відношення між експортом та імпортом
3. відношення між сальдо зовнішньої торгівлі та експортом
4. різниця між сальдо та оборотом зовнішньої торгівлі

25. Якщо коефіцієнт внутрішньовидової спеціалізації є від'ємною величиною, то:

1. сальдо зовнішньої торгівлі є від'ємним
2. сальдо зовнішньої торгівлі є додатним
3. зовнішньоторговельний оборот країни зменшився порівняно з попереднім роком

ТЕМА 7

СТАТИСТИЧНІ МЕТОДИ АНАЛІЗУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

7.1. Статистичний аналіз сезонності експортно-імпортних операцій.

7.2. Використання методу аналітичного вирівнювання для прогнозування обсягів експорту, імпорту, зовнішньоторговельного обороту.

7.3. Використання індексних функціональних моделей в аналізі експортних, імпортних квот, вартості експорту на рівні підприємства.

7.4. Визначення збалансованості та пропорційності експорту, імпорту, іноземних інвестицій на регіональному рівні на основі коефіцієнтів локалізації та концентрації.

7.5. Метод багатовимірної середньої в аналізі зовнішньоекономічних зв'язків регіонів.

7.6. Використання кореляційно-регресійного методу при вивченні взаємозв'язків і виявлення закономірностей розвитку ЗЕЗ.

7.1. Статистичний аналіз сезонності експортно-імпортних поставок

На динаміку зовнішньоторговельного обороту істотно впливають сезонні коливання експортно-імпортних поставок. Сезонним коливанням притаманні відносно стійкі зміни обсягів поставок за внутрішньорічними періодами протягом ряду років, тобто підйоми і спади експорту (імпорту) з року в рік в певні місяці (квартали).

Для вивчення сезонності широке застосування знаходять статистичні методи, що дозволяють виявити фактичну сезонність і оцінити її за допомогою спеціальних показників - індексів сезонності; встановити конфігурацію сезонної хвилі і прогнозувати можливі зміни на майбутнє.

Для розрахунку індексів сезонності використовують наступні **методи**:

- метод простої середньої арифметичної;
- метод ковзної середньої;
- метод аналітичного вирівнювання:
 - а) за лінійними і нелінійними рівняннями;
 - б) за гармоніками ряду Фур'є.

Метод простої середньої арифметичної застосовують в рядах динаміки експортно-імпортних поставок, в яких немає виразної тенденції зростання або зниження.

Спочатку визначають середні рівні за кожен місяць (квартал) за даними не менше, ніж трьох років. Далі розраховується середньомісячний рівень за триріччя в цілому. Зіставивши середній рівень кожного місяця (\bar{y}_l) з загальною середньою (\bar{y}_0), визначають індекс сезонності для відповідного місяця..

$$I_s = \frac{\bar{y}_l}{\bar{y}_0} * 100\%$$

Послідовність розрахунків показана в макеті таблиці 7.1

Таблиця 7.1

Розрахунок індексів сезонності методом простої середньої

Місяці	Експорт (y)			$\sum y$	$\bar{y} = \frac{\sum y}{n}$	$I_s = \frac{\bar{y}_l}{\bar{y}_0} * 100\%$
	2006	2007	2008			
А	1	2	3	4	5	6
Разом:	Σ	Σ	Σ	Σ	\bar{y}_0	100%

Якщо в ряду динаміки є тенденція зростання або зниження експортно-імпортних поставок, то застосовують **метод ковзної середньої** або аналітичного вирівнювання. Для визначення індексів сезонності спочатку розраховують згладжені рівні методом ковзної середньої або вирівняні рівні за рівнянням прямої або іншої функції (параболи, гіперболи тощо).

Індекси сезонності розраховуються відношенням фактичного рівня за конкретний квартал (місяць) до вирівняного рівня цього ж періоду. У результаті при використанні квартальних даних за три роки отримують дванадцять індексів сезонності. Потім обчислюють середні індекси сезонності для однойменних кварталів.

$$I_s = \left[\sum \frac{\bar{y}_l}{\bar{y}_0} * 100\% \right] / n$$

Найбільш прийнятним і більш точним у порівнянні з методом ковзної середньої вважається **метод аналітичного вирівнювання**, тому що при використанні методу ковзної середньої втрачається ряд рівнів, коротшає вихідний ряд показників. Застосування методу ковзної середньої засноване на використанні показників за великий проміжок.

Оскільки при розрахунку індексів сезонності (I_s) в основному елімінований (усунутий) вплив випадкових факторів (так як використовуються дані декількох років), то можна припустити, що сезонний фактор постійно впливає на величину експорту (імпорту). Наприклад, сезонна постачання газу, нафтопродуктів, палива пов'язана з сезонністю споживання; сезонна постачання соняшнику, цукру викликана

сезонним характером виробництва; сезонність експорту (імпорту) зимової або літнього одягу та взуття обумовлена сезонністю реалізації та споживання.

Для оцінки та прогнозування експортних поставок товарів, що мають сезонний характер, гарні результати дає **гармонічний аналіз**. Цей метод полягає у вирівнюванні фактичних рівнів ряду динаміки за гармоніками ряду Фур'є, який являє собою нескінченний ряд синусоїдальних і косинусоїдальних функцій, тобто суму гармонік. За допомогою ряду Фур'є динаміку явищ можна представити у вигляді деякої функції часу "x", в якій складові розташовані за спаданням періодів:

$$\bar{y}_x = A_0 + \sum_{k=1}^n (A_k \sin kx + B_k \cos kx)$$

де k - число гармонік (номер гармоніки);

n - число спостережень (кварталів);

A_0, A_k, B_k - параметри ряду Фур'є.

Параметри визначають методом найменших квадратів:

$$A_0 = \frac{\sum y}{n}; A_k = \frac{2}{n} \sum y * \sin kx; B_k = \frac{2}{n} \sum y * \cos kx.$$

Функцію часу можна представити як частини довжини кола, тому функція часу "x", тобто позначення кожного кварталу, прийме такі значення:

$$1\frac{2\pi}{n}; 2\frac{2\pi}{n}; 3\frac{2\pi}{n}; \dots n\frac{2\pi}{n};$$

де $n = 180^\circ$

Перша гармоніка має вигляд:

$$\bar{y}_x = A_0 + A_1 \sin x + B_1 \cos x;$$

При кількості гармонік $k=2$, друга гармоніка (або гармоніка другого порядку) представляється:

$$\bar{y}_x = A_0 + A_1 \sin x + A_2 \sin 2x + B_1 \cos x + B_2 \cos 2x,$$

третя:

$$\bar{y}_{x_{1.2.3}} = A_0 + A_1 \sin x + A_2 \sin 2x + A_3 \sin 3x + B_1 \cos x + B_2 \cos 2x + B_3 \cos 3x.$$

Слід врахувати, що число гармонік не може перевищувати $n/2$, тобто $k \leq n/2$. Отже, для періоду в 12 кварталів функція буде складатися не більше, ніж з 6 гармонік. Разом з тим найбільша частина коливання враховується вже третьою гармонікою, період якої збігається з періодом сезонності досліджуваного ряду. З огляду на складність розрахунків всіх шести гармонік, на практиці найчастіше обмежуються третьою гармонікою.

Виконуючи прогноз, виходять з припущення, що в майбутньому збережеться колишня амплітуда коливань. У ряду динаміки експортно-імпортних поставок, що мають тенденцію зростання або зниження, необхідно замість " A_0 " використовувати не середній рівень ряду, а величину передбачуваного тренда, тобто врахувати виявлені закономірності на основі отриманого рівняння тренду:

$f(t) = a_0 + a_1 t$ (рівняння прямої),

$f(t) = a_0 + a_1 t + a_2 t^2$ (рівняння параболи другого порядку),

$f(t) = a_0 + a_1/t$ (гіперболи) або іншої отриманої функції.

Отже, з урахуванням тенденції модель має вигляд:

$$\bar{y}_{t,x} = f(t) + \sum_{k=1}^n (A_k \sin kx + B_k \cos kx)$$

де $f(t)$ - тренд,

t - номер спостереження (квартал, місяць),

k - номер гармонік,

$$x = k \left[\frac{2\pi}{n} \right].$$

Підставляючи в рівняння замість t відповідні значення фактора часу на наступні періоди, а також значення $\sin x$ і $\cos x$, розраховують очікувану величину експорту (імпорту) конкретного виду продукції. Прогнозні розрахунки виконують зазвичай в довірчих інтервалах. В якості довірчого інтервалу може служити середня абсолютна помилка апроксимації:

$$\xi = \frac{\sum |y_t - \bar{y}_{t,x}|}{n},$$

де y_t - фактичні рівні;

$\bar{y}_{t,x}$ - вирівняні (теоретичні) рівні.

Відносна помилка апроксимації може бути використана як помилка прогнозу.

$$\xi_{\text{від}} = \left[\frac{\sum |y_t - \bar{y}_{t,x}|}{\frac{\sum y_i}{n}} \right] * 100\%$$

Прийнято вважати, що результати прогнозу прийнятні, якщо відносна помилка апроксимації не перевищує 15%.

7.2. Використання методу аналітичного вирівнювання для прогнозування обсягів експорту, імпорту, зовнішньоторговельного обороту

Одним з прийомів, який дозволяє виявити загальну тенденцію в рядах динаміки та на її основі спрогнозувати подальший розвиток показника є метод аналітичного вирівнювання. В цьому випадку рівні ряду динаміки виражаються у вигляді функції часу: $\bar{y}_t = f(t)$. В основі методу покладений *метод найменших квадратів*, який полягає в тому, що шляхом застосування ряду алгебраїчних розрахунків знаходиться така теоретична лінія, яка найбільш точно відбиває ряд динаміки. Це означає, що крім

наявних, так званих емпіричних даних, розраховують нові рівні, одержані в результаті вирівнювання. Таким чином, отримані два ряди динаміки характеризують зміну одного і того ж явища фактичними, тобто емпіричними, і теоретичними, тобто умовними, рівнями.

Основною умовою вирівнювання рядів динаміки за методом найменших квадратів є розрахунок нових рівнів, сума квадратів відхилень яких від даних первісного ряду має бути мінімальною. Це означає, що теоретична лінія вирівнювання повинна знаходитись на оптимальній віддалі від фактичних рівнів ряду.

Вибір рівняння (тренду) для аналітичного вирівнювання рядів динаміки є дуже складним і цілком залежить від характеру зміни у часі досліджуваного явища. Так, рівняння прямої лінії доцільно застосовувати в тому випадку, коли члени рівномірно збільшуються або зменшуються, тобто абсолютні прирости стабільні. Якщо ж рівні ряду змінюються з постійним прискоренням, то слід віддати перевагу параболі. Моделювання динамічних рядів, рівні яких швидко зростають на початку, а потім розвиток затухає до кінця періоду (тобто коли йдеться про прямування до певної граничної величини), слід проводити за логістичною функцією. Експоненціальні криві росту добре описують процеси, що мають "лавиноподібний" характер, а саме: коли приріст залежить переважно від досягнутого вже рівня; при цьому різні обмеження для росту не виявляють будь-якого помітного впливу. Якщо ж обмежувальний фактор увесь час діє, при цьому ефективність його впливу зростає разом з ростом досягнутого рівня, то доцільно описування цього процесу здійснити за допомогою модифікованої експоненти і т. ін.

Розраховуються параметри трендових рівнянь методом найменших квадратів, при цьому нелінійні функції приводяться до лінійного виду. Система нормальних рівнянь має вигляд:

$$\begin{cases} na + b\Sigma t = \Sigma y \\ a\Sigma t + b\Sigma t^2 = \Sigma yt \end{cases}$$

Якщо початок відліку часу ($t=0$) перенести в середину ряду, то $\Sigma t = 0$, то система нормальних рівнянь для розрахунку параметрів тренду прийме вигляд:

$$\begin{cases} a = \frac{\Sigma y}{n} \\ b = \frac{\Sigma yt}{\Sigma t^2} \end{cases}$$

Використання трендових моделей для короткострокових та середньострокових прогнозів можливо при таких умовах:

- 1) період часу, за який вивчається прогнозований показник, повинен бути достатнім для виявлення закономірностей;
- 2) трендова модель в період, що аналізується, повинно розвиватися еволюційно;

3) процес, що описується часовим рядом, повинен характеризуватися визначеною інертністю, тобто для значних суттєвих змін в поведінки показника необхідний значний час;

4) автокореляційна функція часового ряду та його залишкового ряду повинна бути швидко затухаючою, тобто вплив пізнішої інформації повинен сильніше відображатися на оцінці, що прогнозується, ніж вплив більш ранньої інформації.

В практиці статистичного вивчення динаміки, зокрема експортно-імпортних операцій, розрізняють такі основні типи розвитку явищ у часі:

1) рівномірний розвиток – розвиток з постійним абсолютним приростом рівнів часового ряду. Основна тенденція при цьому описується *лінійним типом тренду*:

$$\hat{y} = a_0 + a_1 t$$

де a_0 - постійна складова;

a_1 - коефіцієнт, що характеризує швидкість (темп) розвитку процесу, що вивчається, та напрямку його розвитку (при $a_1 > 0$ рівні динаміки рівномірно зростають, при $a_1 < 0$ – рівномірно знижуються).

2) рівноприскорений (рівноуповільнений) розвиток – розвиток при постійному збільшенні (зменшенні) темпу приросту рівнів часового ряду. Основна тенденція розвитку описується *поліномом другого ступеня (параболою)*:

$$\hat{y} = a_0 + a_1 t + a_2 t^2$$

де a_2 - коефіцієнт, що характеризує постійну зміну швидкості (темпу) розвитку (при $a_2 > 0$ відбувається прискорення розвитку, при $a_2 < 0$ – уповільнення розвитку).

3) розвиток зі змінним прискоренням (уповільненням) – розвиток при змінному прискоренні (уповільненні) темпів приросту рівнів часового ряду. Основна тенденція розвитку описується *поліномом третього ступеня*:

$$\hat{y} = a_0 + a_1 t + a_2 t^2 + a_3 t^3$$

де a_3 - коефіцієнт, що характеризує зміну прискорення розвитку (при $a_3 > 0$ прискорення зростає, при $a_3 < 0$ – уповільнюється).

4) розвиток з уповільненням зростання в кінці періоду – розвиток, за якого приріст в останніх (кінцевих) рівнях часового ряду наближається до нуля. Основна тенденція розвитку описується *логарифмічною функцією*:

$$\hat{y} = a_0 + a_1 \ln t$$

5) розвиток за експонентою – розвиток, що характеризується стабільним темпом зростання (зниження). Основна тенденція розвитку описується *показовою функцією (або експоненціальною)*:

$$\hat{y} = a_0 a_1^t$$

б) розвиток за ступеневою функцією – розвиток з постійним відносним приростом часового ряду. Основна тенденція розвитку описується *ступеневою функцією*:

$$\hat{y} = a_0 t^{a_1}$$

Окрім трендових прогнозних моделей, при прогнозуванні динаміки експортно-імпортних операцій використовуються й інші типи прогнозних моделей, зокрема:

- *адаптивні моделі* (моделі Брауна, Хольта) – методи, що дозволяють при побудові прогнозних моделей враховувати більшою мірою поточну інформацію, меншою – минулу. Основна властивість таких методів – зміна коефіцієнтів побудованої моделі під час надходження нової інформації, тобто адаптація моделей до нових даних.

- *авторегресійні моделі* (моделі Бокса-Дженкінса та ОЛІМП) – методи, що враховують тенденцію зміни (тренд), сезонну та випадкову компоненти.

При аналізі динамічних рядів зустрічаються випадки, коли в ряді немає відомостей за той чи інший період (або момент) часу. Знаходження відсутнього показника всередині ряду в статистиці називається **інтерполяцією**. У той же час доводиться знаходити відсутній показник у кінці або на початку ряду, тобто продовжувати ряд. Знаходження наступних рівнів ознаки, коли попередні відомі, називається **екстраполяцією**. Екстраполяція, як і інтерполяція, ґрунтується на припущенні, що наявні величини цілком достатньо визначають закономірність розвитку явища і її можна поширити на відсутні рівні.

За допомогою екстраполяційних розрахунків отримують прогнозні значення на найближчу перспективу. Для цього може бути застосований спосіб вирівнювання рядів динаміки, коли знаходження тенденції зміни явища в майбутньому здійснюється на основі наявної тенденції: знайдені математичні криві за досліджуваній період механічно продовжують на майбутній час і, таким чином, передбачають тенденцію зміни явища в наступні періоди (або моменти) часу. Однак, користуватись методом екстраполяції для прогнозу можна тільки за умови, що суттєвих змін у розвитку явища відбутися не буде. Крім того, важливо пам'ятати, що період прогнозу повинен бути 3-4 рази меншим, ніж ряд динаміки, що досліджується. У протилежному разі прогнозні значення показника суттєво відрізнятимуться від дійсно майбутніх його значень.

7.3. Використання індексних функціональних моделей в аналізі експортних, імпортних квот, вартості експорту на рівні підприємства

Статистичне вивчення ролі зовнішньої торгівлі в національній економіці країни має завершуватися виявленням закономірностей у формуванні імпоротної залежності

або експортної квоти. При цьому практичний інтерес представляють закономірності, що формуються в процесі розвитку і взаємодії імпоротної та експортної квоти з основними макроекономічними показниками. Такий аналіз можна виконати за допомогою індексних функціональних моделей.

Вихідним при побудові моделей повинен бути показник ВВП, від якого залежить величина експорту та імпорту товарів і послуг.

Модель детермінованою зв'язку, що характеризує **імпортну квоту**, можна уявити у вигляді добутку факторів:

а - частка валової доданої вартості (в основних цінах) у ВВП;

б - частка кінцевих споживчих витрат у валовій доданій вартості;

в - локальний показник імпоротної квоти (частка імпорту в складі кінцевих споживчих витрат).

$$IK = \frac{I}{VVP} = \frac{ВДВ}{VVP} * \frac{КСВ}{VVP} * \frac{I}{КСВ}$$

а б в

де *ВДВ* — валова додана вартість в основних цінах;

КСВ — кінцеві споживчі витрати;

I — імпорт.

Вирішується така модель методом ланцюгових схем зв'язків. При цьому визначається абсолютна зміна імпоротної квоти під впливом кожного з факторів, включених у модель. Так, вплив зміни частки валової доданої вартості у ВВП відображає частину податків на виробництво та імпорт і визначається:

$$\Delta IK_a = IK_0 \frac{I_{ВДВ} - I_{VVP}}{I_{VVP}},$$

вплив зміни частки споживчих витрат у валовій доданій вартості:

$$\Delta IK_b = IK_0 \frac{I_{КСВ} - I_{ВДВ}}{I_{VVP}},$$

зміна загального показника імпоротної квоти за рахунок частки імпорту в кінцевих споживчих витратах (локального показника імпоротної квоти):

$$\Delta IK_v = IK_0 \frac{I_1 - I_{КСВ}}{I_{VVP}},$$

Модель детермінованою зв'язку, що характеризує **експортну квоту**, можна уявити у вигляді добутку факторів:

а - частка кінцевих споживчих витрат у ВВП;

б - частка імпорту у кінцевих споживчих витратах;

в – коефіцієнт покриття експортом імпорту.

$$EK = \frac{E}{VVP} = \frac{КСВ}{VVP} * \frac{I}{КСВ} * \frac{E}{I}$$

а б в

Вирішується така модель аналогічно методом ланцюгових схем зв'язків.

На рівні підприємства можна оцінити величину **експорту**, яка формується під впливом середньорічної вартості основних фондів (а), фондівддачі (б), коефіцієнта реалізації (в) і частки експорту у виручці від реалізації (г). Фондовіддача розраховується відношенням випуску товарів (або валової доданої вартості) до середньорічної вартості основних фондів. Модель буде мати вигляд:

$$E = O\Phi * \frac{B}{a} * \frac{BP}{b} * \frac{E}{BP}$$

де B — випуск товарів (послуг) в основних цінах за період (можна використовувати показник валової доданої вартості);

BP — виручка від реалізації товарів (послуг) за період.

Зміна експорту від впливом зміни середньорічної вартості основних фондів:

$$\Delta E = E_o (IO\Phi - 1)$$

Вплив фондівддачі на експорт оцінюється: $\Delta E_\Phi = E_o (I_{ВДВ} - I_{O\Phi})$

Вплив коефіцієнта реалізації на величину експорту: $\Delta E_K = E_o (I_{BP} - I_{ВДВ})$

Вплив зміни локального показника експортної квоти: $\Delta E = E_o (I_E - I_{BP})$

7.4. Визначення збалансованості та пропорційності експорту, імпорту, іноземних інвестицій на регіональному рівні на основі коефіцієнтів локалізації та концентрації

Оцінка нерівномірності розподілу експорту, імпорту чи іноземних інвестицій на регіональному рівні, тобто між окремими складовими сукупності (регіонами) ґрунтується на порівнянні часток двох розподілів – за кількістю елементів сукупності d_j (або за факторною ознакою $d_{факт}$) та за обсягом значень ознаки D_j (або за результативною ознакою $d_{рез}$). Якщо розподіл значень ознаки рівномірний, то $d_j = D_j$. Відхилення часток свідчить про певну нерівномірність розподілу, яка вимірюється коефіцієнтами:

$$L_j = \frac{D_j}{d_j} * 100 = \frac{d_{рез}}{d_{факт}} * 100$$

1) локалізації

$$K = \frac{1}{2} \sum |D_j - d_j| = \frac{1}{2} \sum |d_{рез} - d_{факт}|$$

2) концентрації

Коефіцієнт локалізації розраховується для кожної складової сукупності. За рівномірного розподілу всі значення коефіцієнтів локалізації дорівнюють «1». У випадку концентрації значень ознаки у певній складовій сукупності $L_j > 1$, і навпаки.

Коефіцієнт концентрації є узагальнюючою характеристикою відхилення розподілу від рівномірного. Значення його коливаються у межах від 0 до 1. У рівномірному розподілі $K=0$. Чим помітніша концентрація, тим більше значення K відхиляється від 0.

Для оцінки нерівномірності розподілу експорту, імпорту чи іноземних інвестицій також можуть використовуватися такі показники, як:

- коефіцієнт децильної диференціації: $K_d = \frac{d_9}{d_1}$, що розраховується співвідношенням дев'ятого та першого децилів та показує, у скільки разів мінімальне значення показника (наприклад, експорту чи ВВП) у 10% найкрупніших країн світу більше значення показника у 10% найменших країн.

- коефіцієнт Джині: $K^{Дж} = 1 - 2 \sum f_{відн} \cdot x_{кумуля} + \sum f_{відн} \cdot x_{відн}$, де

$f_{відн}$ - частка частот і-ої групи країн (регіонів);

$x_{кумуля}$ - кумулятивна (накопичена) частка значень показника (експорту) за групами країн (регіонів),

$x_{відн}$ - частка значень показника (експорту) і-ої групи країн (регіонів)

Відносно рівномірним вважається розподіл, якщо коефіцієнт Джині не досягає 40%.

7.5. Метод багатовимірної середньої в аналізі зовнішньоекономічних зв'язків регіонів

Рівень розвитку зовнішньоекономічних зв'язків регіонів є комплексним (інтегральним) показником, оцінка якого може проводитися на багатьма параметрами (одиничними показниками), до яких можна віднести обсяги експорту, імпорту, іноземних інвестицій, зарубіжних інвестицій, кількість суб'єктів, що здійснюють ЗЕД, прибуток від реалізації ЗЕД тощо.

Для оцінки комплексного (узагальнюючого) показника можна було б запропонувати використання **методу багатовимірної середньої**, суть якого полягає в заміні індивідуальних значень множини показників j -го елементу сукупності x_{ij} відносними величинами P_{ij} . Ці величини розраховуються співвідношенням індивідуальних значень показника до середніх значень за сукупністю або до еталонних значень:

$$P_{ij} = \frac{x_{ij}}{\bar{x}_{ij}} \quad \text{або} \quad P_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{i,st}}$$

Серед показників системи виділяються стимулятори та дестимулятори. Показники-стимулятори свідчать про високий рівень і-го показника при $P_{ij} > 1$; дестимулятори – при $P_{ij} < 1$. Щоб привести їх до однозначної характеристики для дестимуляторів P_{ij} обчислюється як обернена величина.

Сама багатовимірна середня може розраховуватися як середня арифметична з цих оцінок:

$$\bar{P}_j = \frac{\sum_{i=1}^m P_{ij}}{m}$$

На практиці вибір та обґрунтування форми багатовимірної середньої набагато складніший та залежить від специфіки самого інтегрального показника.

7.6. Використання кореляційно-регресійного методу при вивченні взаємозв'язків і виявлення закономірностей розвитку ЗЕЗ

При статистичному вивченні експортно-імпортних операцій показники ЗЕД приймаються в якості результативних. Такими можуть бути вартість експорту (імпорту), зовнішньоторговельного обороту, експортна або імпортна квота тощо. Інші економічні показники виступають в якості факторних ознак.

Кореляційно-регресійний метод аналізу застосовується в тому випадку, якщо між показниками ЗЕД та іншими економічними показниками є стохастична залежність. При функціональних зв'язках одному значенню факторного ознаки (x) відповідає одне, строго визначене значення результативного показника (y). При стохастичних зв'язках одному значенню факторного ознаки може відповідати кілька значень результативного і навпаки. При цьому зв'язок між ознаками виявляється в масі випадків і лише в середньому.

За направленням зв'язок може бути прямим (зі зростанням "x" росте "y") і зворотнім (зі збільшенням факторного ознаки результативний знижується).

За аналітичним виразом розрізняють: лінійні (залежність виражається рівнянням прямої), нелінійні (криволінійні) - виражаються рівнянням кривої.

За кількістю діючих ознак: парні залежності (в цьому випадку вивчається вплив на "y" одного факторного ознаки), множинні - вивчається вплив на "У" двох і більше факторних ознак.

Метод виявлення наявності зв'язку визначається характером залежності між явищами. При функціональній залежності використовуються балансовий, індексний методи. При стохастичній залежності - метод аналітичних угруповань у поєднанні з

дисперсійним аналізом, метод порівняння паралельних рядів, кореляційно-регресійний аналіз.

Кореляційно-регресійний аналіз передбачає вирішення трьох основних завдань: вибрати форму зв'язку, визначити параметри рівняння регресії (обраної форми зв'язку), оцінити тісноту та надійність зв'язку.

Використання цього методу можливе лише при дотриманні наступних умов. Факторні і результативні ознаки підкоряться закону нормального розподілу. Умова нормальності дотримується, якщо з ймовірністю 0,997 мінімальне та максимальне значення ознак не виходять за межі

$$[\bar{y} \pm 3\sigma_y], [\bar{x} \pm 3\sigma_x].$$

Факторні ознаки повинні бути суттєвими, тобто надавати досить сильний вплив на результативний показник. У той же час вони повинні бути незалежні між собою, тобто зв'язок між досліджуваними факторними ознаками повинен бути слабким.

Для отримання коректних результатів число об'єктів (одиниць спостереження, періодів) має в 3-4 рази перевищувати число змінних. Це означає, що, наприклад, при парному аналізі число об'єктів має бути не менше шести.

При виборі форми зв'язку зазвичай використовують графічний метод або метод найменших квадратів. У першому випадку будується особливий графік - кореляційної поле, яке представляє собою точкову діаграму. За характером розташування точок підбирається рівняння зв'язку. Застосування методу найменших квадратів передбачає, що сума квадратів відхилень фактичних значень від вирівняних по конкретному рівнянню буде величиною мінімальною. При використанні ПЕОМ зазвичай розраховують відразу всі рівняння, передбачені програмою. Вибір функції здійснюється в автоматичному режимі по мінімальній сумі квадратів відхилень.

Рівняння прямої має вигляд:

$$y_x = a_0 + a_1 x$$

Параболічна залежність виражається:

$$y_x = a_0 + a_1 x + a_2 x^2$$

Рівняння гіперболи:

$$y_x = a_0 + a_1/x$$

Параметри рівняння обраної форми зв'язку визначаються за методом найменших квадратів, відповідно до якого сума квадратів відхилень фактичних значень від обчислених по рівнянню повинна бути мінімальною:

$$\sum (y - \bar{y}_x)^2 \rightarrow \min$$

Якщо вирівнювання ведеться по прямій, то відповідно с цим методом отримаємо:

$$S = \sum (y - a_0 - a_1 x)^2 \rightarrow \min$$

Взявши перші похідні і прирівнявши їх до нуля, отримаємо:

$$dS/da_0 = 0; \quad dS/da_1 = 0$$

$$2 \sum (y - a_0 - a_1 x)(-1) = 0; \quad -\sum y + \sum a_0 + \sum a_1 x = 0;$$

$$2 \sum (y - a_0 - a_1 x)(-x) = 0; \quad -\sum yx + \sum a_0 x + \sum a_1 x^2 = 0$$

У результаті отримуємо систему нормальних рівнянь:

$$\sum a_0 + \sum a_1 x = \sum y; \quad a_0 n + a_1 \sum x = \sum y;$$

$$\sum a_0 x + \sum a_1 x^2 = \sum yx; \quad a_0 \sum x + a_1 \sum x^2 = \sum yx.$$

a_0, a_1 — сталі параметри рівняння.

Вирішуючи цю систему щодо " a_1 ", отримаємо:

$$a_1 = \frac{\overline{xy} - \bar{x} * \bar{y}}{\sigma_x^2},$$

$$\text{тоді } a_0 = \bar{y} - a_1 \bar{x}.$$

Параметр " a_0 ," показує усереднений вплив на результативну ознаку неврахованих (не виділених для дослідження) факторів.

Параметр " a_1 " називається коефіцієнтом регресії. У рівнянні прямої він показує, на скільки змінюється в середньому значення результативної ознаки при збільшенні факторного на одиницю.

При гіперболічній залежності параметр " a_1 " інтерпретується наступним чином: зі збільшенням " x " на одну одиницю свого виміру " y " збільшиться (зменшиться, в залежності від знаку) на $1/a_1$ свого вимірювання. Або інакше: зі збільшенням зворотного значення факторного ознаки на одну одиницю свого виміру результативний показник збільшується (зменшується) на " a_1 " свого вимірювання.

Коефіцієнт регресії для логарифмічної функції

$$\bar{y}_x = a_0 + a_1 \ln x$$

означає, що зі збільшенням $\ln x$ на одну одиницю свого виміру " y " збільшується (зменшується) на a_1 одиниць свого вимірювання.

Для показової функції

$$\bar{y}_x = a_0 \cdot e^{a_1 x}$$

зі збільшенням " x " на одну одиницю свого виміру, $\ln y$ збільшується на a_1 вимірювання.

При інтерпретації параметрів рівняння параболи слід враховувати, що знак "+" при параметрі a_1 , означає зростання, знак "-" - зниження.

Позитивний параметр a_2 вказує на прискорення, а негативний - на уповільнення зростання або зниження, тобто, наприклад, прискорене зростання або прискорене зниження; уповільнене зниження або сповільнене зростання.

Рівняння множинного зв'язку аналізується так: зі збільшенням " x_i " на одну одиницю свого виміру при фіксованих (середніх) значеннях інших факторів результативний показник збільшується (зменшується) на " a_i " одиниць свого вимірювання.

Для визначення відносного зміни результативного показника ($y\%$) при зміні факторного на 1% розраховують коефіцієнт еластичності:

$$K_{ел.} = \frac{\Delta y}{y} \div \frac{\Delta x}{x} \text{ або } \frac{\Delta y}{\Delta x} \div \frac{\bar{x}}{\bar{y}}$$

При вирівнювання за прямою коефіцієнт еластичності обчислюється:

$$K_{ел.} = a_1 \frac{\bar{x}}{\bar{y}}$$

При вирівнювання за кривою: $K_{ел.} = \frac{d\bar{y}_x}{dx} \cdot \frac{\bar{x}}{\bar{y}}$, де $\frac{d\bar{y}_x}{dx}$ - перша похідна від рівняння зв'язку, що отримане.

Оцінка тісноти і надійності зв'язку. Вибір методу оцінки тісноти (сили) зв'язку залежить від її виду. При лінійної залежності показник тісноти зв'язку називається лінійним коефіцієнтом кореляції, величина якого може знаходитися в межах

$$-1 \leq r \leq 1; \quad r = \frac{\overline{xy} \cdot \bar{x} \cdot \bar{y}}{\sigma_x \sigma_y}$$

Якщо зв'язок прямий, то $r > 0$; якщо зворотній, то $r < 0$; якщо зв'язку немає або зв'язок слабка, то $r \rightarrow 0$; при тісній залежності — $r \rightarrow 1$. Проміжні значення коефіцієнту кореляції та висновок щодо ступеня зв'язку наведені в таблиці 7.2.

Таблиця 7.2

Значення коефіцієнту кореляції	Характер зв'язку
До $ \pm 0,3 $	Практично відсутній
$ \pm 0,3 - \pm 0,5 $	Слабкий
$ \pm 0,5 - \pm 0,7 $	Помірний
$ \pm 0,7 - \pm 1,0 $	Тісний

Якщо лінійний коефіцієнт кореляції звести в квадрат, то отримаємо інший показник тісноти зв'язку, що називається **коефіцієнтом детермінації (Д)**, який відображає ступінь коливання "у" в залежності від зміни "х".

Кореляційний аналіз, як правило, відбувається на основі вибіркового обстежень, тому показник тісноти зв'язку має певну надійність. Для оцінки надійності зв'язку розраховують відповідний коефіцієнт:

$$\mu = \frac{|r| \sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r^2}}$$

Якщо значення коефіцієнту надійності перевищує 2,6, то зв'язок надійний.

Контрольні запитання та завдання

1. Що мається на увазі під сезонністю при аналізі зовнішньої торгівлі?
2. Якими методами можна врахувати фактор сезонності в аналізі експортно-імпортних операцій?
3. У чому полягає сутність гармонічного аналізу Фур'є?
4. У чому полягає метод аналітичного вирівнювання при прогнозуванні обсягів торгівлі?
5. Що таке тренд, якими функціями його можна описати?
6. За яких умов для прогнозування доцільно використовувати трендові моделі?
7. Які інші типи прогнозних моделей можна використовувати для побудови прогнозних оцінок динаміки зовнішньої торгівлі?
8. Що таке екстраполяція?
9. Охарактеризувати індексну функціональну модель імпортової квоти.
10. Охарактеризувати індексну функціональну модель експортної квоти.
11. Охарактеризувати індексну функціональну експорту на рівні підприємства.
12. За допомогою яких статистичних показників проводиться оцінка нерівномірності розвитку зовнішньої торгівлі у регіональному розрізі?
13. Яку роль в аналізі зовнішньоекономічних зв'язків відіграє метод багатовимірної середньої? У чому його суть?
14. З якою метою в аналізі зовнішньої торгівлі використовуються кореляційно-регресійний метод?

Тестові завдання

1. Для вивчення сезонності експортно-імпортних поставок засовується:

1. метод групування
2. гармонічний аналіз за рівнянням Фур'є
3. факторний аналіз
4. кореляційно-регресійний аналіз

2. Для вивчення тенденцій в динаміці експортно-імпортних поставок засовується:

1. метод аналітичного вирівнювання (побудова трендових рівнянь)
2. гармонічний аналіз за рівнянням Фур'є
3. метод групування
4. кореляційно-регресійний аналіз

3. Для вивчення взаємозв'язків між основними показниками розвитку світового господарства застосовується:

1. метод аналітичного вирівнювання (побудова трендових рівнянь)
2. гармонічний аналіз за рівнянням Фур'є
3. метод групування
4. кореляційно-регресійний аналіз

4. В рівнянні лінійної регресії, що описує залежність експорту від валового виробництва товарів та послуг, коефіцієнт регресії a_1 дорівнює 0,73. Це означає:

1. зв'язок між ознаками прямий та тісний;
2. зі збільшенням валового виробництва товарів та послуг на 1% експорт збільшується на 0,73%;
3. зв'язок між ознаками надійний
4. зі збільшенням валового виробництва товарів та послуг на 1 млрд. грн. експорт збільшується на 0,73 млн. дол.

5. Кореляційно-регресійний аналіз показав, що зі збільшенням валового випуску товарів та послуг України на 1% імпорту товарів знижується на 0,48%. Про це свідчить:

1. коефіцієнт регресії a_1
2. коефіцієнт еластичності
3. лінійний коефіцієнт кореляції
4. параметр a_0 в рівнянні регресії.

6. Вкажіть рівняння Фур'є для аналізу сезонності експортних поставок:

1. $I_s = \frac{\bar{y}_i}{\bar{y}} * 100$

2. $I_s = \frac{I_{S2006} + I_{S2007} + I_{S2008}}{3}$

3. $I_s = \left[\sum \frac{y_i}{\bar{y}_i} * 100 \right] : n$

4. $\bar{y} = a_0 + \sum_{k=1}^m (a_k \cos kt + b_k \sin kt)$

7. Який показник тісноти зв'язку вимірюється в межах від -1 до 1?

1. емпіричне кореляційне відношення
2. коефіцієнт детермінації
3. парний коефіцієнт кореляції
4. коефіцієнт еластичності

8. Що не належить до показників нерівномірності розподілу?

1. коефіцієнт концентрації
2. коефіцієнт Джині
3. коефіцієнт локалізації

4. коефіцієнт подібності

9. Коефіцієнт концентрації експорту залежно від валового регіонального продукту близький до нуля. Це свідчить про наявність:

1. пропорційного розподілу експорту за регіонами відносно ВРП;
2. непропорційного розподілу експорту за регіонами відносно ВРП;
3. близького до пропорційного розподілу експорту за регіонами відносно ВРП;
4. всі відповіді вірні

10. Які експортні поставки можуть суттєво змінюватися залежно від сезонів року?

1. експорт машин та обладнання
2. експорт зернових культур
3. експорт давальницької сировини
4. експорт хімічної продукції

11. Гребенева регресія використовується у випадку, якщо:

1. зв'язок між показниками ненадійний;
2. існує мультиколінеарність між факторними ознаками
3. факторні ознаки не пов'язані тісним зв'язком
4. результативний показник не залежить від факторних.

12. Якщо коефіцієнт кореляції дорівнює $-0,65$, це свідчить про наявність:

1. слабкого зворотного зв'язку
2. помірного зворотного зв'язку
3. помірного прямого зв'язку
4. сильного зворотного зв'язку

13. Кореляційна матриця дозволяє:

1. встановити зв'язок між результативною та факторними ознаками;
2. визначити напрямок та сили зв'язку між факторними ознаками;
3. виключити з подальшого кореляційно-регресійного аналізу несуттєві фактори;
4. всі відповіді вірні.

14. Який з критеріїв є оцінкою адекватності регресійної моделі?

1. коефіцієнт детермінації
2. коефіцієнт Дарбіна-Уотсона
3. коефіцієнт Фішера
4. відносна помилка апроксимації

15. Що не належить до показників тісноти зв'язку?

1. відносна помилка апроксимації
2. коефіцієнт детермінації
3. парний коефіцієнт кореляцій
4. коефіцієнт еластичності

16. Яка з наведених прогнозних моделей є адаптивною?

1. ОЛІМП
2. Брауна
3. Бокса-Дженкінса
4. трендова

17. Яка з наведених прогнозних моделей є авторегресійною?

1. Хольта
2. Брауна
3. Бокса-Дженкінса
4. трендова

18. Що можна визначити за формулою $\Xi_0(I_q - 1)$?

1. Індекс зовнішньоторговельного обороту
2. Абсолютну зміну експорту під впливом цін
3. Абсолютну зміну експорту під впливом фізичного обсягу
3. Відносну зміну експорту під впливом фізичного обсягу

19. Який з перелічених факторів не входить до індексної функціональної моделі експортної квоти?

1. частка валової доданої вартості в валовому внутрішньому продукті
2. частка кінцевих споживчих витрат у валовому внутрішньому продукті
3. частка імпорту в обсязі кінцевих споживчих витрат
4. коефіцієнт покриття експорту імпортом

20. Який з перелічених факторів не входить до індексної функціональної моделі імпортної квоти?

1. частка валової доданої вартості в валовому внутрішньому продукті
2. частка кінцевих споживчих витрат у валовій доданій вартості
3. частка імпорту в обсязі кінцевих споживчих витрат
4. коефіцієнт покриття експорту імпортом

21. За якою формулою можна визначити зміну імпортної квоти під впливом зміни частки кінцевих споживчих витрат у валовій доданій вартості?

$$1. IK_0 \frac{I_{ВДВ} - I_{ВВП}}{I_{ВВП}} \quad 2. IK_0 \frac{I_{КСВ} - I_{ВДВ}}{I_{ВВП}} \quad 3. IK_0 \frac{I_I - I_{КСВ}}{I_{ВВП}}$$

22. Що можна визначити за формулою $E_0(I_{BP} - I_B)$?

1. Зміну експорту підприємства під впливом фондівддачі
2. Зміну експорту підприємства під впливом коефіцієнту реалізації
3. Зміну експорту під впливом вартості основних фондів
4. Зміну експорту під впливом експортної квоти.

ТЕМА 8

СТАТИСТИКА ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

- 8.1. Економічна сутність іноземних інвестицій і завдання статистики
- 8.2. Статистичне вивчення структури та динаміки іноземних інвестицій
- 8.3. Статистика економічної ефективності іноземних інвестицій

8.1. Економічна сутність іноземних інвестицій і завдання статистики

Найважливішим елементом зовнішньоекономічної діяльності є іноземні інвестиції. Інвестиції - це вкладення в капітал, як грошовий, так і реальний. Це визначення інвестицій можна назвати бухгалтерським, тому що воно охоплює вкладення в усі види активів (коштів) підприємства.

Інвестиції у відтворення основних фондів і пов'язані з цим зміни оборотного капіталу називаються капітальними вкладеннями. В обсяг капітальних вкладень включаються витрати на нове будівництво, реконструкцію, розширення та технічне переозброєння діючих промислових, сільськогосподарських, транспортних, торговельних та інших підприємств, витрати на житлове та культурно-побутове будівництво.

Під інвестиціями розуміють також майнові та інтелектуальні цінності, що вкладаються в різні види діяльності з метою отримання доходу.

Розрізняють два типи інвестицій: фінансові - це вкладення в цінні папери та реальні - створення нових і збільшення діючих засобів виробництва. У свою чергу реальні інвестиції підрозділяються на:

- інвестиції в основні фонди підприємств: будівлі, споруди, устаткування, що купується підприємствами для використання у своїй діяльності. Сума інвестицій в основні фонди дорівнює сумі чистих і реноваційних інвестицій. Чисті інвестиції призначені для розширення випуску або зниження витрат виробництва на одиницю продукції; реноваційні інвестиції - для заміни тих, хто вибув, зношених факторів виробництва;

- інвестиції в нерухомість, що включають витрати на придбання об'єктів для проживання в них, для подальшої здачі в оренду і т.д.

Капітальні вкладення як частина інвестицій можна вважати інвестиціями в економічному сенсі, тому що вони пов'язані з відтворенням реального капіталу, тобто капіталу за економічним визначенням.

Сукупність практичних дій щодо реалізації інвестицій називається інвестиційною діяльністю (інвестуванням), а особи, що здійснюють інвестиції - інвесторами. Іноземні інвестиції статистика вивчає в двох напрямках: іноземні інвестиції в економіку (країни) України та іноземні інвестиції з економіки України.

Розмір іноземних інвестицій в економіку України в статистичній практиці оцінюють сукупним капіталом нерезидентів і враховують на початок і кінець звітного періоду.

Збільшення капіталу нерезидентів здійснюється за рахунок грошових внесків інвесторів (у тому числі за рахунок купівлі акцій); внесків у формі цінних паперів (у тому числі обміну акцій); внесків за рахунок ліквідації боргу (у тому числі переказ позик, кредитів в акції); реінвестування доходів; внесків у вигляді рухомого і нерухомого майна; внесків у формі нематеріальних активів (придбання юридичних прав, ноу-хау тощо); переоцінки капіталу; інших форм здійснення інвестицій на основі угод з резидентами України, а також за рахунок курсових різниць з операцій з іноземною валютою.

Зменшення капіталу нерезидентів відбувається за рахунок вилучення грошових і майнових внесків, інших внесків (у тому числі викуп акцій); втрати капіталу; інших видів зменшення капіталу, а також за рахунок курсових різниць.

В результаті сукупний капітал нерезидентів в економіку України на кінець періоду можна визначити, використовуючи балансову зв'язок:

$$СК_k = СК_n + Зб. кап. + КР - Зм. кап. - КР,$$

де $СК_k$ - сукупний капітал нерезидентів на кінець періоду;

$СК_n$ - сукупний капітал на початок періоду;

$Зб. кап.$ - збільшення капіталу нерезидентів;

$КР$ - курсові різниці;

$Зм. кап.$ — зменшення капіталу нерезидентів.

Аналогічно здійснюється облік інвестицій з України в інші країни світу. Дані про іноземні інвестиції в економіку України і з економіки України відображаються у формі статистичної звітності № 10-ЗЕЗ. Крім показників, характеризуючи рух капіталу резидентів (нерезидентів), у цій формі є дані про суму нарахованих дивідендів з інвестицій, про статутний фонд підприємства резидента (нерезидента) на початок і кінець звітного періоду, а також частка резидента (нерезидента) в статутному фонді у відсотках і сума в доларах США.

У завдання статистики іноземних інвестицій входить визначення їх обсягу, структури та динаміки, оцінка ефективності залучення іноземних інвестицій, вдосконалення методики розрахунку показників, що характеризують використання капіталу, аналіз чинників, що впливають на процес інвестування економіки.

2. Статистичне вивчення структури та динаміки іноземних інвестицій

Одним з найважливіших чинників відродження економіки України та проведення ринкових реформ є створення сприятливих умов для інвестування. За оцінками Кабінету Міністрів України, для продуктивного розвитку економіки потрібні іноземні інвестиції на суму 40-50 млрд. дол. США, щорічна потреба - від 7 до 8 млрд. дол. США. Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну та інвестицій з України наведена на рис. 8.1.

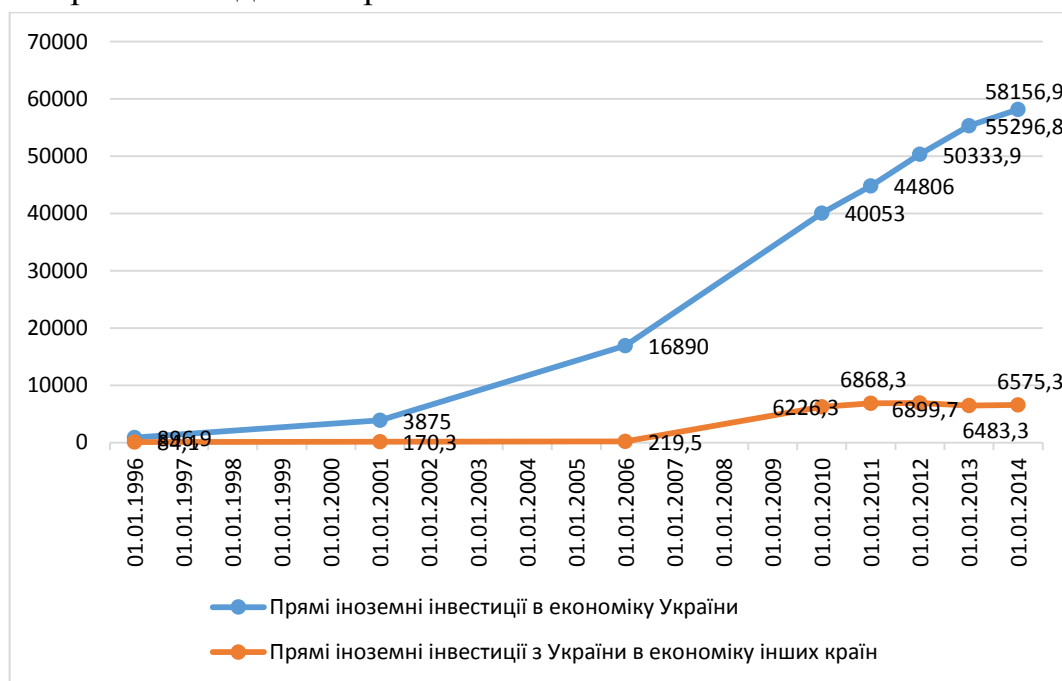

Рис. 8.1. Динаміка ПІІ в Україну та з України, млн. дол. США

Спостерігається тенденція до стійкого збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну, однак вони не задовольняють навіть невеликої частини наявного попиту. Станом на 01.01.2014 загальний обсяг іноземних інвестицій в Україну становив 58156,9 млн. дол. США, а з України до інших країн світу – 6575,3 млн. дол. США. Основними формами залучення інвестицій для України є грошові внески та внески у формі рухомого і нерухомого майна, на частку яких припадає 91,1%.

Статистика вивчає структуру іноземних інвестицій, виділяючи географічний, регіональний, галузевий і валютний розподіл капіталу.

Географічна структура віддзеркалює питому вагу окремих країн у загальному обсязі іноземних інвестицій, що надходять в економіку України, а також питома вага країн, в які здійснюються інвестиції з України. Незважаючи на поступове збільшення обсягів надходжень в Україну, їх географія суттєво не змінилася. Так, для географічної структури прямого іноземного інвестування характерним є збереження

провідної ролі Кіпру, Німеччини, Нідерландів, Великої Британії, Австрії, Росія (рис. 8.2).

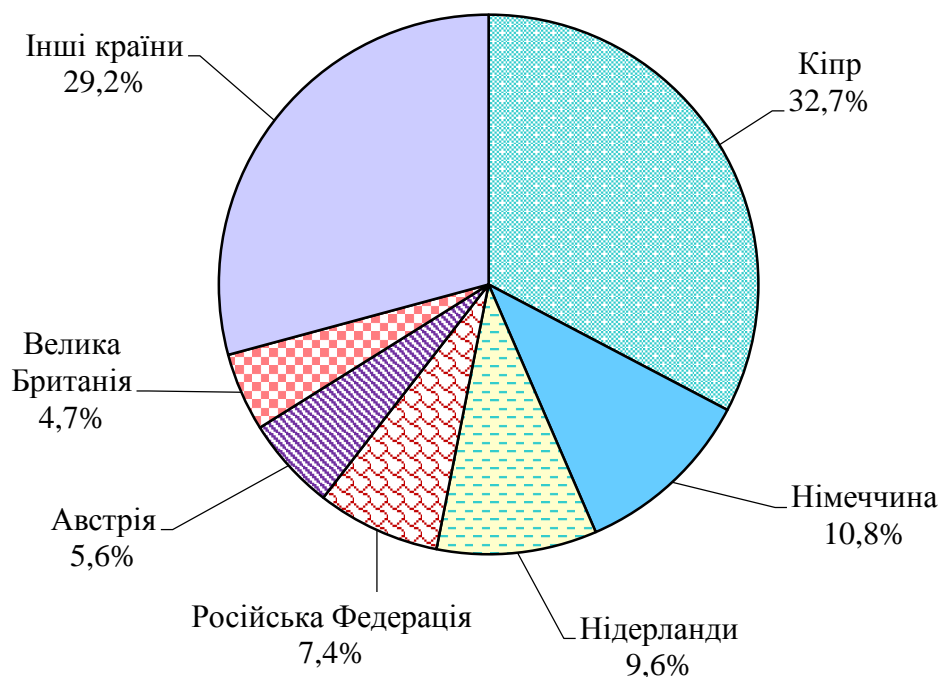

Рис. 8.2. Географічна структура ПІ в економіку України на 01.01.2014 р.

Географічна структура прямих інвестицій з економіки України закордон станом на 01.01.2014 р. представлена на рис. 8.3.

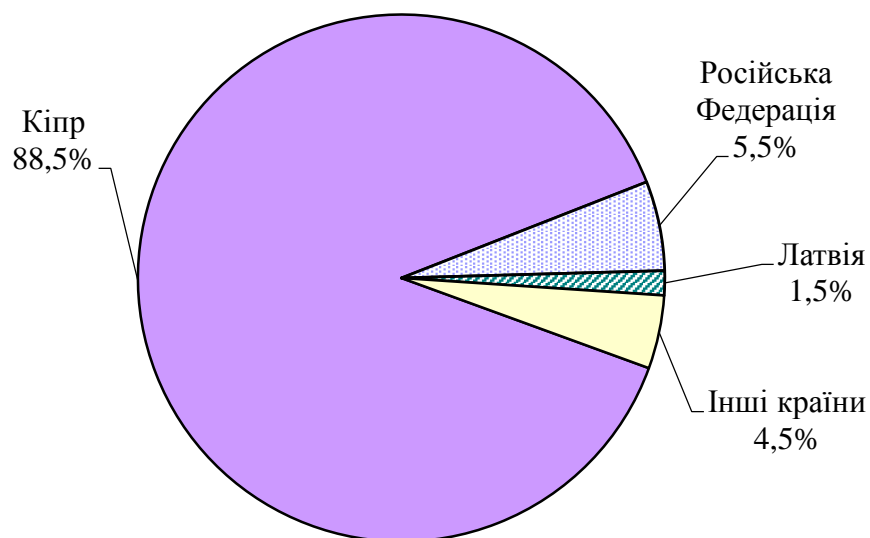

Рис. 8.3. Географічна структура інвестицій з економіки України закордон на 01.01.2014р.

Регіональна структура дозволяє оцінити питому вагу інвестицій, спрямованих на конкретні області України або її окремі регіони (з областей і регіонів). Така структура станом на 01.01.2014 р. представлена в таблиці 8.1.

Таблиця 8.1

Регіональна структура ІІІ станом на 01.01.2014 р.

	ІІІ в Україні		ІІІ з України	
	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%
Усього	58156,9	100	6575,3	100
АРК	1608,9	2,77	2,1	0,03
Вінницька	278,7	0,48	0,2	0,00
Волинська	339,3	0,58	-	-
Дніпропетровська	9092,1	15,63	200,3	3,05
Донецька	3510,5	6,04	5432,2	82,62
Житомирська	387,7	0,67	-	-
Закарпатська	447,4	0,77	-	-
Запорізька	1124,7	1,93	48,1	0,73
Івано-Франківська	813,5	1,40	-	-
Київська	1948,3	3,35	7,3	0,11
Кіровоградська	150,9	0,26	0,1	0,00
Луганська	883,8	1,52	11,6	0,18
Львівська	1706	2,93	28,4	0,43
Миколаївська	280,5	0,48	0,8	0,01
Одеська	1670,7	2,87	37,5	0,57
Полтавська	1065,1	1,83	3,4	0,05
Рівненська	312,9	0,54	-	-
Сумська	427,2	0,73	3,8	0,06
Тернопільська	68,2	0,12	-	-
Харківська	2216,3	3,81	16,3	0,25
Херсонська	279,4	0,48	0,1	0,00
Хмельницька	225,5	0,39	-	-
Черкаська	890	1,53	-	-
Чернівецька	69,8	0,12	-	-
Чернігівська	128,6	0,22	-	-
м. Київ	28039,7	48,21	751,3	11,43
м. Севастополь	191,2	0,33	-	-

За даними за 2013 р. найбільші обсяги іноземних інвестицій здійснені в м. Київ (48,21%), Дніпропетровську область (15,63%), Донецьку (6,04%), Харківську (3,81%), Київську (3,35%). 82% інвестицій з України закордон здійснено з Донецької області.

Галузева структура характеризує питому вагу інвестицій, що направляються в конкретні галузі економіки України. Однак, зараз відповідно до статистичної методології, Держкомстат надає дані про структуру іноземних інвестицій не за галузями економіки, а за видами економічної діяльності.

Так, у 2013 р. найбільш інвестиційно привабливими в Україні є такі види економічної діяльності: переробка промисловість (25,3%), фінансова та страхова діяльність (26,4%), оптова та роздрібна торгівля (13%), операції з нерухомістю (7,5%).

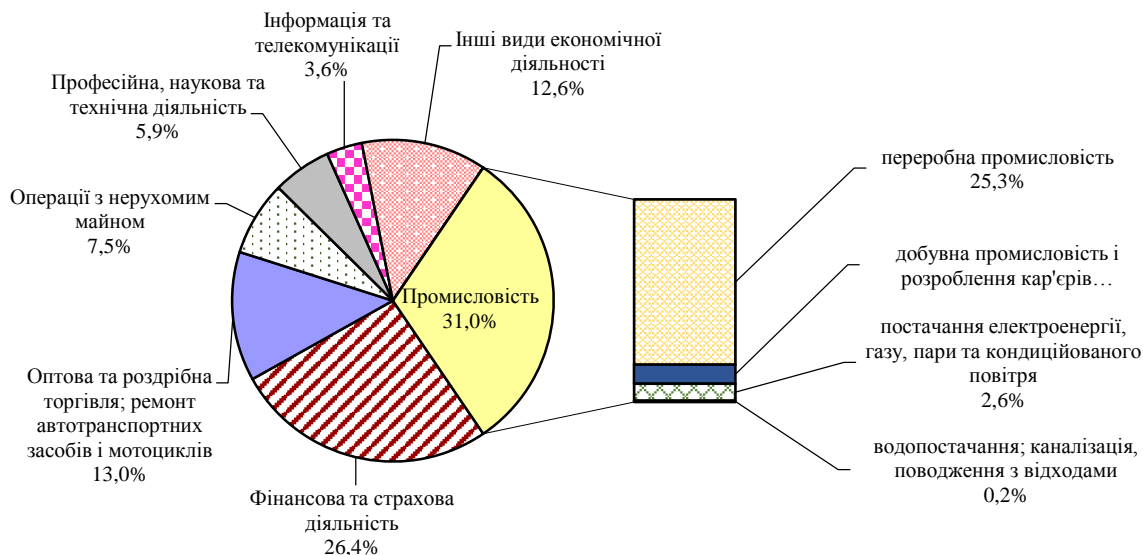

Рис. 8.4. Структура ВВП в економіку України за видами економічної діяльності станом на 01.01.2014.

Галузева структура прямих інвестицій з України в економіку інших країн наведена на рис. 8.5.

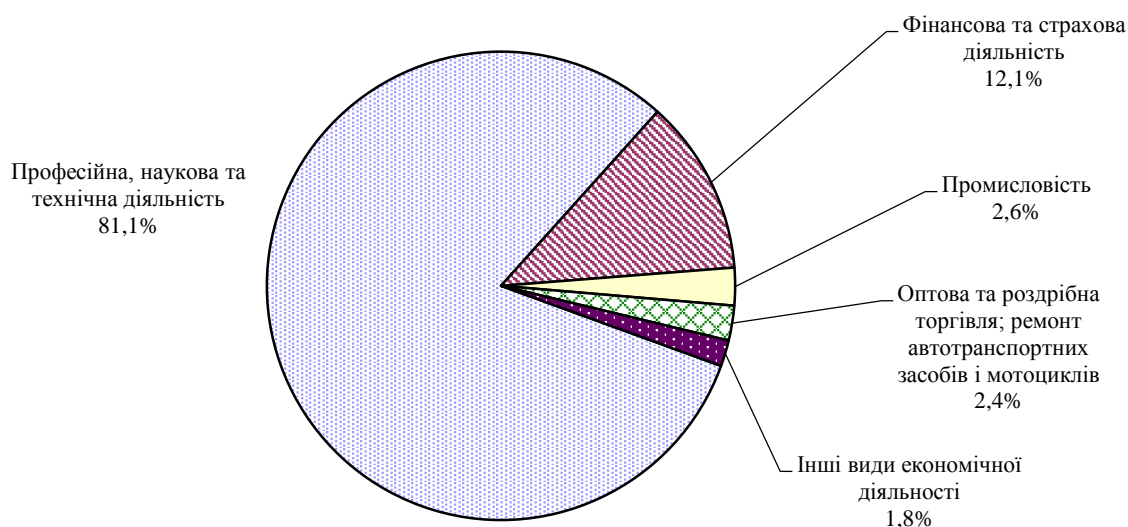

Рис. 8.5. Структура прямих інвестицій з України в економіку інших країн світу за видами економічної діяльності станом на 01.01.2014р.

Так, 81,1% іноземних інвестицій вкладалися переважно в професійну, наукову та технічну діяльність, 12,1% - в фінансову та страхову діяльність.

Можна зробити висновок, що найбільше зацікавлення іноземних інвесторів викликають види діяльності, пов'язані з безпосереднім обслуговуванням внутрішнього ринку і видобуванням ліквідної сировини, тобто галузі з високим рівнем рентабельності.

3. Статистика економічної ефективності іноземних інвестицій

Рішення завдань оновлення української економіки неможливо без залучення іноземних інвестицій. Використання тільки внутрішніх інвестиційних ресурсів не дозволить достатньо швидко і ефективно трансформувати економіку України. Необхідність залучення іноземних інвестицій диктується реструктуризацією економіки. Це, у свою чергу, потребують значних капіталовкладень, мобілізувати які за короткий термін за рахунок власних коштів неможливо. Крім того, в сучасних умовах процес міжнародного руху капіталу приводить до розповсюдження досягнень техніки і технології, що сприяє реструктуризації на більш високому рівні. Нарешті, іноземні інвестиції супроводжує передовий менеджмент, що є найважливішим фактором ринкових форм і методів господарювання.

Іноземні інвестори мають інформацію про міжнародних ринках, володіють їх часток у різних країнах, що дозволяє ефективніше розміщуватись на міжнародних експортних ринках. За допомогою іноземних інвестицій створюються стратегічні альянси між Україною та іноземними підприємствами в різних країнах світу.

Без іноземних інвестицій не обійтися в умовах зниження обсягів виробництва, викликаного поряд з іншими причинами і скороченням централізованих капіталовкладень. Для стимулювання іноземних інвестицій важливим є вдосконалення чинної законодавчої бази і умов підприємницької діяльності, розвиток економіки, відповідної організаційної структури. Тому ефективність функціонування іноземних інвестицій залежить від зміни політичної, економічної та соціальної ситуації в Україні.

При оцінці ефективності іноземних інвестицій перш за все визначають кількість підприємств, які одержали інвестиції і випускають продукцію, а отже, дають прибутків питома вага підприємств, які отримали інвестиції, у загальній їх чисельності. Далі оцінюють суму і питома вага інвестицій, спрямованих на випуск продукції, у загальному їхньому обсязі.

Ефект від розміщення інвестицій визначається величиною прибутку, що спрямовується на розвиток підприємства, тобто реінвестованого прибутку, яка в свою

чергу залежить від величини чистого прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства.

Іншим показником, що характеризує фінансовий результат розміщення інвестицій, може служити чиста виручка від реалізації (без податку на додану вартість та акцизного збору) продукції (робіт, послуг), вироблених в результаті залучення іноземних інвестицій. Слід врахувати, що в національному рахівництві виручка від реалізації реєструється в момент передачі права власності від постачальника покупцеві, тобто в момент відвантаження. Такий метод обліку прийнятий в міжнародній практиці, що відповідає обліку витрат.

При побудові показників ефективності отриманий результат зіставляється з витратами або ресурсами, які сприяли його отримання. Тому ефективність іноземних інвестицій може бути оцінена, по-перше, оборотністю інвестованого капіталу, тобто відношенням чистої виручки від реалізації до суми іноземних інвестицій.

$$n = \frac{BP}{\sum I}$$

По-друге, - рентабельністю інвестованого капіталу, що розраховується відношенням реінвестованого прибутку, отриманого від інвестицій, до суми інвестованого капіталу:

$$R = \frac{Pr}{IK}.$$

Найбільш істотний вплив на динаміку рентабельності інвестованого капіталу надають такі фактори.

По-перше, оптимальне співвідношення між власними і інвестованим капіталом, яке можна назвати мультиплікатором власних коштів, тому що занадто велике залучення позикових коштів зменшує фінансову стійкість, а тому перешкоджає розвитку підприємства.

По-друге, рентабельність інвестованого капіталу залежить від наявності достатнього обсягу оборотних коштів, величина яких відображається їх часткою у власному капіталі.

По-третє, оборотність оборотних коштів. Чим більше число оборотів здійснюють оборотні кошти, тим менша їх величина потрібна для обслуговування процесу виробництва і реалізації продукції, а отже, для розвитку підприємства.

По-четверте, чиста рентабельність обороту, тобто співвідношення чистого прибутку і виручки від реалізації (без ПДВ і акцизів). Чим вище рентабельність, тим більше можливостей у підприємства збільшувати обсяг власних коштів. Зростання рентабельності дуже важливо для підвищення фінансової стійкості підприємства.

По-п'яте, збільшення частки реінвестованого прибутку, що спрямовується на розвиток підприємства, тобто зміна норми її розподілу. Чим більша частина прибутку йде на розвиток виробництва, тим вища за інших рівних умов ефективність залучення іноземних інвестицій.

Таким чином, для обліку впливу розглянутих факторів і оцінки ступеня їх впливу на рентабельність інвестованого капіталу пропонується **індексна функціональна модель**:

$$\frac{\text{Пр}}{\text{ІК}} = \frac{\text{ВК}}{\text{ІК}} \cdot \frac{\text{ОК}}{\text{ВК}} \cdot \frac{\text{ВР}}{\text{ОК}} \cdot \frac{\text{П}}{\text{ВР}} \cdot \frac{\text{Пр}}{\text{П}}$$

(у) (а) (б) (в) (г) (д)

де у - рентабельність інвестованого капіталу;

а - мультиплікатор власних коштів;

б - частка оборотних коштів у власному капіталі;

в - оборотність оборотних коштів;

г - чиста рентабельність обороту;

д - норма розподілу прибутку.

Розвиток підприємства пов'язаний із збільшенням його власного капіталу, в тому числі за рахунок іноземних інвестицій. Для визначення абсолютного впливу включених в модель факторів на зміну рентабельності інвестицій необхідно показник рентабельності за базисний період (y_0) помножити на різницю між індексами чисельника і знаменника аналізованого фактора і розділити на індекс знаменника результативного показника ($I_{ік}$).

Так, вплив мультиплікатора власних коштів визначається:

$$\Delta Y_a = Y_0 \frac{I_{ВК} - I_{ІК}}{I_{ІК}};$$

вплив зміни частки оборотних коштів у власний капітал оцінюється:

$$\Delta Y_b = Y_0 \frac{I_{ОК} - I_{ВК}}{I_{ІК}};$$

зміна рентабельності інвестицій за рахунок оборотності оборотних коштів:

$$\Delta Y_v = Y_0 \frac{I_{ВР} - I_{ОК}}{I_{ІК}};$$

за рахунок зміни чистої рентабельності обороту:

$$\Delta Y_r = Y_0 \frac{I_{Пч} - I_{ВР}}{I_{ІК}};$$

за рахунок зміни норми розподілу прибутку:

$$\Delta Y_d = Y_0 \frac{I_{Пр} - I_{Пч}}{I_{ІК}};$$

де $I_{ІК}$ — індекс вартості інвестованого капіталу;

$I_{ВК}$ — індекс вартості власного капіталу;

$I_{ОК}$ — індекс величини оборотних коштів;

$I_{ВР}$ — індекс виручки від реалізації;

$I_{Пч}$ — індекс чистого прибутку;

$I_{Пр}$ — індекс прибутку, що спрямовується на розвиток.

Контрольні запитання та завдання

1. Як в статистичній практиці оцінюють розмір іноземних інвестицій в економіку України?
2. У якій формі статистичної звітності відображаються дані про іноземні інвестиції в економіку України і з економіки України ?
3. Що входить до завдань статистики іноземних інвестицій?
4. За якими напрямками статистика вивчає структуру іноземних інвестицій?
5. Як оцінюється ефективність іноземних інвестицій?
6. Як визначається ефект від розміщення інвестицій?
7. Охарактеризуйте індексну функціональну модель рентабельності інвестованого капіталу.

Тестові завдання

- 1. Яким показником оцінюють розмір іноземних інвестицій в економіку України?**
 1. Сукупним капіталом нерезидентів
 2. Чистим кредитуванням
 3. Чистим наявним доходом
 4. Валовою доданою вартістю
- 2. Яка структура відзеркалює питому вагу окремих країн у загальному обсязі іноземних інвестицій ?**
 1. Галузева
 2. Географічна
 3. Регіональна
 4. Валютна
- 3. Чим визначається ефект від розміщення інвестицій?**
 1. Величиною прибутку, що направляється на розвиток підприємства
 2. Величиною чистого прибутку після сплати податків
 3. Величиною чистого прибутку до сплати податків
- 4. Яка структура відображає питому вагу інвестицій, що направляються в конкретні області України?**
 1. Географічна
 2. Галузева
 3. Регіональна

4. Валютна

5. Як розраховується рентабельність капіталу, що інвестується?

1. Відношенням балансового прибутку до суми інвестованого капіталу
2. Відношенням чистого прибутку до суми інвестованого капіталу
3. Відношенням реінвестованого прибутку, отриманого від інвестицій, до суми інвестованого капіталу
4. Відношенням реінвестованого прибутку, отриманого від інвестицій, до середньорічної вартості основних і матеріальних оборотних коштів

6. Що розуміють під фінансовими іноземними інвестиціями?

1. Створення нових засобів виробництва
2. Збільшення діючих засобів виробництва
3. Покупка цінних паперів
4. Інвестування в основні фонди підприємств

7. Вкажіть формулу для розрахунку абсолютного приросту рентабельності інвестованого капіталу за рахунок зміни нормативу обертаємості:

1. $R_0 \frac{I_{BK} - I_{IK}}{I_{IK}}$

2. $R_0 \frac{I_{BP} - I_{O3}}{I_{IK}}$

3. $R_0 \frac{I_{O3} - I_{BK}}{I_{IK}}$

4. $R_0 \frac{I_{Пч} - I_{BP}}{I_{IK}}$

8. Що з показників не входить до факторів індексної моделі рентабельності інвестованого капіталу?

1. Мультиплікатор власних коштів
2. Норматив обертаємості коштів
3. Показник стійкості капіталу
4. Частка чистого прибутку у виручці

9. Який показник є розрахунковим у формі №10-зез «Звіт про іноземні інвестиції в Україну»?

1. Сукупний капітал нерезидентів на початок року
2. Збільшення капіталу за рік
3. Зменшення капіталу за рік
4. Сукупний капітал нерезидентів на кінець року

10. Який з показників не використовується для оцінки нерівномірності розподілу інвестицій?

1. Коефіцієнт локалізації
2. Коефіцієнт концентрації

3. Коефіцієнт Гатєва

4. Коефіцієнт Джинні

11. За якою формулою розраховується коефіцієнт концентрації для аналізу розподілу регіонів за обсягами інвестицій?

1. $\frac{d_y}{d_x}$

2. $1 - \frac{1}{2} \sum |d_y - d_x|$

3. $\frac{1}{2} \sum |d_y - d_x|$

4. $\frac{d_9}{d_1}$

ТЕМА 9

СТАТИСТИКА МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

- 9.1. Сутність туризму і задачі статистики.
- 9.2. Основні одиниці обліку в статистиці туризму.
- 9.3. Групування і класифікації в туризмі.
- 9.4. Статистичне вивчення попиту і пропозиції в туризмі.
- 9.5. Статистичний аналіз міжнародних туристських потоків.

9.1. Сутність туризму і задачі статистики

В державній політиці багатьох країн основна увага в більшій мірі приділяється таким галузям, як добувна і оброблювальна промисловість, сільське господарство, що розглядаються як основні джерела економічного потенціалу; при цьому недооцінюється економічний потенціал туризму і галузей послуг в цілому. Одна з причин такого положення носить статистичний характер. Діюча практика не дозволяє відобразити весь масштаб і діапазон видів економічної діяльності, пов'язаної з туризмом, за допомогою статистичних показників. Разом з тим економічні одиниці, що залежать від туристського попиту, не одержують від органів державної статистики необхідних даних про цю галузь або пов'язані з туризмом сектори, що необхідно для ефективного планування, управління і маркетингу в області туризму.

З погляду статистики проблеми, з якими стикається туризм, в деякій мірі типові для всього сектора послуг, якому традиційно приділяється значно менше місця в національних статистичних програмах, чим так звані "базові" галузі. Труднощі збору звітності про економічну діяльність в області туризму посилюються відсутністю чіткого розмежування таких видів діяльності. Недостатня стабільність визначень в області туризму також є перешкодою для злагодженого і комплексного збору даних.

Перші розробки міжнародних визначень в області туризму відносяться до 1937 р., коли Рада Ліги Націй рекомендувала використовувати в статистичних цілях визначення "міжнародний турист". Воно було дещо змінено Міжнародною спілкою офіційних туристських організацій (МСОТО) на нараді, проведеній в Дубліні в 1950 р., а в 1953 р. Статистична комісія ООН ввела поняття "міжнародний відвідувач".

Надалі конференція ООН по міжнародних подорожах і туризму (Рим, 1963 р.) рекомендувала використовувати визначення термінів "відвідувач", "турист" і

"екскурсант", запропоновані МСОТО. Після вивчення цих визначень Статистична комісія ООН прийняла їх в 1968 р.

При розробці були враховані наступні критерії:

- 1)практичне застосування їх у всьому світі, як в розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються;
- 2)простота і чіткість визначень;
- 3)обмеження строго статистичними цілями;
- 4)максимальна відповідність наявним міжнародним стандартам і класифікаціям в інших споріднених областях, таких як демографія, бізнес, міжнародна міграція, платіжний баланс, національні рахунки, тощо;
- 5)визначення повинні виражатися простими термінами, які піддаються вимірюванню в рамках практичного проведення обстеження відвідувачів.

В подальшому розробка статистичних концепцій в області туризму не встигала за змінами природи і значення світового туризму і потенціалу його подальшого розвитку.

Крім того, традиційні методи вимірювання туризму все більше відставали від зростаючої економічної взаємозалежності всіх країн і скорочення політичних і економічних бар'єрів між ними. Одночасно значно зросла потреба в статистичних даних по туризму. Такі дані необхідні національним адміністраціям всіх країн, секторам економіки, галузевим асоціаціям, місцевим органам влади, науковим установам для аналізу ринку, оцінки ефективності маркетингових досліджень, галузевих інвестицій. Є потреба в оцінці туристських потоків усередині країни, за її межами, на направляючих ринках.

Виходячи з потреб, у ряді країн визначений широкий і різноманітний перелік джерел туристських даних і визначень. В інших країнах ця робота не отримала належний розвиток. Тому найважливішою задачею державних статистичних органів є розробка і уніфікація визначень системи статистичних показників, методики їх обчислення, форм звітності, що стосується туризму.

Туризм - це явище, що охоплює світовий ринок подорожей, дозвілля, екскурсій, відпочинку, покупок, тобто не обмежений ринками відпочинку.

В даний час в міжнародній статистиці використовується широке трактування поняття "туризм". Туризм охоплює діяльність осіб, які подорожують і здійснюють перебування в місцях, що знаходиться за межами їх звичайного середовища, протягом періоду, не перевищуючого один рік підряд, з метою дозвілля, відпочинку, покупок, з діловими і іншими цілями.

Закон України «Про туризм»: туризм – тимчасовий виїзд людини з місця постійного мешкання в оздоровчих, пізнавальних та професійно-ділових цілях без заняття оплачуваною діяльністю.

Міжнародний туризм – форма міжнародних економічних відносин, яка відображає відносини між державами під час виробництва, реалізації, розподілу і споживання туристичних послуг і супутніх товарів.

Типи туризму:

1) внутрішній туризм, тобто подорожі мешканців якої-небудь країни по своїй країні (в межах однієї країни);

2) в'їзний туризм, тобто в'їзд в дану країну і подорожі по ній осіб, що є мешканцями цієї країни;

3) виїзний туризм, тобто подорожі мешканців даної країни в іншу країну.

Ці визначення типів туризму зберігаються і для подорожей по регіонах, під якими розуміють райони в межах якої-небудь країни, або групу країн.

Різні поєднання типів туризму складають наступні **категорії туризму:**

1) туризм в межах країни, який включає внутрішній і в'їзний туризм;

2) національний туризм, який охоплює внутрішній і виїзний туризм;

3) міжнародний туризм, складається з в'їзного і виїзного туризму.

З погляду туризму термін "внутрішній" відноситься до подорожей мешканців якої-небудь країни в її межах. З погляду національних рахунків він відноситься до діяльності і витрат як постійних мешканців, так і нерезидентів, що мандрують в межах даної країни, включаючи внутрішній і в'їзний туризм.

При статистичному обліку туризм як вид діяльності охоплює відвідувачів, які підрозділяють на одноденних відвідувачів і туристів (відвідувачів, що ночують).

В статистиці туризму термін "відвідувач" означає будь-яку особу, що подорожує в будь-яку країну, яка не є країною його місцепроживання, на термін, що не перевищує 12 місяців; крім того, головною метою поїздки не повинне бути заняття діяльністю, що оплачується з джерел, що знаходяться у відвідуваному місці.

9.2. Основні одиниці обліку в статистиці туризму

Одиницею туризму є будь-яка особа, що подорожує між двома або більш країнами, або між двома або більш місцевостями в межах країни свого звичайного місцепроживання. Таку одиницю називають "мандрівник", який включає "відвідувачів" і "інших мандрівників" (рис. 9.1).

Розрізняють внутрішніх і міжнародних мандрівників. *Внутрішній мандрівник* визначається як будь-яка особа, що подорожує в межах своєї країни місцепроживання (незалежно від цілі подорожі, у тому числі й пішки).

Міжнародний мандрівник визначається як будь-яка особа, що подорожує за межами своєї країни місцепроживання незалежно від цілі подорожі, у тому числі й пішки, тобто термін "мандрівник" ширше, ніж "відвідувач".

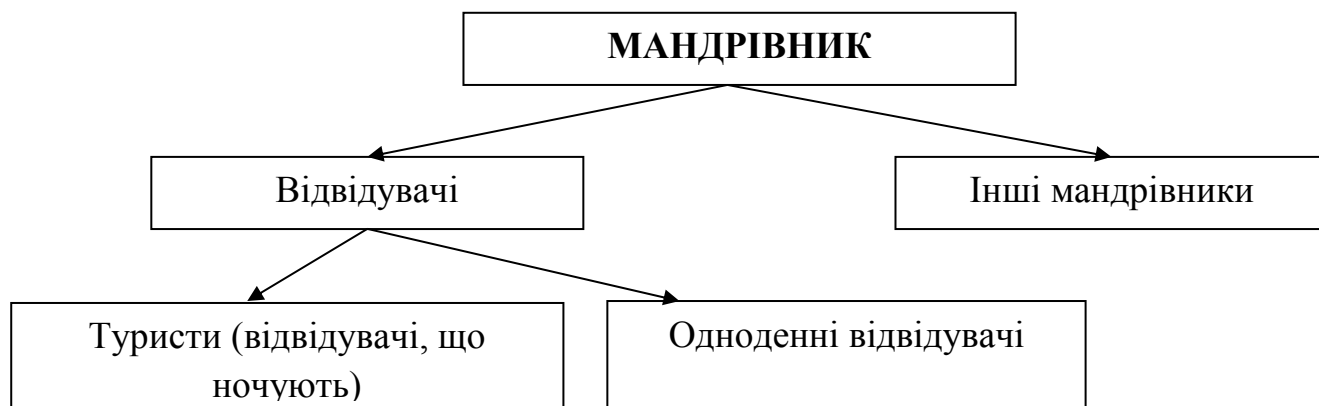

Рис. 9.1. Структурна схема поняття «мандрівник»

Всі типи мандрівників, що займаються туризмом, називаються *відвідувачами* і ділять на два категорії:

- 1) туристи (відвідувачі, що ночують);
- 2) одноденні відвідувачі.

До інших мандрівників відносять:

- осіб, що здійснюють регулярні поїздки від місця проживання до місця роботи або навчання;

- осіб, що в'їжджають у будь-яку країну і виїжджають з неї як мігранти, включаючи утриманців, супроводжуваних їх осіб або осіб, що приєднуються до них;

- осіб (прикордонних працівників), які проживають поряд із кордоном в одній країні, а працюють в іншій:

- дипломатів, консульських працівників і військовослужбовців в тих випадках, коли вони подорожують зі своєї країни в країну призначення або назад, включаючи домашню прислугу і утриманців, супроводжуваних їх осіб або осіб, що приєднуються до них;

- осіб, що мандрують як біженці або кочівники;

- транзитних мандрівників, які формально не в'їжджають в країну через пункти паспортного контролю, наприклад, транзитні повітряні пасажирів, які залишаються протягом короткого періоду у відведеному місці повітряного терміналу, або пасажирів судів, яким не дозволений вихід на берег. Ця категорія також включає пасажирів, що перевозяться напругу між аеропортами або іншими терміналами.

В той же час інші пасажирів, що подорожують транзитом через яку-небудь країну, вважаються відвідувачами.

Мандрівник вважається внутрішнім або міжнародним відвідувачем залежно від його постійного місцепроживання, а не від національності. При цьому національність мандрівника визначається по країні, уряд якої видає йому паспорт (або інший документ, що засвідчує особу, де відображається національність), навіть якщо ця особа звичайно проживає в іншій країні. Мандрівник, що займається туризмом, називається відвідувачем.

Міжнародний (або внутрішній) відвідувач - особа, яка подорожує в іншу країну (інше місце) на строк до 12 місяців з метою, яка не включає діяльність, оплачувану з будь-якого джерела у відвідуваній країні.

Міжнародні відвідувачі включають дві категорії:

- туристи (відвідувачі, що ночують), які здійснюють хоча б одну ночівлю в колективному або індивідуальному засобі розміщення у відвідуваній країні;
- одноденні відвідувачі (без ночівлі).

Аналогічно класифікують внутрішніх відвідувачів (туристи і одноденні). В їх склад не включають, а відносять до інших мандрівників:

- постійних мешканці, які подорожують в інше місце своєї країни з метою організації нового місця проживання;
- осіб, що подорожують для тимчасової роботи у іншому місці даної країни;
- осіб, що регулярно подорожують між сусідніми місцевостями для роботи або навчання;
- кочівників і осіб без певного місця проживання;
- військовослужбовців на маневрах.

Одноденні поїздки у більшості розвинутих країн та країн, що розвиваються є елементом туризму, значення якого зростає. Одноденні поїздки грають велику роль для споживачів, для постачальників туристських послуг, особливо транспортних компаній і сектора громадського харчування.

Під одноденною поїздкою в статистиці туризму розуміється «короткочасний виїзд за межі звичайного середовища» з метою дозвілля і відпочинку.

Міжнародним одноденним відвідувачем вважається особа, яка не здійснює ночівлю в колективному або індивідуальному засобі розміщення у відвідуваній країні. Такими є:

- пасажери круїзів, які ночують на судні, навіть якщо судно перебуває в порту декілька днів;
- власники або пасажери яхт;
- пасажери-учасники групової поїздки, що розміщені у потягу;
- члени екіпажів, які не проводять ніч в країні призначення;
- команди військових кораблів, що відвідують з візитом ввічливості порт в країні призначення, у тому випадку, коли команда ночує на борту корабля, а не в місці призначення.

Залежно від місця виїзду розрізняють *типи одноденних поїздок*:

- 1) поїздка в обидва кінці, що починається в звичайному місці проживання;
- 2) поїздка в обидва кінці з району додаткового місцепроживання або з місця, відвідуваного туристом, незалежно від мети поїздки;
- 3) зупинка під час поїздки літаком (без ночівлі);
- 4) зупинка під час морської поїздки (круїз або інші поїздки, під час яких пасажир ночує на борту судна);
- 5) зупинка під час сухопутної поїздки в будь-якому місці (якщо зупинка не включає ночівлю).

9.3. Групування і класифікації в туризмі

Цілі і тривалість туризму

Залежно від цілі відвідування (або поїздки) в'їзний, виїзний і внутрішній туризм ділять на категорії:

1. Дозвілля, рекреація і відпочинок.
2. Відвідування знайомих і родичів.
3. Ділові і професійні цілі.
4. Лікування.
5. Релігія (паломництво).
6. Інші цілі.

В кожну з категорій включені наступні види діяльності :

1. Огляд визначних пам'яток, відвідування магазинів, спортивних і культурних заходів, участь в рекреаційних і культурних заходах, заняття непрофесійним спортом, піші походи і альпінізм, використання пляжів, круїзи, азартні ігри, відпочинок і рекреація; медові місяці; для військовослужбовців — літні табори, тощо.

2. Поїздки до родичів або знайомих, відпустка на батьківщину, присутність на похоронах, догляд за інвалідами.

3. Категорія "Ділові і професійні цілі" включає участь в роботі засідань, конференцій, конгресів, торгових ярмарок, виставок; установку устаткування, інспекція, закупівлі, збут іноземним підприємствам; заохочувальні поїздки для працівників підприємств; виступи з лекціями, концертами; підготовка програм туристських поїздок, висновок договорів на розміщення і транспорт; робота як гідів і на інших посадах у сфері туризму; участь в спортивних змаганнях; урядові відрядження, включаючи дипломатів, військовослужбовців або співробітників міжнародних організацій, за винятком випадків постійної роботи у відвідуваній країні; платне навчання, освіта і дослідницька діяльність, наукові відпустки, мовні,

професійні або інші спеціальні курси, пов'язані з роботою або професією відвідувача і має відповідне забезпечення.

4. Категорія "Лікування" об'єднує знаходження в санаторіях, поїздки оздоровчого характеру, перебування на лікувальних водах, курортах і інші види лікування і оздоровлення.

5. Участь в релігійних заходах, паломництво.

6. Інші цілі включають поїздки екіпажів пасажирських повітряних і морських судів, транзитні поїздки, інші або невідомі види діяльності.

Тривалість перебування або поїздки є дуже важливим статистичним показником, оскільки від неї залежить визначення максимальної межі відвідування (1 рік), після яких відвідування не відносяться до туризму, а також для проведення відмінностей між туристами і одноденними відвідувачами; цей показник використовується для оцінки туристських витрат, особливо якщо середня тривалість відвідування підраховується відносно однорідних груп відвідувачів або поїздок.

Таблиця 9.1

Групування перебування туристів за тривалістю

Категорії	Тривалість перебування, днів	Розряди	Тривалість перебування, днів
0. Одноденні	0	-	-
Туристи			
1.	1-3	-	-
2.	4-7	-	-
3.	8-28	3.1.	8-14
		3.2.	15-28
4.	29-91	4.1.	29-42
		4.2.	43-56
		4.3.	57-70
		4.4.	71-91
5.	92-365	5.1.	92-182
		5.2.	183-365

Тривалість відвідування (перебування або поїздки вимірюється в наступних одиницях):

- для одноденних поїздок — кількість годин;
- для відвідування — перебувань — число ночівель.

В міжнародному туризмі з погляду приймаючої країни використовується характеристика "тривалість перебування", а для країни виїзду — "тривалість поїздки".

Класифікація засобів транспорту

Відповідно до міжнародних рекомендацій статистичні результати туризму у всіх країнах повинні класифікуватися залежно від транспортного засобу, що використовується, оскільки це впливає на поведінку відвідувачів і їх витрати; крім того, при міжнародному туризмі ця інформація важлива для планування національної транспортної системи.

Класифікацію засобів транспорту можна використовувати як для міжнародного, так і внутрішнього туризму (табл. 9.2). Вона включає два рівні: перший рівень (категорії) об'єднує три позиції, відноситься до транспортного маршруту; другий рівень (розряди) включає одинадцять позицій, які визначають кожний засіб транспорту.

Таблиця 9.2

Стандартна класифікація засобів транспорту

Категорії	Вид	Розряди	Засоби транспорту
1.	Повітряний транспорт	1.1.	Рейси, що підпорядковуються розкладу.
		1.2.	Рейси, що не підпорядковуються розкладу.
		1.3.	Інші повітряні перевезення.
2.	Водний транспорт	2.1.	Пасажирські лінії і пороми.
		2.2.	Круїзи.
		2.3.	Інше.
3.	Сухопутний транспорт	3.1.	Залізничний транспорт.
		3.2.	Міжміські і міські автобуси і інший громадський автодорожній транспорт.
		3.3.	Приватні автомашини.
		3.4.	Прокат автотранспортних засобів.
		3.5.	Інші засоби сухопутного транспорту.

Засоби розміщення туристів

Міжнародні рекомендації засіб розміщення визначають як "будь-який об'єкт, який регулярно (або іноді) надає туристам розміщення для ночівлі". Тому засоби розміщення туристів ділять на два основні групи (табл. 9.3):

- колективні засоби розміщення;
- індивідуальні засоби розміщення.

Колективні засоби розміщення включають:

- готелі і аналогічні заклади;
- спеціалізовані і інші колективні заклади

Стандартна класифікація засобів розміщення

Категорії	Розряди	Групи
1. Колективні засоби розміщення туристів.	1.1. Готелі і аналогічні засоби розміщення туристів.	1.1.1. Готелі. 1.1.2. Аналогічні заклади (пансіони, туристичні гуртожитки).
	1.2. Спеціалізовані заклади.	1.2.1. Оздоровчі заклади 1.2.2. Табори праці і відпочинку. 1.2.3. Громадські засоби транспорту. 1.2.4. Центри Конгресу.
	1.3. Інші колективні заклади.	1.3.1 Житло, призначене для відпочинку. 1.3.2. Майданчики для кемпінгу. 1.3.3. Інші колективні заклади.
2. Індивідуальні засоби розміщення туристів.	2.1. Індивідуальні засоби розміщення.	2.1.1. Власні житла. 2.1.2. Кімнати, що орендуються в сімейних будинках. 2.1.3. Житло, що орендується у приватних осіб або агентств. 2.1.4. Розміщення, що надається безкоштовно родичами або знайомими. 2.1.5. Інші індивідуальні засоби розміщення.

Готелі і аналогічні заклади характеризуються наступними ознаками:

1) складаються з номерів, число яких перевищує певний мінімум (мінімум місткості визначається по розсуду кожної країни);

2) вони мають єдине керівництво;

3) надають певні послуги, включаючи обслуговування в номерах, щоденну заправку постелі і прибирання санвузла;

4) згруповані в класи і категорії відповідно до послуг, що надаються, та обладнанню, що є у наявності;

5) не входять в категорію спеціалізованих закладів.

До спеціалізованих і інших колективних закладів відносять призначені для туристів заклади, які можуть бути неприбутковими, мати єдине керівництво, надавати мінімум звичайних послуг (не включаючи щоденну заправку постелі), не завжди

складається з номерів (одиниці типу житла, майданчиків для кемпінгу або колективних спальних приміщень) і часто зайняті в іншому виді діяльності окрім надання розміщення, наприклад, лікування, соціальне забезпечення, транспорт.

До індивідуальних засобів розміщення відносять решту видів засобів розміщення, що не відповідають визначенню "закладу".

Індивідуальні засоби розміщення надають обмежене число місць в оренду за плату або безкоштовно. Кожна одиниця розміщення (кімната, житло) незалежна і займається на тиждень, два, місяць туристами або її господарями, що використовують це житло в якості другого будинку або дачі.

9.4. Статистичне вивчення попиту і пропозиції в туризмі

Найважливіші визначення в туризмі базуються на попиті. Разом з тим пропозиція є джерелом більшості статистичних даних по національній економіці. Тому найважливішою задачею є забезпечення статистичної ув'язки між аспектами попиту і пропозиції в туризмі. Характеристиками пропозиції в туризмі можуть бути:

- вартість наданих послуг, їх види;
- доходи від туризму;
- витрати туристських організацій.

Для оцінки попиту доцільно використання таких показників, як витрати туристів, їх потреби і переваги. Облік попиту і пропозиції в туризмі дозволить дати більш чітку оцінку стану платіжного балансу будь-якої країни і внеску туризму в міжнародні торгові потоки.

Національна і міжнародна економічна статистична звітність майже завжди орієнтована на стандартні галузеві класифікації (СГК) і має дво-, три- або чотиризначні рівні звітності. Недостатня деталізація її змісту призводить до того, що показники туризму узагальнюються (розчиняються) в інших більш широких категоріях.

Туристські витрати - один з найважливіших показників комерційної діяльності, він важливий в наукових дослідженнях, в оцінці впливу туризму на національну економіку та різні сектори туристської індустрії.

В міжнародному туризмі витрати відвідувача є надходженнями для приймаючої сторони і витратами для країни виїзду туриста.

Надходження в іноземній валюті, які забезпечує в'їзний туризм, визначають "як витрати міжнародних в'їжджаючих відвідувачів". Для забезпечення зіставності показників туризму з показниками МВФ по платіжному балансу надходження в

іноземній валюті виносяться в окрему категорію. Ця категорія відповідає розділу "Перевезення, послуги пасажиром, кредити" в стандартній формі звітності МВФ.

Аналогічно ураховуються витрати в іноземній валюті при в'їзному і виїзному туризмі.

Витрати, що відносяться до внутрішнього туризму, є прямим результатом подорожей постійних мешканці будь-якої країни в її межах.

Туристичні витрати класифікують по категоріях:

- 1.Комплексні поїздки, пакети послуг для відпочинку і комплексні тури.
- 2.Розміщення.
- 3.Харчування і напої.
- 4.Транспорт.
- 5.Рекреаційні, культурні і спортивні заходи
- 6.Відвідування магазинів.
- 7.Інше.

Туристські витрати - це загальна сума споживчих витрат, які здійснюються відвідувачем (або від його імені) при підготовці і в ході своєї поїздки і під час перебування в місці призначення, тобто це вартість товарів і послуг, використаних для безпосереднього задоволення потреб відвідувачів. Таким чином, туристське споживання відповідає кінцевому споживанню в СНР за винятком проміжного споживання підприємств, що надають туристські послуги.

Туристські витрати включають широкий перелік елементів споживання: від придбання споживчих товарів і послуг до придбання товарів тривалого користування. При цьому з туристських витрат виключають:

- закупки для комерційних цілей, тобто перепродажі;
- капіталовкладення або операції, що здійснюються відвідувачами і відносяться до землі, житлових будинків і іншої нерухомості (машини, автофургони, катери, другі будинки), витвори мистецтва, тощо, навіть якщо в майбутньому вони можуть використовуватися в цілях туризму;
- благодійні внески;
- готівка, видавана родичам або знайомим під час поїздки на відпочинок, якщо вони не представляють оплату якого-небудь туристського товару або послуги.

Туристські витрати залежно від цілі і місця виникнення ділять на три групи:

- 1.Попередні витрати, необхідні для підготовки і здійснення поїздки.
- 2.Витрати, виникаючі під час подорожі і у відвідуваних місцях.
- 3.Витрати, пов'язані з подорожами (в країні виїзду), після повернення із закордонної поїздки.

Абсолютні показники, що характеризують попит і пропозицію, доцільно доповнювати відносними економічними показниками спеціалізації і обхвату ринку

$$K_{\text{спец}} = \frac{\text{Виробництво продукції або послуги даної категорії}}{\text{Весь збут продукції і послуг}} * 100\%$$

В оброблювальній промисловості для окремих видів продукції ці частки звичайно дуже значні, указуючи на високу спеціалізацію; у сфері послуг такі показники звичайно мають високу варіацію.

Коефіцієнт обхвату ринку відображає частку продажів окремих товарів і послуг економічними одиницями в своїй групі до загальних обсягів продажу того ж продукту або послуги в економіці в цілому:

$$K_{\text{обх.ринку}} = \frac{\text{Продаж одиницями у сфері туризму}}{\text{Продаж в економіці в цілому}}$$

Наприклад, якщо розглядати виробництво і реалізацію дорожніх обладнань, то коефіцієнт спеціалізації може бути достатньо високим (до 90 %), а обхват ринку - відносно невеликий (до 50 %).

9.5. Статистичний аналіз міжнародних туристських потоків

Статистичний аналіз динаміки туристських потоків можна проводити з використанням індексного методу. При цьому туристський потік (кількість туристів) можна визначити за формулою:

$$T = N * t, \text{ де}$$

T - турупотік

N – чисельність туристів,

t – середня тривалість перебування

Зміна турупотоку в цілому визначається: $\Delta T = T_1 - T_0$

Зміна турупотоку за рахунок чисельності туристів: $\Delta T_N = (N_1 - N_0) * \bar{t}_0$

Зміна турупотоку за рахунок середньої тривалості перебування: $\Delta T_t = (\bar{t}_1 - \bar{t}_0) * N_1$

Також з використанням індексного методу можна проводити аналіз туристських витрат. Так, в статистиці міжнародного туризму витрати відвідувача представляють надходження для країни, що приймає, і витрати для країни виїзду туриста.

Для оцінки валютних надходжень від туризму можна використати наступну індексну функціональну модель:

$$BH = N * t * r, \text{ де}$$

r – витрати на одного туристу (вартість туру)

Оскільки середній строк перебування одного туриста визначається співвідношенням кількості туристів на число відвідувачів, а витрати на одного туриста можна представити як співвідношення валютних надходжень на кількість

туроднів, то індексну функціональну модель аналізу валютних надходжень можна представити у вигляді:

$$BH = N * \frac{T}{N} * \frac{BH}{T}$$

а б в

а – число туристів;

б – середня тривалість перебування одного туриста;

в – середня величина туристських витрат за один туродень.

Контрольні запитання та завдання

1. У чому полягають особливості статистичного вивчення в сфері міжнародного туризму.
2. Назвіть типи та категорії туризму.
3. Поясніть різницю між термінами "відвідувач", "турист" і "екскурсант", що було запропоновано МСОТО.
4. Що є основними одиницями обліку в статистиці туризму?
5. Які групування та класифікації використовують в статистиці туризму?
6. Як здійснюється статистичне вивчення попиту і пропозиції в туризмі?
7. Як реалізовується статистичний аналіз міжнародних туристських потоків?

Тестові завдання

1. Вказати типи туризму:

1. Внутрішній, в'їзний, виїзний
2. Національний, міжнародний

2. Назвати категорії туризму:

1. Внутрішній, в'їзний, виїзний
2. Міжнародний, національний

3. До якої категорії відносяться пасажери, які ночують на судні, що стоїть в іноземному порту протягом 3-х діб?

1. Інші мандрівники
2. Туристи
3. Одноденні відвідувачі
4. Відвідувачі, що ночують

4. До якої категорії відносяться пасажери, які ночують в готелі іноземного аеропорту протягом одних діб?

1. Інші мандрівники
2. Туристи
3. Одноденні відвідувачі
4. Відвідувачі, що ночують

5. До якої категорії відноситься господар яхти і його пасажери, які ночують на борту яхти протягом 4-х діб?

1. Інші мандрівники
2. Туристи
3. Одноденні відвідувачі
4. Відвідувачі, що ночують

6. До якої категорії цілей туризму відноситься заняття непрофесійним спортом, піші походи і альпінізм?

1. Ділові і професійні цілі
2. Лікування
3. Інші цілі
4. Дозвілля, рекреація і відпочинок

7. До якої категорії туризму відноситься робота в якості гідів у сфері туризму?

1. Ділові і професійні цілі
2. Лікування
3. Інші цілі

8. До якої категорії туризму відноситься участь в спортивних змаганнях?

1. Ділові і професійні цілі
2. Лікування
3. Інші цілі
4. Дозвілля, рекреація і відпочинок

9. До якої категорії туризму відноситься перебування на лікувальних водах, курортах?

1. Ділові і професійні цілі
2. Лікування
3. Інші цілі
4. Дозвілля, рекреація і відпочинок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова А.Ю. Международный туризм/ А.Ю. Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 464 с.
2. Гуржій А.М. Інноваційна діяльність в Україні: [монографія] / А.М. Гуржій, Ю.В. Каракай, З.О. Петренко та ін. – К.: УкрІНТЕІ, 2006. – 152 с.
3. Дюмулен И.И. Международная торговля услугами / И.И. Дюмулен. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. – 315 с.
4. Зовнішньоекономічна політика України: європейський та російський вектор / за ред. А.А. Мазаракі. – К.: КНТЕУ, 2005. – 780 с.
5. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма: Учебное пособие/ Н.И. Кабушкин. – Мн.: БГЭУ, 1999. – 644 с.
6. Капица Л.М. Индикаторы мирового развития: [монография] / Л.М. Капица. – М.: МГИМО (У) МИД РФ, 2008. – 352 с.
7. Киреев А.П. Международная экономика: [учебное пособие для вузов] / А.П. Киреев; в 2-х частях – М.; Международные отношения, 1999 - 416 с.
8. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка: [навчальний посібник] / Ю.Г. Козак, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогон. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 672 с.
9. Козак Ю.Г. Основи міжнародної торгівлі: [навчальний посібник] / Ю.Г. Козак, Н.С. Логвінова, К.І. Ржепішевський. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 656 с.
10. Кокушкина И.В. Международная торговля и мировые рынки: [учебное пособие] / И.В. Кокушкина, М.С. Воронин. – СПб: Техническая книга, 2007. – 592 с.
11. Лугінін О.Є., Фомішин С.В. Статистика національної та міжнародної економіки: Навч. посібник/ О.Є. Лугінін, С.В. Фомішин. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2008. – 471 с.
12. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк. – К.: Знання, 2008. – 661 с.
13. Масич Л.О. Навчальний посібник з основ теорії статистики (зрозуміло про складну статистику)/ Л.О. Масич. – Донецьк, ДонНУ, 2003. – 190 с.
14. Международная статистика: учебник / под ред. Б.И. Башкатова, А.Е. Суринова. – М. Издательство Юрайт, 2010. – 671 с.
15. Митний кодекс України: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/mk/>
16. Моторин Р.М. Міжнародна економічна статистика: Підручник/ Р.М. Моторин. – К.: КНЕУ, 2004. – 324 с.
17. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України / В.Є. Новицький. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.
18. Проблеми інтеграції України у світовий економічний простір / Балабанов К.В., Булатова О.В., Чентуков Ю.І., Дубенюк Я.А. та інші; За наук. ред.

К.В. Балабанова. – Донецьк: Вебер (Донецька філія), 2007. – 234 с. – Бібліогр.: с. 223-232

19.Румянцев А.П. Міжнародна торгівля / А.П. Румянцев, А.І. Башинська, І.М. Корнилова, Ю.В. Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.

20.Сельцовский В.Л. Экономико-статистические методы анализа внешней торговли/ В.Л. Сельцовский. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 512 с.

21.Сиденко А.В. Международная статистика: Учебник/А.В. Сиденко, Б.И. Башкатов, В.М. Матвеева. - М.: Издательство "Дело и Сервис", 1999. – 272 с.

22.Сиденко В.Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель: В 2-х томах / В.Р. Сиденко В.Р. – К.: Феникс, 2008

23.Сидорова А. В. Банківська статистика: Навчальний посібник/ А.В. Сидорова, Н.О. Юріна. – Донецьк: Каштан, 2006. – 188 с.

24.Сидорова А. В. Экономико-статистические методы в управлении сферой услуг. Монография/А.В. Сидорова – Донецк: ДонНУ, 2002. – 240 с.

25.Сидорова А.В. Статистика внешнеэкономической деятельности /А.В. Сидорова. - Донецк: ДонГУ, КИТИС, 1998. – 200 с.

26.Сидорова А.В., Практикум по статистике внешнеэкономической деятельности: Учебное пособие/ А.В. Сидорова, Я.В. Кулишова. – Донецк: ДонНУ, 2008. – 116 с.

27.Статистика: Підручник/ С.С. Герасименко, А.В. Головач, А.М. Єрина та ін.; за наук. ред. д.е.н. С.С. Герасименка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.:КНЕУ, 2000. – 467 с.

28.Федоренко В.Г. Іноземне інвестування економіки України / В.Г. Федоренко. – К.: МАУП, 2004. – 272 с.

29.Циганкова Т.М. Міжнародна торгівля / Т.М. Циганкова, Л.П. Петрашко, Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2001. – 488 с.

Міжнародні організації

1. www.epp.eurostat.ec.europa.eu – Евростат;
2. www.unstats.un.org/unsd - Департамент статистики ООН;
3. www.cisstat.com – Міждержавний статкомитет СНД;
4. www.stat.fi/iaos - Міжнародна асоціація зі статистики;
5. www.imf.org/external/np/sta - МВФ;
6. www.ilo.org/public/english/bureau/stat/index.htm - Міжнародна організація праці;
7. www.isi.cbs.nl – Міжнародний інститут статистики;
8. www.europa.eu.int/en/comm/eurostat/eurostat.html - Статистичний офіс Європейської співдружності.